

DEMOKRATICKÁ REVOLUCE

Stav a výhledy světa

Jaro 1989

Tato kniha byla vydána s podporou Americké demokratické nadace (The National Endowment for Democracy contributed substantially to the publication of this book)

DEMOKRATICKÁ REVOLUCE

STAV A VÝHLEDY SVĚTA
JARO 1989

Výběr dokumentů konference
Americké demokratické nadace
Washington, 1.–2. května 1989

K vydání připravila Milena Janišová,
úvodní poznámku napsal Vilém Prečan

*Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury
Scheinfeld–Schwarzenberg
Ústav pro soudobé dějiny ČSAV Praha
1990*

© Dokumentationszentrum a Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1990
ISBN 80-85270-00-5

Poznámka k českému vydání

Když jsem dostal v listopadu 1988 od pořadatelské organizace ve Washingtonu dopis, že se připravuje konference na téma Demokratická revoluce, obsahující dotaz, zda se chci na ní podílet, byl jsem zpočátku v rozpacích, co si počít s pojmem „demokratická revoluce“ a zda je aplikovatelný na vývoj v Československu. Čím déle jsem se věcí zabýval, tím mi bylo jasnější, že toto spojení slov, běžné v Americe, ale málo frekventované v Evropě, má své oprávnění nejen jako politický slogan vystihující základní vývojový trend politického směřování současné epochy – tedy i u nás, ale také jako součást instrumentária historické a politickovědné analýzy světa, jehož podstatná část se ocitla v slepých uličkách totalitních nebo autorativních systémů a vojenských či jiných diktatur.

Pak jsem zažil dva dny konference s jejím defilé dvou tuctů přednášek a s nespočetnými rozhovory s účastníky demokratických hnutí z celého světa. Už záhy po konferenci – v létě loňského roku – jsem byl rozhodnut podělit se o tento zážitek s nezávislou intelektuální obcí v Československu formou českého vydání protokolu konference. Tím aktuálnější se mi jeví tento úkol nyní, kdy má knížka naději dostat se do rukou daleko většího počtu čtenářů, než jak tomu bylo za nedávných časů samizdatu. Nejednou jsem se už totiž setkal buď s námitkou, zda v samém pojmenování demokratická revoluce není obsažen protimluv, či s nedůvěřivým dotazem, co si to vymýšlím, když nazývám československou revoluci, uprostřed níž se právě nacházíme, nikoli některým z jejích poeticky laděných adjektiv jako sametová, něžná a podobně, nýbrž jen a jen revolucí demokratickou. Nejde však jen o pojmenování, jde o fenomén demokratické revoluce v celém mezinárodním kontextu, o její souvislosti, předpoklady a historickou podmíněnost, o podoby zápasu o demokracii v různých zemích a o ty zkušenosti, z nichž lze čerpat, třebaže byly získány doslova na druhém konci zeměkoule.

*

Tato nevelká knížka je výpovědí o stavu světa a jeho výhledech ke svobodě a demokracii v určitém momentu, totiž v polovině jara 1989.

Nikdo tehdy netušil (a nikdo by se tehdy ani neodvážil předpovídat), jakou bilancí se zapíše rok 1989 do dějin Evropy: jaký přelom směrem k demokracii se odehraje v té její části, které se do té doby říkalo Evropa východní, k jakému zrychlení času zde dojde a jaké to bude mít následky pro ostatní svět. Trvání berlínské zdi se zdálo být neměnným faktem na dlouhá léta, pesimisté v Československu se přeli s „realisty“, zda k podstatným změnám dojde za několik let, nebo spíš za dobu několikanásobně delší. Hrdinou konference byl Jacek Kuroň; dohody u polského kulatého stolu z 5. dubna 1989 se zdály být vrcholem toho, co vůbec může opozice v zemích sovětského bloku dosáhnout.

Ve chvíli, kdy se konala konference, pokoušející se zachytit stav a vyhlídky světa z perspektivy demokratické revoluce, zbývalo šest týdnů do voleb v Polsku, s ohledem na dohodu u kulatého stolu jen částečně svobodných, ale přesto považovaných za obrovský úspěch; také ovšem pouhých pět týdnů do masakru v Pekingu, který zasadil těžkou ránu nadějším na to, že vývoj k demokracii v zemích tehdejšího sovětského bloku se zesílí paralelním vývojem v Číně.

Navzdory všemu, co se u nás i jinde stalo za uplynulých dvanáct měsíců, a jsou to změny, na něž stále ještě zíráme s úžasem a máme potíže zvládnout je do všech důsledků, není nic z toho, co odznělo na konferenci ve Washingtonu v květnu 1989, mrtvou literou, patřící už jen do oblasti ukončené historie. Všechno, co tam bylo řečeno o zkušenostech ze zápasu o demokracii v mnoha zemích čtyř světadílů nebo o myšlence demokracie obecně, o předpokladech demokracie a nebezpečích, jimž je vystavena, zůstává živou zkušeností, vodítkem a varováním pro československý dnešek z jara 1990; zvládnutí těchto poznatků je jedním z předpokladů k pochopení širšího kontextu a podstaty vývoje, jimž prochází česká a slovenská společnost.

*

Původní americké vydání této publikace, podle něhož byla pořizována její česká podoba, je takřka doslovný protokol konference, třebaže všechny protištěně příspěvky byly pečlivě redigovány a většinou kráceny. Zachycuje i společenskopolitický rámec konference, tak významný v tehdejší situaci, kdy šlo o to, obrátit pozornost veřejnosti ve Spojených státech k úkolu, aby ještě výrazněji podporovala demokratické síly v ostatních částech světa; k tomuto rámci konference patřilo její konání v jednom ze sálů Kongresu. V americkém sborníku

z konference jsou přetištěna v úplnosti nebo ve výtahu čtená pozdravná vystoupení senátorů a poslanců, záznam o průběhu přijetí účastníků konference na Státním departamentu a projevy na závěrečném slavnostním obědě, kdy Jacek Kuron a Monica Jimenez de Barros byli vyznamenáni Cenou demokracie: Kuroň jako přední poradce Solidarity a jeden z tvůrců strategie pokojného překonání totalitního systému v Polsku, Jimenez de Barros jako zakladatelka a organizátorka občanské účasti v plebiscitu z října 1988, tak významným pro obnovení demokracie v Chile.

České vydání ponechává stranou zmíněný vnější rámec konference, jakož i fotografickou část původního reprezentačního vydání. Česká redakce rovněž účelně zkracuje historické exkurzy některých příspěvků z afrických a asijských zemí a úvodní projev prezidenta Americké demokratické nadace Carla Gershmana o pasáží, v nichž hovořil o organizacích a osobnostech, které se podílely na přípravě konference a na jejím zdárném průběhu.

*

Nejednou jsem si uvědomil, jak velká je pomoc, kterou Spojené státy v uplynulém půlstoletí zcela samozřejmě poskytovaly a poskytují věci svobody a demokracie v ostatním světě. Jistěže se ani politika USA nevyhnula některým z úskalí, jež se vynořila – zejména na počátku studené války – na pozadí bipolárního rozpolcení světa, ohroženého expanzí sovětského imperialismu; avšak její konto v podpoře demokracie je výrazně pozitivní a v Evropě takřka bez kazu. Aníž bych chtěl jakkoli zmenšovat velikost toho, co pro podporu demokratických a protitotalitních sil v Československu vykonali příslušníci a instituce ostatních států svobodného, západního světa, dovoluji si říci jako historik i jako exulant, který zažil jisté skutečnosti na vlastní kůži – že za uplynulých čtyřicet či padesát let nebylo země, která by učinila pro podporu demokracie v Československu tolik jako Spojené státy severoamerické. Nemyslím na takové maličkosti, jako je existence Čs. dokumentačního střediska nezávislé literatury, které by bez pomoci amerických nadací nemohlo ani vzniknout; připomínám Hlas Ameriky, čtyřicet let existence rozhlasové stanice Svobodná Evropa a instituce, které po desítky let financovaly vydávání i nákup knih a časopisů tajně pak dovážených do Československa, abych jmenoval aspoň ty konkrétní činnosti, o nichž mohu vydat svědectví.

Jednou z takových podpůrných institucí je Americká demokratická nadace (National Endowment for Democracy – NED), soukromá nevládní organizace, která existuje od roku 1983 a z finančních prostředků svěřených jí převážně Kongresem Spojených států podporuje demokratické síly v zemích Latinské Ameriky, Afriky, Asie a Evropy.

Praha – Scheinfeld, květen 1990

Vilém Prečan

Úvodem

Konference o „demokratické revoluci“ organizovaná Americkou demokratickou nadací se konala ve zvláštní historické situaci. Toho dne, kdy konference začala, 1. května 1989, došlo v Paraguayi k volbám, které v zemi s jednou z nejtuzších jihoamerických diktatur znamenaly určitý obrat k demokracii. Současně zaplavila vlna demokratických protestů pět a půl milionový Peking a jiná čínská města. Několik týdnů předtím byla v Polsku legalizována Solidarita a v Sovětském svazu se konaly volby do Sjezdu lidových poslanců, který zbavil funkce řadu vysokých hodnostářů komunistické strany. Také v Maďarsku se uskutečnily změny, jež mají vrcholit na jaře roku 1990 uspořádáním svobodných voleb.

Jsou to jen některé z mnoha událostí, které předznamenaly konferenci o „demokratické revoluci“, představující pravděpodobně nejvýznamnější a rozhodně nejnadějnější světový jev posledního desetiletí. Tato revoluce zachvátila skoro všechny země Latinské Ameriky. Její vliv se projevil na Filipínách, v Jižní Koreji, v Pákistánu i jinde v Asii. Otrásá samotnými základy komunistického světa. Dokonce i tam, kde neuspěla, v Jižní Africe, v Barmě, na Haiti a poslední dobou v Číně, jsou potlačená a rozdrčená demokratická hnutí v podstatě jen dalším důkazem, že úsilí o demokratizaci života a společnosti je všeobecné. A jakkoli mají státy, kde demokracie zvítězila, před sebou ještě hromadu potíží, nemění to nic na přesvědčení, že dlouhodobé vyhlídky na postup demokracie zůstávají příznivé.

Konference byla příležitostí zkoumat tento jev za účasti hlavních představitelů demokratického boje a za přítomnosti literátů, kteří se touto problematikou zevrubně zabývali. V diskusi jsme hodnotili vyhlídky demokracie v různých částech světa, vnější i vnitřní překážky, jež by mohly brzdit její postup. V naději, že jim prospěje vzájemná výměna zkušeností, se tu sešli lidé, kteří sledují demokratické cíle v různých zemích a za velmi odlišných podmínek. Zástupci Americké demokratické nadace doufali, že jim tyto rozhovory umožní účinně přispět k rozvoji demokracie na celém světě. Je mým přesvědčením, že konference tomuto komplikovanému úkolu dostála.

Za svůj úspěch konference vděčí zejména kvalitě a různorodosti řečnických projevů, jejichž autoři byli většinou stipendisty Nadace. Líbily se nám příspěvky hostů, kteří přijeli na toto dvoudenní setkání ve Washingtonu z dalekých krajů. Mnozí později řekli, že účast na velkém mezinárodním zasedání na podporu demokratických snah je pro ně velkým povzbuzením, neboť jde vlastně o „demokratickou internacionálu“ zahrnující Polsko, Jižní Afriku, Chile, Filipíny, Čínu a mnoho jiných zemí.

Konference se zúčastnili zástupci ministerstva zahraničí, Ústavu pro mezinárodní rozvoj, Státního informačního centra, Státního poradního výboru pro otázky diplomacie a jiných institucí.

Rádi se v tomto sborníku vracíme k předneseným referátům a doufáme, že z nich čtenáři budou mít právě takový užitek jako ti, kdo je mohli vyslechnout osobně.

Carl Gershman,
předseda Americké demokratické nadace

Východní Evropa a Sovětský svaz

POLSKO

Totalita vzala zasvě

Jacek Kuroň

Zásadní význam má už pouhý fakt, že se představitelé totalitního komunistického státu setkali na půl cesty s oponenty režimu, ne snad aby je koptovali, ale aby s nimi jednali jako s autonomní silou. Je to gesto velmi neobvyklé, které vlastně popírá totalitní systém.

Totalita je pokus o centrální řízení veškerého společenského života ve státě. Jejím základem je výhradní právo mocenského centra organizovat jakoukoli činnost. Když se například lidé sejdou, aby nezaujatě projednali opravu střechy na činžáku, režim to považuje za ohrožení své pravomoci.

Tady jde o monopol organizační. Vedle toho ovšem existuje monopol informační, což znamená, že každé tištěné slovo – včetně programu hromadných sdělovacích prostředků – je řízeno z jednoho místa. To pak vede k monopolu rozhodování, takže o všem rozhoduje mocenské centrum. Je snad zbytečné připomínat, že takový systém je neuskutečnitelný. Neboť každý pokus jej uskutečnit likviduje společenské, hospodářské a politické struktury.

Proto začne-li organizovaná opozice vyjednávat s vládnoucí mocí a televize přenáší tato jednání bez cenzury do všech domácností, lze konstatovat, že totalita vzala zasvě, protože vzaly zasvě všechny tři zmíněné monopoly. Takhle to ovšem zdaleka nezačalo.

Skutečný průlom nastal v roce 1980, kdy obrovská vlna stávek vedla k založení Solidarity, nezávislé odborové organizace, jež musela

Jacek Kuroň, jeden z hlavních tvůrců nezávislého sdružení Solidarita a poradce jejího vedení zde vystupoval těsně po uzavření dohod u kulatého stolu mezi Solidaritou a polskou komunistickou vládou. Po červnových volbách, v nichž Solidarita zvítězila, se stal ministrem práce a sociální politiky v nové polské vládě (12.9.1989).

být uznána centrální mocí a také uznána byla. Právě v této chvíli se totalitní režim v Polsku zhroutil.

Tenkrát jsem uveřejnil článek nadepsaný „Co dál“, kde jsem srovnával politickou situaci v Polsku s jedoucimi vlaky. Jízdní řád, v němž by byl každý desátý vlak nezávislý a pohyboval se na základě dohody mezi vlakvedoucím a cestujícími jen podle vlastního programu, by nutně vedl buď ke kompletnímu přepracování původního jízdního řádu, nebo k řadě katastrof.

V Polsku byla situace podobná, neboť uvnitř totalitního systému se narodilo masové hnutí, k němuž se hlásilo přes polovinu obyvatelstva. A poněvadž nomenklatura, aparát strany, nebyl ochoten k nutným strukturálním změnám, hrozila katastrofa. Došlo k ní 13. prosince 1981 vyhlášením stanného práva. Do ulic vjely tanky. Zákony přestaly platit. Terorizované obyvatelstvo se octlo pod vojenskou a policejní diktaturou.

Totalitní režim v Polsku se pod náporu masového lidového hnutí roku 1980 zhroutil, ovšem stanné právo ho zase obnovilo. To není můj soukromý názor. To je důkaz, že společenskému vývoji nelze zabránit.

Zrození Solidarity bylo popřením totalitní praxe, ale i stanné právo bylo jejím popřením. A poněvadž je totalitní systém založen na zmíněném monopolu informací, organizace a rozhodování, je tím dokonalejší, čím lépe se dokáže maskovat. Stává se vlastně neviditelným.

U nás existoval parlament, měli jsme několik politických stran, vycházely různé noviny, a budilo to dojem, že jde o normální parlamentní demokracii.

Jestliže se všechny informace, všechny změny a všechny akce plánují centrálně, mohou plánovači dělat, co se jim zlíbí. Pokojné povstání v srpnu 1980 tuhle iluzi rozbilo. A po druhé ji rozbila komunistická vláda sama právě tím, že vyhlásila stanné právo a začala vyhrožovat násilím. Chtěla použít vůči společnosti nikoli už kamuflovaný, ale otevřený a zjevný nátlak.

Totalitní systém, který angažuje a nutí spolupracovat v podstatě každého, vytváří určitý společenský monolit. My jsme ten monolit odmítli v srpnu 1980. Ale v prosinci 1981 ho rozbili právě oni sami.

Tak vznikla diktatura založená pouze na násilí, taková diktatura však likviduje sama sebe. Režim měl na vybranou: buď se pokusí udržet tuto diktaturu, která ničí všechno, včetně hospodářství, mnohem rychleji než normální totalitní moc, anebo od ní upustí.

Po řadě pokusů o různá řešení dospěla nakonec moc k závěru, že se může dohodnout se společností tím, že uzavře určitou úmluvu s opozicí. Tak byly vytvořeny podmínky pro jednání u kulatého stolu, které mělo společnosti umožnit, aby se organizovala a postupně přiblížila k demokracii. Jinými slovy, jednání u kulatého stolu bylo určitým stadiem v trvalém úsilí Poláků o demokracii. Předchozím stadiem byla obrovská aktivita Solidarity v době její legální existence a obrovský skrytý odpor po vyhlášení stanného práva.

Z toho všeho vyplývá jeden důležitý závěr: domněnka, že totalitní režim lze zlikvidovat pouze vnější silou, protože vnitřní síly jsou na takový úkol příliš slabé, neplatí. Společnost, která se organizuje, dokáže překonat totalitní režim a zvítězit nad ním zevnitř.

Ale jak se může společnost v totalitním systému organizovat? Podobné snahy rozhodně nezačaly až v srpnu 1980, nýbrž dávno předtím. Když vzpomínám na všechna ta léta, na události, které jsme vnímali jako revoluci, neubráním se údivu.

Jevilo se nám to tenkrát úplně prostě. Chtěli jsme číst knížky, mluvit spolu, sbírat peníze pro potřebné lidi – nic víc a nic méně. Kolem těchto prostých lidských činů a cílů lze společnost organizovat a to v totalitní atmosféře působí jako časovaná bomba.

Mnoho přátel, členů polské opozice, se nás ptalo: „Proč jste přistoupili na jednání u kulatého stolu? Nebylo by bývalo lepší národ zorganizovat, zvětšit potenciál společenské exploze a pak celý systém rázem smést?“

Nesouhlasili jsme. Nechtěli jsme zničit režim násilím. Z několika důvodů. Ten nejjednodušší byl, že totalitní režim představuje uměle utvořený a uměle, abych tak řekl, vykonstruovaný systém, a takový systém ničí kolem sebe veškerý život.

Zničí-li se politický systém, nelze na jeho místo přenést jiný systém z minulosti ani nelze importovat jiný z ciziny. Musí se vytvořit nový. Onen by však byl také uměle zkonstruovaný a vrátil by se s ním i všechny nedostatky starého.

Uvědomili jsme si zkrátka, že cesta k demokracii musí být proces – postupný vývoj, postupné budování demokratických institucí. Lze to nazvat revolucí v tom smyslu, že systém radikálně měníme. Přecházíme od totality k demokracii. Ale má-li to být cesta k demokracii, má-li to být demokratická revoluce, pak musíme dosáhnout těchto cílů postupným vývojem.

M A Ď A R S K O

Osm tezí o možnostech a úskalích současné demokratizace

János Kis

1. Demokratické iniciativy se objevily ve východní Evropě v posledních patnácti letech, tedy v době, kdy autoritářské režimy jižní Evropy a Latinské Ameriky buď začaly, nebo ukončily přechod k demokracii. Prozatím však východoevropské iniciativy nedokázaly přeměnit sám politický systém. Jejich strategie se omezovala vždy jen na rekonstrukci občanské společnosti v rámci nezpochybněné vedoucí úlohy komunistické strany a jejího nátlakového aparátu. Teď se zřejmě toto období zdrženlivosti chýlí ke konci. V Polsku a Maďarsku chtějí mít lidé podíl na politické moci a požadují odluku komunistické strany od státu. Československo bude pravděpodobně obě tyto země brzy následovat.

2. V Maďarsku i v Polsku nabídlo opozici legalitu a podíl na vládě komunistické vedení samo. Myslím, že je důležité pochopit pohnutky a smysl tohoto gesta. Bylo by chybou vyložit si je jako pouhou reprízu gdaňských jednání v roce 1980. V té době byli komunističtí vládcové Polska přitlačeni ke zdi zvlášť silnou vlnou stávek a na rozhovory přistoupili, poněvadž věděli, že se jim nepodaří vyloučit opozici z politické arény násilím. Tentokrát se ale uvolili jednat pod daleko menším tlakem, protože na přizvání opozice do mocenských struktur měli zájem. Koncem tohoto desetiletí, jehož začátek byl poznamenán nejprve oficiálním uznáním a pak zákazem Solidarity, polští i maďarští

János Kis je předním aktivistou demokratické opozice v Maďarsku. V roce 1973 byl z politických důvodů vyloučen z Maďarské akademie věd. Je zakladatelem Svazu svobodných demokratů a časopisu *Beszelo (Řečník)*. V posledním roce působil v USA jako profesor filozofie v New School for Social Research.

komunisté museli uznat, že uprostřed prohlubující se hospodářské krize a společenského rozkladu nelze jejich režim stabilizovat jinak, než budou-li sdílet odpovědnost s partnery, kteří jsou na nich skutečně nezávislí. Poprvé od doby, kdy začala sovětizace východní Evropy, se tu projevila potřeba kooptovat do mocenských struktur legální opozici, aby komunisté mohli použít její autority při prosazování úsporných opatření a k demobilizaci společenského odporu.

3. V této hře, jež začala vyjednáváním, podstupují obě strany nemalé riziko. Pro komunistické vedení představuje velmi reálné nebezpečí možnost, že proces, který svou nabídkou uvedli v život, povede mnohem dál, než mají v úmyslu. Trhlina, která se objevila ve zdi stranického vládního monopolu, se může postupně zvětšovat, až dosáhne rovnováhy právě soutěživé parlamentní demokracie. Podobná možnost je vlastně jediným ospravedlněním toho, že demokratická opozice nabídku komunistů přijala. Na druhé straně vzniká nebezpečí, že opozice, místo aby zajistila poměrně spořádaný přechod k demokracii, pomůže komunistický režim stabilizovat či aspoň připraví společnost o věrohodnou opoziční sílu.

4. Nechat se vmanipulovat do role upevňovatelů komunistické moci není ovšem jediné úskalí, kterému se musí opozice v Polsku a v Maďarsku vyhnout. Demokratizační proces, i když začne, nebude stabilní. Vazby, které obě smluvní strany mají vůči svým organizačním základnám, vyvolají pravděpodobně na obou stranách značné napětí. Komunističtí aparátníci v strategických pozicích se možná pokusí dohodu sabotovat a inscenují různé provokativní akce. Opoziční radikálové zahájí kampaň, v níž budou prohlašovat jakýkoli kompromis s komunisty za nepřijatelný. Dohoda tak vezme zasně, aniž by vedla k nějakým hmatatelným výsledkům.

5. Další nebezpečí ohrožující demokratizační proces vyplývá z hospodářské krize. Nezbytná úsporná opatření a pokračující úpadek může přivést takzvanou mlčící většinu národa k názoru, že demokratizace situaci jen zhoršuje. Vina za hromadící se potíže se bude svalovat částečně též na opozici. Takový vývoj by pak mohli komunističtí vůdci využít, poněvadž by zdiskreditoval jakoukoli politickou alternativu. Dokonce by mohl vyústit v rostoucí touhu po kázní a pořádku, jež by nakonec přivedla na scénu „člověka seslaného Prozřetelností“, aby vyvedl vlast z politických a hospodářských zmatků. Všeobecné zneva-

žování jakýchkoli politických akcí by také mohlo vyvolat řetězovou reakci spontánního masového násilí, a to jak na straně oficiálních představitelů moci, tak na straně opozice.

6. Také v mezinárodní sféře se skrývá riziko. Stabilizace nového konzervativního režimu v Sovětském svazu s podobnými opatřeními, jaká dokázal po Chruščovově pádu realizovat Brežněv, je nepravděpodobná. Nicméně nelze tu vyloučit ostré oscilace, které by pak snadno mohly destabilizovat proces vnitřních změn ve státech východní Evropy. Etnické a národnostní konflikty mohou odvést pozornost od demokratických cílů a povzbudit, jako třeba v Srbsku, autoritářské vůdce ke konsolidaci své moci zmobilizováním nacionalistických sil.

7. Tyto zběžné připomínky možná vyvolají dojem, že naděje na pokojný a spořádaný přechod k demokracii ve východní Evropě jsou vskutku velmi sporé. Musíme si však uvědomit, že nynější situace v Polsku a v Maďarsku nevyplývá z pouhé náhodné příležitosti. Sovětské impérium vstoupilo do éry úpadku a rozkladu. Má samozřejmě ještě dostatek vojenských sil, aby obnovilo svou nadvládu násilím. Ale hospodářskou moc, která by řád obnovený zbraněmi konsolidovala, už vyčerpalo. To je hlavní důvod, proč se sovětská vojenská intervence ve východní Evropě stává čím dál tím nepravděpodobnější. A to je také hlavní důvod, proč se východní Evropou nezadržitelně šíří hospodářský úpadek a politické nepokoje. Tuto oblast nelze stabilizovat jinak než zavedením tržní ekonomiky a politického pluralismu. Proto lze doufat, že se rizika přechodového období dají překonat. Ale má-li se to zdařit, musíme o nich vědět. Všichni vnější i vnitřní činitelé stojící za demokratizací by měli mít určitou představu o tom, jak tento proces zabezpečit a upevnit.

8. Poněvadž jsme se sešli zde ve Washingtonu, dovolte mi upozornit na to, co by mohly učinit západní vlády.

Předně mohou mít určitý vliv na urychlení ekonomického přechodu a zmenšení jeho společenských nákladů. Jako naprosto nutné se jeví snížení vysoké zadluženosti, která je těžkým břemenem pro polské i maďarské hospodářství, jakož i povolování (v případě Maďarska) nebo obnovení (v případě Polska) nových úvěrů. To samozřejmě neznamená, že by se nadále měly neuváženě házet peníze do bezedné jámy ztrátového hospodářství. Dluhy není třeba rušit, nýbrž částečně převést na průmyslová aktiva, jež lze volně prodat. V této souvislosti je třeba podporovat soukromé podnikání, přičemž konsorcia věřitelů

by měla mít právo přímého dohledu. Poskytování nových úvěrů by mělo být podmíněno dostatečně rychlým zaváděním soukromých podniků. Zárukou těchto změn v ekonomické sféře by měl být politický pluralitní systém.

Za druhé je nutno zlikvidovat takzvanou východní politiku, která jednala pouze s vládami. Zároveň je však třeba – tam, kde existují skutečné předpoklady pro demokratizaci – opustit politiku studené války, jež odmítala vážné mezivládní rozhovory. Západní vlády by neměly podporovat jednu stranu na úkor druhé, nýbrž usilovat o zpevnění jejich vzájemného vztahu. To ovšem neznamená vydat opozici na milost a nemilost takzvaných reformistů v komunistickém vedení. Tím, že západní vlády uznají pluralismus politické scény, přispějí ke konsolidaci poměrů a k dalšímu pozitivnímu vývoji.

Za třetí doznal čas změnit zorný úhel, z něhož Západ posuzuje otázky míru a stability v Evropě. Obvykle se k tomuto problému přistupuje, jako by šlo jen o odzbrojení. Ve skutečnosti spočívá asymetrie mezi Severoatlantickým paktem a Varšavskou smlouvou nejen na nerovnováze vojenských sil rozmístěných na jejich území, ale i na nerovnováze organizační. Východoevropské vlády se do značné míry musely vzdát vrchního velení svých vlastních vojsk ve prospěch Sovětského svazu, sovětské okupační jednotky se pohybují bez jakékoli kontroly po území satelitů a neexistují žádná opatření, která by vylučovala hrozbu vojenské intervence ze strany členských států Varšavské smlouvy. Dokud se tato situace nezmění, Varšavská smlouva zůstane nebezpečným a nekontrolovatelným vojenským seskupením. Je proto třeba žádat, aby stažení sovětských jednotek bylo doprovázeno potvrzením suverenity jednotlivých zemí nad jejich vlastními armádami i územím v rámci Varšavské smlouvy a aby se Sovětský svaz výslovně vzdal použití síly nebo hrozeb k ovlivňování vnitřních záležitostí východoevropských zemí. Čím dříve k tomu dojde, tím méně bude jejich demokratizační proces vystaven nárazům změn v sovětské politice.

A nakonec by Západ měl vyjádřit rozhodnou podporu utlačeným národnostním menšinám ve východní Evropě. Akce jako zásahy v Kosovu by neměly zůstat bez odpovědi. Ceaușescu musí být izolován a jeho eventuálním nástupcům se musí dát jasně najevo, že se Rumunsko nemůže vrátit do společenství civilizovaných národů bez demokratizace, jež musí zhrnovat též zaručení a ochranu menšinových práv. Bez takového rozhodného a nekompromisního postoje Západu dojde

k balkanizaci, která se opět pokusí v zemi nově nastolit pax soviética, „sovětský mír“. Ale k němu už se vrátit nelze a balkanizace není zdaleka jeho jedinou alternativou.

SSSR

Krise společenských struktur

Vladimír Bukovskij

Myslím – jak to už na tomhle našem světě chodí – že máme dobré i špatné zprávy: většinou se vyskytují společně. Dobrá zpráva je, jak všichni víme, že sovětský režim zkrachoval. Je to patrně nejlepší zpráva století. Následkem toho se Sověty musí stáhnout ze všech oblastí, kde se snažily po mnoho let šířit komunismus. Slyšeli jsme, že vietnamští vojáci odcházejí z Kambodže, kubánští z Angoly – což jsou dobré zprávy z třetího světa.

Na všech dosavadních pokusech změnit režim z tyranského a diktátorského na demokratický bylo nebezpečné právě to, že tento křehký a lehce zranitelný proces si mohli komunisté přivlastnit a zneužít ho pro své cíle. Najednou to už tak nebezpečné není. Sovětská účast na mezinárodním terorismu a mezinárodní komunistické expanzi se změnila. A to je v podstatě dobrá zvěst.

Sovětský svaz ale neprožívá jen ekonomickou krizi, hospodářský bankrot. Jde též o krizi politickou a ideologickou – krizi myšlenky socialismu. Dvě stě let poté, co vznikla, a sto let poté, co ji lidé vyzkoušeli, se ukázalo, že produktivní forma socialismu neexistuje. I Rusko, jedna z nejbohatších zemí světa, zkrachovalo vyčerpáno pokusy zavést socialismus v celostátním měřítku.

Má-li se však přejít od extenzivního hospodářství na intenzivní, je třeba reformovat i politický systém. Chceme-li odměňovat lidi podle jejich zásluh a nadání a zvyšovat jejich výkonnost, nelze se řídit podle receptů

Vladimír Bukovskij je spisovatel a vědec, který byl v Sovětském svazu vězněn a žil ve vyhnanství za své názory a činnost a zejména za protesty proti zneužívání psychiatrie. Na základě světové kampaně za jeho osvobození byl v roce 1976 propuštěn. Je jedním z vedoucích Střediska pro demokracii v SSSR se sídlem v New Yorku.

komunistické strany. A pokud je nebudeme oceňovat podle schopností a odměňovat podle zásluh, přestanou se snažit vůbec.

Krise v Sovětském svazu je přesně taková. Je to krize společenských struktur. Jde právě o to, jakou roli by měla a vůbec mohla hrát v této situaci komunistická strana a do jaké míry může tuto krizi vyléčit vláda snažící se o reformy.

Postavení vlády je paradoxní: neboť čím víc omezuje vliv komunistů na řízení hospodářství, tím víc omezuje sama sebe. Gorbačov je koneckonců jen generálním tajemníkem komunistické strany. Omezuje-li tedy moc strany, omezuje svou vlastní moc. V jistém smyslu si pod sebou uřezává větev.

Jedním řešením je zapojit do tohoto procesu víc lidí, než bývalo zvykem. Přeložíme-li tento problém z marxistického žargonu do normálního jazyka, dospějeme k závěru, že chceme-li účast na vlastnictví, musíme povolit účast na moci. Propaguje se tedy větší účast občanů nejenom na hospodářském rozvoji, ale i ve vládě.

Je to určitý ústup z pozic absolutní moci, kterou měla komunistická strana dvaasedmdesát let, do pozic vedoucí síly ve společnosti. Pořád ale jde o vedoucí roli, komunisté jsou stále jedinou politickou stranou v zemi, jedinou ekonomickou silou, podle níž (jak říkají marxisté) musí výrobní prostředky zůstat v rukou státu. Soukromé vlastnictví se nepředpokládá.

Je to však ústup spořádaný, který komunistům umožňuje trochu zlepšit plnění úkolů a stabilizovat situaci. A tento model se opakuje všude. V Polsku se projevuje jako snaha jednat se Solidaritou jako partnerem, v Maďarsku v pokusech nějak zaangažovat ve veřejném životě i ostatní občany. Obě země jdou ovšem mnohem dál než Sovětský svaz; Polsko i Maďarsko nás předstihly. Vývoj v Sovětském svazu je pod větší kontrolou strany a je méně svobodný. A tady dospívám k těm špatným zprávám.

Oproti tomu, co se všeobecně soudí, se sovětské politbyro neobrátilo náhle k demokracii. Oproti tomu, co si zdejší lidé myslí, glasnost neznamená svobodu projevu a perestrojka není pokusem zavést tržní ekonomiku. Zdaleka ne. Jde pořád ještě o starou snahu o kvadraturu kruhu, o snahu najít takovou odrůdu socialismu, která by dokázala jakžtakž fungovat. Zkrátka – čeká se na zázrak.

Co se týče demokratizace, v Moskvě koluje vtíp: Jaký je rozdíl mezi demokracií a demokratizací? Asi takový jako mezi kanály a kanaliza-

cí. Špatná zvěst je, že tento pokus selhal. Ekonomické reformy nepřinesly žádoucí výsledky a lidé využili mírného uvolnění k prosazování vlastních zájmů. Vláda se nadále pokouší o kvadraturu kruhu a nikdo nevěří, že by to někam vedlo.

Zároveň však, i když měla demokratizace hubené výsledky, vypluly náhle na povrch problémy národnostních skupin, lidských práv a svobody vyznání. Koncem loňského roku připadaly vedení příliš nebezpečné, a proto se v podstatě s reformami přestalo. Nejdůležitější otázky, jako cenová reforma, směnitelnost rublu a decentralizace, byly odloženy na neurčito. Vláda prohlásila, že se k nim vrátí v roce 1991, ale kdo ví, co bude.

Současně sovětský režim odvolal, co už v politickém smyslu bylo povoleno. Najednou se ze všech stran vyhrnuly zprávy o výtržnostech – v Gruzii došlo k masakru, kde jednotky zvláštního nasazení rozsekaly lopatkami a otrávil jedovatým plynem stovky obyvatel. A všichni víme, jak se postavilo sovětské vedení k nepokojům v Arménii a jejímu oprávněnému požadavku nezávislosti.

Víme, že v Pobaltí jsou tanky. Ale ještě jich nepoužili. Přes den se stahují z měst, v noci se vracejí. Je to kritické období a nevíme, kdy tam Sověti vyhlásí faktické stanné právo.

Na Západě si zatím jen velmi málo lidí všimlo, že sovětský režim se po celý loňský podzim připravoval na stanné právo a jiná represivní opatření. Byl odhlasován zákon, který rozšiřuje policejní pravomoci i na armádu a zákony omezující svobodu shromažďování a svobodu tisku. Před několika týdny podepsal Gorbačov nový zákon, novou verzi nechvalně známého článku 1790, podle kterého jsme byli všichni uvěznění.

Toto nové znění zákona je de facto ještě horší: je to rozsudek smrti nad glasností. Bude-li se podle něho Sovětský svaz řídit, pak budou muset zavřít prakticky každého počínajíc samotným Gorbačovem, který zákon podepsal. A já jsem přesvědčen, že se podle něj řídit budou.

Snaží se teď demokratizační proces zvrátit. O střetnutí mezi úřady a obyvatelstvem uslyšíme ještě daleko víc.

Tato situace nemá pokojné řešení. Pochybuji, že by Rusové přijali to, co radil Mark Twain Američanům – že je sice dobré mít ústavní svobody, ale kdo má zdravý rozum, jich nikdy nepoužije. Tohle se u nás, myslím, nestane.

Jakmile budou mít naši lidé jen trochu příležitosti, chopí se jí a půjdou do toho. Proto existuje jen samé omezování. Na druhé straně ovšem, bude-li sovětská vláda chtít, aby byl její model produktivnější, bude muset lidem povolit víc iniciativy.

Jsme tedy svědky jakéhosi cyklického utužování a uvolňování. V liberální fázi je snaha zlepšit hospodářství, přitom se však rozleptávají mocenské struktury. V období utužení se sice narušování mocenských struktur zastaví, ale trpí zas hospodářství. A takhle to půjde od patníku k patníku ještě nejméně patnáct let.

Má to svou dobrou i špatnou stránku. Ta dobrá spočívá v tom, že během tohoto cyklu nastanou chvíle, kdy bude mít pár satelitů ve východní Evropě nebo i pár národů uvnitř Sovětského svazu příležitost se osvobodit od sovětského jha. Myslím, že když bude muset vláda vyhlášovat zítra stanné právo a posílat vojáky na Ural, aby tam potlačovali dělnické vzpoury, nebude mít dost sil na invazi do Maďarska nebo do Polska. V tomto zmatku se tak podaří některým národům uniknout.

Nakonec musím bohužel konstatovat, že ze strany Západu velká pomoc vidět není. Západ podléhá jakési euforii. Každý chce podporovat Gorbačova a zapomíná na demokracii v Sovětském svazu. Podporují režim, místo aby podporovali národ, který ví, co chce. Chce demokracii, nikoli socialistický pluralismus nebo co se vlastně Gorbačov snaží uskutečnit.

V nejhorší chvíli Západ souhlasil, aby se konference o lidských právech konala v Moskvě. Právě v době, kdy se režim vracel ke staré praxi a znovu zavedl různé represivní zákony. Přitom si Západ ani nepoložil otázku, co bude s Armény, přestože celý karabašský výbor sedí ve vězení dokonce včetně dvou poslanců Nejvyššího sovětu. Žádná evropská vláda ani Spojené státy se vůbec nepozastavily nad masakrováním lidí v Gruzii, natož aby je odsoudili.

Mám dojem, že Západ je strašně zmatený a že v tomto konfliktu podporuje nesprávnou stranu. Konflikt je nevyhnutelný, jenže Západ neví, oč jde; neuvědomuje si, že by měl v Sovětském svazu opozici stranit a posilovat ji.

Ze zkušeností z jiných zemí, například z Polska, víme, že čím silnější je opozice, tím méně krvavé je střetnutí vlády a lidu. Čím je opozice organizovanější, čím soudržnější jsou občanské iniciativy, tím lépe lze takový konflikt zvládnout.

Nemáme tak silnou a dobře organizovanou opozici jako Poláci. Pěstují ji už řadu let. A mají katolickou církev, která dokáže lidi sjednotit.

Tohle my nemáme. Čeká nás velmi zběsilý a krvavý konflikt. A pokud si to Západ neuvědomí a nebude místo Gorbačova a jeho reformátorů z politbyra podporovat opoziční síly, budeme svědky strašného zápasu mezi lidem a režimem. Bude to nové krveprolití v obrovském měřítku.

ČESKOSLOVENSKO

Demokratická revoluce ve vnějším sovětském impériu

Vilém Prečan

Známé konstatování Marxe a Engelse o tom, že Evropou obchází strašidlo komunismu, by bylo třeba nyní, o 140 let později, obměnit: komunistickou částí Evropy obchází „strašidlo“ demokracie. A vskutku, stěží může být spor o tom, že „demokracie“ je nejen klíčový pojem v politickém slovníku těch, kteří usilují vyřešit v praxi problém všech problémů, před kterým stojí řečená část světa: nezvratitelné překonání totalitního režimu sovětského typu. Stala se nejméně nejfrekventovanějším slovem ve veřejných projevech dokonce i těch, kdo se snaží komunistický totalitarismus udržet.

Ve třech zemích vnějšího sovětského impéria, jimž se také říká východní střední Evropa, v Polsku, Maďarsku a Československu, je demokracie na postupu zcela zřetelně, třebaže v každé z těchto zemí jinak. Dohoda z dubna 1989, historický mezník v dějinách posledních 40 let Polska, znamená podstatný krok při obnovování vnitřní suverenity společnosti vůči komunistickému státu a otevřela v této zemi cestu k parlamentní demokracii (i když může být bezpochyby chápána také jako past, do níž by dosavadní komunistický establishment rád chytil demokratickou opozici, aby ji učinil podílníkem na svém

Vilém Prečan, historik, spoluvydavatel dokumentace *Sedm pražských dní, 21.–27. srpna 1968 (Černá kniha)*, za kterou byl trestně stíhán. Po propuštění z Historického ústavu ČSAV pracoval jako topič. Od roku 1976 žije v SRN, kde v těsném kontaktu s domácím nezávislým hnutím, zejména Chartou 77, sbíral samizdatovou literaturu. Jeho sbírky se staly základem Čs. dokumentačního střediska nezávislé literatury v Scheinfeldu, založeného v roce 1986. Vilém Prečan je vedoucím tohoto střediska. V roce 1990 se stal ředitelem nově založeného Ústavu pro soudobé dějiny při ČSAV.

bankrotu a diskreditoval ji spoluúčastí na nepopulárních opatřeních v hospodářské sféře).

Situace v Maďarsku, kde režim nemá za sebou v nedávné minulosti ani vojenský stav à la Jaruzelski, ani normalizaci československého typu, dělá zvenčí dojem, jako když si část vedení vládnoucí strany vypůjčuje myšlenky u demokratické opozice a připravuje se na politické soutěžení v podmínkách svobodných voleb a systému více politických stran. (V Maďarsku platí snad nejvíc původně z polské situace odvozený analytický postřeh Zbigniewa Brzezinského o tom, že komunistická elita může být kooptována do trvalejšího systému národních hodnot.)

Ale i v Československu, které jako by drželo evropský primát v politické nehybnosti a kde se vládnoucí politický establishment brání myšlence na dialog se společností a všemi způsoby dává najevo, že nějaký skutečný pohyb a změnu nepřipustí, byly vyloženy demokratické karty otevřeně na stůl. Přední nezávislý československý publicista Milan Šimečka to vyjádřil slovy: Jedno víme naprosto přesně. Všechno by dnes bylo jiné, kdyby v naší zemi nebyla zničena demokratická politická kultura. Její znovuvytvoření je záchrana před pádem na dno; je to jediná myšlenka, která dává do budoucnosti smysl a cíl.

Tato myšlenka byla už rozvedena do podoby politického programu v manifestu *Demokracii pro všechny*, kterým se na podzim 1988 uvedla v Československu do života nezávislá politická iniciativa Hnutí za občanskou svobodu. Václav Havel nazval manifest nejdůležitější politickou kartou roku 1988 pro svou zemi, protože zdánlivě banální pravdy v něm obsažené byly vyřčeny souhrnně, veřejně a jako východisko k politické práci. Manifest je totiž výzvou ke společnosti, aby vstoupila do politiky, protože dosavadní moc, vlastní viník za mravní krizi, za nedemokratické poměry, za omezení národní a státní suverenity, za hospodářský a technologický úpadek, není ochotna zřici se totalitního způsobu vlády. Manifest výslovně popírá legitimitu dogmatu o takzvané vedoucí úloze komunistické strany a vyzvedá za nosný politický princip demokratický pluralismus; jeho podstatou je podle Havla, jednoho ze signatářů manifestu, to, že o politickou moc se mohou stejným právem ucházet všichni.

*

Lze tento postup demokracie nazvat „demokratickou revolucí“? Tento pojem, na evropském kontinentu zatím nepříliš běžný, působí optimistick-

ky, vzbuzuje naději a velká očekávání. Možná až příliš velká. Přesto s ním lze pracovat, s několika výhradami, jež bych formuloval takto:

1. Demokratická revoluce je označení pro hlavní vývojový trend doby směrem k demokracii jako systému založenému na duchovní, politické i hospodářské pluralitě a vzájemné toleranci.

2. Demokratická revoluce byla připravena procesem zrání prvků občanské společnosti, které existovaly uvnitř totalitního systému, ale v relativní nezávislosti na jeho mocenských strukturách. Začíná v tom okamžiku, kdy z této občanské společnosti vzejde požadavek a politický program systémové změny na zásadách demokracie a svobody.

3. Demokratická revoluce, jejíž vzestup je jedním ze základních či dokonce určujících současných fenoménů ve společnostech ovládaných komunistickými režimy, je nejméně násilná revoluce v dějinách. Ve jménu demokracie se nezapalují auta, nevybuchují bomby, tato revoluce neshromažďuje masy pod praporem s demagogickými hesly. Její stoupenci jsou zásadními odpůrci násilí a občanské války, jsou přístupni kompromisům a myšlence národního či společenského usmíření, jímž by se ukončil dosavadní řetěz násilí pramenící z podstaty komunismu.

Období demokratické revoluce je ovšem plné násilí a utrpení. Násilí používají anebo jím hrozí – to je v každé zemi jiné – dosavadní držitelé moci, strana strážců dosavadního pořádku a její policie, její vládní pohotovostní oddíly, eventuálně, jako v Československu, její teroristé z řad tajné policie, maskující se jako rozhořčený lid.

Demokratická revoluce osmdesátých let, o níž je řeč, má své historické předchůdce či předzvěsti. Kronštatdtská vzpoura v roce 1921, maďarská revoluce 1956, Pražské jaro 1968, éra Solidarity 1980–81 (v jistém smyslu i obleva za Chruščova) navzdory svým osobitým zvláštnostem a individuálnímu historickému kontextu měly jedno společné: byly výrazem hledání společnosti, jak zmírnit, omezit a konečně zrušit totalitnost komunistického systému.

Významným předchůdcem, možná nezbytným předstupněm demokratické revoluce byla „morální revoluce“, na níž bylo založeno disidentsví sedmdesátých let, nové pojetí lidských práv jako východisko kritiky komunistického totalitarismu, kultivace občanství, realizace principu života v pravdě, nezávislá kultura a samizdat. Výsledky morální revoluce, často přehlížené nebo i vysmívané přivrženci „reálné politiky“, se stávají zřejmými a nově se zhodnocují nyní, kdy občanská

společnost vstupuje do hry jako sebevědomý a svěbytný politický partner či protivník dosavadního politického establishmentu.

Demokratická revoluce, jejíhož postupu jsme svědky, se odlišuje od svých předchůdců tím, že probíhá – řečeno slovy Zbigniewa Brzezinského – v období definitivní krize komunismu, postupujícího úpadku a prohlubující se agonie jak komunistického systému, tak jeho ideologie. Tato krize je takového rázu, že není řešitelná dílčími úpravami na bázi systému: přesvědčení o ireverzibilitě komunistického systému je do základů otřeseno. Demokratická revoluce je odpovědí na tuto krizi a je současně jedním z faktorů tuto krizi dále prohlubujících, především proto, že z ní ukazuje radikální, na kořen věci jdoucí východisko.

Někdy se klade otázka, zda reformy podnikané či plánované současným komunistickým establishmentem nejsou vlastně součástí demokratické revoluce. Soudím, že jde o dva fenomény v mnoha směrech a především ve svých cílech odlišné, třebaže je nelze od sebe oddělit.

Demokratická revoluce v sovětském bloku osmdesátých let má své autentické kořeny a zdroje inspirace, není odvozena od žádné socialistické ideologie, ani od diskusí o pravém či nepravém, poskvrněném či neposkvrněném socialismu. Není také plodem gorbačovismu, třebaže její dynamika je jím – v každé zemi jinak – nepřímo ovlivněna. Cílem demokratické revoluce není další pokus o řešení kvadratury kruhu, tj. modernizace a zefektivnění komunistického systému při zachování jeho podstaty, ale jeho definitivní překonání. V demokratické revoluci nejde tedy o „demokratizaci“, ale o demokracii bez dalších a matoucích adjektiv jako „lidová“ nebo „socialistická“. Nehlásá „glasnost“, ale svobodu slova. Proti myšlence socialistického pluralismu staví program svobody, duchovní, politické a hospodářské plurality, emancipaci občana a občanské společnosti vůči státu.

Pramenem inspirace demokratické revoluce nejsou na prvním místě vzpomínky na demokratickou minulost, třebaže úsilí navázat na všechny starší duchovní a politické zdroje demokratismu hraje v každé zemi důležitou roli. Čerpá svou legitimitu ze všeobecné platnosti lidských práv a své argumenty podkládá otevřeným rozbořem současné situace v jednotlivých zemích sovětského bloku, který se nezahaluje do socialistické frazeologie.

Demokratická revoluce je tedy také reakce na zkušenost těchto společností se čtyřiceti či více lety komunistického totalitního systému – ať už si říkal socialismus, reálný socialismus, socialismus s lidskou

tváří nebo s „husí kůží“ –, a zejména v posledních dvou desetiletích, od ztroskotání posledního pokusu o reformu na bázi tzv. revizionismu. Stejně tak je výsledkem zkušenosti s fungováním a prosperitou demokratických systémů v Evropě a v Severní Americe, jakož i s úspěšným přechodem k demokracii ve Španělsku, Portugalsku a jinde. Světový kontext se v tomto smyslu příznivě změnil, idea demokracie, znevažovaná a vysmívaná mezi oběma světovými válkami, a ještě i v padesátých letech, má konjunkturu jako nikdy předtím v tomto století.

*

Mluvíme o generální či celkové krizi komunismu, ale ta má kromě obecných rysů vlastní podobu a tvář v každé zemi. O Československu lze v tomto ohledu říci, že žádné komunistické straně v jiné zemi sovětského bloku se nepodařilo tak dokonale ztratit v očích společnosti politickou a morální prestiž, důvěru a legitimitu jako Komunistické straně Československa. Dvacet let „normalizace“ ji dokonale opotřebovalo; i její poslední a silná zbraň, donedávna vychvalované konzumní a sociální „jistoty socialismu“ ztrácejí tváří v tvář skutečnosti na účinnosti. Obrazně a s jistou nadsázkou lze říci, že se KSČ odepsala jako politická síla, z níž by mohla vzejít alternativa oproti současnému establishmentu.

S výjimkou malého okruhu lidí žijících z reformních iluzí roku 1968 nikdo v Československu neočekává, že by se KSČ mohla jakkoli „obrodit“, že by z ní vzešla jakákoli naděje pro budoucnost. Tváří v tvář nedůvěře a odmítnutí společnosti, zejména mladé generace, a také z nedostatku intelektuálního zázemí není schopná následovat ani sovětský, polský či maďarský příklad.

A tak zatímco se přestávají bát lidé – donedávna mlčící většina –, ocitl se v pocitu ohrožení establishment. Jejich vnitřní instinkt jim přesně tlumočí, jak jsou izolováni, že jsou odsouzeni k pádu. Neschopni vyprodukovat ze svých řad aspoň na přechodnou dobu alternativní politickou elitu, jež by byla s to zahájit dialog se společností, přešlapují na místě a každý další měsíc, který přežili ve funkcích a u moci, považují za úspěch. Přitom se dopouštějí jedné chyby za druhou a posilují solidaritu a aktivitu občanské společnosti.

V průběhu roku 1988 jsme se stali v Československu svědky většího společenského pohybu než kdykoli jindy v průběhu uplynulých dvaceti let; tento trend se nezastavil a pokračuje. Ochota občansky se angažovat se manifestuje nejružnějšími způsoby: pokojnými demon-

stracemi a shromážděními, k nimž došlo opakovaně přes hrozby z nejvyšších míst a navzdory nebezpečí policejního teroru a následné soudní perzekuce; růstem nezávislých občanských iniciativ a občanské solidarity: od ledna 1989 nepřetržitě probíhají nové a nové podpisové akce, na nichž se podílejí tisíce lidí z tzv. oficiálních struktur, tj. z kulturního, uměleckého a vědeckého establishmentu, a to ve prospěch lidí, kteří jsou vládními představiteli, v parlamentu a ve státních masových médiích označováni za provokatéry a nepřátele socialismu.

K tomuto společenskému pohybu občanské neposlušnosti došlo nikoli z důvodů ekonomických, proto, že by se radikálně zhoršila životní úroveň lidí. Ze všeho nejvíc je to reakce na dvacetiletou vládu lži, ponižování a na vlastní přizpůsobování. Je to řetězová reakce vyvolaná touhou po ozdravení veřejného života, po tom, aby se věci pojmenovaly pravým jménem, aby se nepřekrucovala pravda o tom, co každý vidí na vlastní oči.

Nejsilněji jsou angažováni mladí lidé, pro které je oficiální frazeologie a lež nesnesitelná. Neznají žádná tabu, nejsou zatíženi minulostí a zejména ideologií, jsou často překvapivě dobře informováni, protože moderní komunikační prostředky jim zprostředkují pohled do celého světa, nemají sentimentální vztah k socialismu. A cítí, že je v sázce jejich budoucnost, doslova celý jejich život.

Do širšího proudu „občanské neposlušnosti“ se zařadili a zařazují i mnozí z těch příslušníků dnes už starší generace, kteří před dvaceti lety podepsali falešnou směnku adaptace na obnovený pořádek a dnes jako kdyby chtěli spálit mosty za tolika lety života ve lži, přizpůsobení a přetvářce. A jistě bude přibývat i alibistů, kteří udělali na začátku „normalizace“ pohodlné „kolaborantské“ kariéry, a nyní, když cítí, že se loď potápí, budou opět chtít patřit na „správnou“ stranu.

Důležitým faktorem politické destabilizace režimu je vývoj v sousedních zemích – v Maďarsku a v Polsku – i v Sovětském svazu. Značně přispěl ke změně politického klimatu v zemi: vytváří dojem celkového dějinného trendu, dodává lidem sebejistotu, upevňuje společenské vědomí o nevyhnutelnosti změny a působí jako katalyzátor jejího příchodu.

Erozívně na režim a jeho pozici působí také, a to hned v několika směrech, fakt, že v polovině prosince 1988 skončilo rušení rozhlasové stanice Svobodná Evropa. Jeho pohotové zpravodajství z Československa, slyšitelné v celé zemi, spolu s růstem aktivity starších a celé

řady nových solidárních nezávislých výborů a skupin zmenšilo strach před perzekucí jako okamžitou odplatou za jakýkoli projev občanského postoje. Lidé vědí, že žádné pronásledování už není anonymní a že nestojí proti z vůli moci osamoceni jako jednotlivci. V tomto ohledu je povzbudivým faktorem také růst mezinárodní solidarity a všeobecné zájmu o Československu.

*

Přes všechny optimismus, s nímž lze hovořit o demokratické revoluci, již jsme svědky, přestože ji cítíme ve vzduchu a přestože demokratické řešení je v historické analýze jediné logické východisko, zůstáváme skeptičtí: Nemusí to dopadnout dobře, demokratická revoluce nemusí dosáhnout svého cíle, její vítězství se může oddálit. Je mnoho příčin takových pochybností a všechny už byly analyzovány.

Nikdo neví, kterou fází demokratického vývoje v zemích východní střední Evropy bude centrum sovětského impéria ještě ochotno tolerovat. Nelze odhadnout, jakou cenu bude ochotno v daném okamžiku platit, která priorita převáží, která ztráta bude považována za menší zlo, aby se zabránilo zlu většímu. Existuje ovšem otázka ještě základnější: jaké jsou šance demokratické revoluce v Sovětském svazu samém? Anebo ještě adresněji: u Rusů samých? Budou mít Rusové, zmítající se v neřešitelných dilematech „perestrojky“ a v křečích hledání vlastní politické identity, možnost a čas, aby pochopili nárok na suverenitu národů vnějšního impéria?

Sovětská hrozba – to je také evidentní – není ovšem jediná překážka vítězství demokratické revoluce v zemích východní střední Evropy. Komunistické režimy v těchto státech sice vznikly jako sovětské velmoci, udržují se však při životě vlastní silou, z vlastních zdrojů a zájmů. Od ledna 1989 ví v Československu celá země, nikoli jen úzká vrstva disidentů, jaké brutality jsou schopny tzv. pořádkové síly. A celý demokratický svět si musel uvědomit, jak byl bezmocný tváří v tvář jedné dílčí situaci, kdy komunistickému establishmentu ještě nešlo o přežití: totiž rozhodnutí československého politického vedení uvěznit největší morální autoritu země a jednoho z duchovních vůdců demokratické revoluce v Československu – Václava Havla.

Avšak – jak nedávno přesvědčivě doložil Timothy Garton Ash – zábrany transformace komunistického systému v liberální demokracii se smíšenou ekonomikou nejsou pouze v mocenském systému a zájmech nomenklatury, ale rovněž v zájmech, postojích a obavách mnoha

ovládaných. V každé z těchto zemí je především na hospodářském poli nakupeno tolik problémů, že se zdají být neřešitelné. Nelze předvídat, jakou roli sehrají obavy a nejistota miliónů fyzicky pracujících lidí, kteří jsou odsouzeni k tomu, aby nesli hlavní tíhu překonání hospodářské stagnace a úpadku. V Československu dělníci ve své většině ještě mlčí; strach z jejich možné reakce je dalším zdrojem nehybnosti komunistického vedení.

Jsou ovšem i zdroje naděje, a také ty byly už všechny analyzovány a vyjmenovány. Sovětská velmoc je zaměstnána sama sebou, velké západní demokratické státy lépe chápou situaci ve východní střední Evropě. Největší naději vyvolává pokrok občanské společnosti uvnitř krizí zmítaných komunistických systémů: duchovní, politická i profesijní (pracovní) emancipace jednotlivců i skupin, nové formy občanské solidarity, nalézání nových forem svobody projevu a organizování se. Z anonymity se vynořují stále nové a nové tváře schopných lidí, kteří jsou nadějí procesu demokratické revoluce.

*

Československý optimista a pesimista jsou zajedno v tom, že dosavadní systém se nevyhnutelně zhroutí; jejich výpovědi se liší jen v časovém odhadu, kdy k tomu dojde: optimista počítá na měsíce, pesimista na léta. Optimista dodává: Máme výbornou náladu – jediné, co nás trápí, jsou přátelé ve vězení; jediné kvůli nim je faktor času důležitý. Jinak by nebylo proč spěchat; zdržovací taktika vedení se obrátí proti němu samému, protože čím později se začnou řešit naléhavé otázky, o to méně bude možné vystačit s dílčími nebo polovičatými řešeními.

Ani optimisté, ani pesimisté si ovšem zatím nedovedou vůbec představit, kdy a jak skončí patová situace, v níž se ocitl politický establishment. Možná bude československá varianta vývoje k demokracii opravdu podstatně odlišná od toho, co známe z Polska a Maďarska.

Afrika

S Ú D Á N

Národnostní přehrady a náboženský fanatismus

Bona Malwal

Dnešní Súdán se pravděpodobně víc než kdy jindy přiblížil představě země, kde panuje bezvládí. Ještě před třemi nebo čtyřmi lety tu byla euforie ze svržení Nimajriho diktatury¹. V té době by byl ještě každý Súdánec, dotázán na vyhlídky demokracie ve své zemi, rozhodně odpověděl, že se lidé rozhodli pro demokracii a ta že bude. Tento optimismus byl možná oprávněný, uvážíme-li, že se už za éry súdánské nezávislosti podařilo lidem svrhnout dvě vojenské diktatury. Bohužel po třech letech prokazatelně nejneschopnější demokratické vlády, jakou země zažila, by mnoho Súdánců už asi tak bláhově netvrdilo, že demokracie má v blízké budoucnosti velké šance. A tak tomu bude, pokud se v Súdánu politické poměry podstatně nezmění. Existují samozřejmě objektivní předpoklady, které by k takové změně mohly přispět, především pokojné ukončení občanské války.

I když obyvatelstvo touží po demokracii, není snadné v rozvojové zemi, jakou je Súdán, dosáhnout takové demokratické praxe jako jinde na světě. Uvážíme-li jeho dějiny a zeměpisnou polohu, kulturní a náboženskou odlišnost obyvatelstva, strategický a geopolitický význam, uvědomíme si složitou situaci Súdánu a pochopíme, proč není tak snadné vybudovat vědomí národní pospolitosti, jež by se mohlo stát základem úspěšné vlády.

Je samozřejmě, že by měl v Súdánu nastat ideologický, kulturní, náboženský a rasový soulad, má-li tam být skutečná demokracie do-

Bona Malwal je šéfredaktorem časopisu *The Sudan Times*. Za Nimajriho režimu byl z politických důvodů rok ve vazbě. Předtím byl poslancem, ministrem kultury a informací a ministrem průmyslu a financí pro jižní Súdán.

movem. Pokud takový soulad neexistuje, národ vyznává demokracii jen ústy, nikoli činy a každodenním životem. Politické myšlení lidí, jimž bylo svěřeno soustrojí státu, bylo zformováno jednak různými náboženskými, kmenovými a kulturními skupinami, jednak politickým stranictvím přísné ideologické povahy. Výsledkem byla podpora určitých skupin, jež se dostaly k centrální moci na úkor rozvoje národního charakteru. Místo aby akce těchto skupin usilovaly o soulad, vedly k dalekosáhlému odcizení a ještě větším národnostním přehradám. Žádný politik ani politická skupina v chartúmském mocenském centru nedokázali tento jejich vliv překonat a vlastně se ani o to nepokusili. Místo toho byla oslabena infrastruktura státu a posíleny místní kmenové a náboženské skupiny s odstředivými tendencemi, takže i samotné centrum slábne.

Pozorovatelé si nemohli nepovšimnout, že za posledních třicet čtyři let se silně rozmohly regionální a kmenové zájmy, jakož i slepý náboženský fanatismus, což zas zákonitě vedlo k zdůraznění úlohy jednotlivce u kmene, v oblasti a v náboženství, a to na účet širší národní identity. Náboženský fanatismus se začal projevovat čím dál víc u muslimských skupin, které nemají silné kmenové a oblastní vazby. Tyto muslimské skupiny se snaží využívat své náboženské příslušnosti jako jediného prostředku k dosažení a udržení moci. Islámští fundamentalisté se tak stali jakýmsi ztělesněním politicky ambiciózních muslimů bez kmenových a krajových vztahů. A protože islám, alespoň v severním Súdánu, má určitou obecnější přitažlivost než kmenové a oblastní zájmy, má tato skupina fundamentalistů dokonce tu drzost, že prohlašuje islám za hlavní oporu národní politiky.

Náboženství zkomplikovalo v Súdánu nejen politickou a ideologickou situaci, ale i kmenové a regionální problémy. Skupinové zájmy jsou nadřazeny zájmům národním a jednotlivé skupiny považují téměř za nemožné dospět k nějaké dohodě. V tomto ohledu se Súdán stal pouhou geografickou a historickou entitou a politickým státem v novodobém smyslu je jenom podle jména. Snad nejlepší ukázkou toho, jak jednotlivé skupiny myslí pouze na sebe, je chování vládních představitelů v nynější občanské válce. Uvedu dva příklady.

V listopadu 1987 protivládní Súdánská lidová osvobozenecská armáda, skládající se v podstatě z jihosúdánských partyzánských jednotek, obsadila severosúdánské vojenské základny Kurmuk a Gissan na hranicích mezi Súdánem a Etiopií. Bylo to poprvé, co se tato armáda

zachytila v severním Súdánu, ačkoli se o to pokoušela už mnohokrát. Chartúmská vláda reagovala na tyto události mírně řečeno hystericky. Vydala prohlášení vyzývající obyvatelstvo severního Súdánu, aby se sjednotilo, přispělo materiální pomocí a podporovalo národní armádu v jejím úkolu „osvobodit vlast z rukou nepřítele“. Televize, rozhlas a vládní noviny nešetřily námahy, aby představily vetřeleckou armádu jako nesúdánskou, a snažily se získat podporu celého arabského světa proti těmto útočícím „hordám nevěřících“. Shromáždily se velké dary, zmobilizovala se armáda a některé arabské země přispěly zbraněmi a proviantem. O měsíc později byla Súdánská lidová osvobozenecká armáda vytlačena z obou vojenských základen.

V jižním Súdánu naproti tomu obsadila tatáž povstalecká armáda větší a důležitější města než Kurmuk a Gissan, ale to chartúmské úřady nijak nevzrušovalo. Tento nedostatek zájmu o základny v jižním Súdánu dokazuje jasně dvojitý měřítko a omezenost, s jakou Chartúm přistupuje k problémům týkajícím se celého národa.

Druhý příklad se týká přístupu vlády k jižním Súdáncům, kteří uprchli před občanskou válkou. Jde asi o dva milióny lidí. Z nich půl druhého miliónu uteklo nebo se snažilo utéct do severního Súdánu. Asi čtvrt miliónu zemřelo hladem buď na cestě, nebo už na místě. Zbytek teď žije na severu v nepředstavitelných podmínkách, většinou v brlohách a chatrčích na chartúmském předměstí.

Žijí vládě doslova na očích, a přesto pro ně nikdo nic neudělá. Vláda jich pouze používá jako klacku na povstaleckou armádu, aby ospravedlnila své jednání na mezinárodním fóru. Dokazuje to naprostý nedostatek pochopení pro situaci, kterou zavinila válka, a neschopnost vlády vypořádat se s těmito problémy. Jde v podstatě o diskriminaci, která vynikne tím více, srovnáme-li tato fakta s úsilím, s jakým se stát snažil pomoci několika stům severanů evakuovaných v boji o Kurmuk a Gissan.

Pokusy prosazovat islám vyprovokovaly v severním Súdánu protesty Afričanů proti muslimským Arabům, kteří v Chartúmu ovládají ústřední úřady. Ve vztazích mezi oběma skupinami se nyní objevily určité požadavky týkající se především zaostalosti afrických oblastí. Afričané hodnotí teď tento vztah podle toho, co pro ně stát může udělat. V minulosti byly okrajové části severního Súdánu přes svou věrnost islámu chartúmskou vládou zanedbávány. Na náboženské cítění obyvatelstva se už ale apelovat nedá, protože si uvědomilo, že na

eventuálních společenských výhodách nebo zisku může mít podíl jen potud, pokud získá nějaký vliv, kterému se doposud neprávem těšili jen ti, kdo byli poblíž centra chartúmské moci. Lepší možnosti vzdělání, kterého se okrajovému obyvatelstvu dostávalo po celá léta jen sporadicky, požaduje teď velmi důrazně místní inteligence, jež je víc než kdy jindy rozhodnuta hájit zájmy svých krajanů na národním politickém kolbišti.

Je nebezpečí, že súdánský demokratický experiment upadne do zapomenutí následkem špatného vedení súdánské vlády. Všechny potíže, jimiž dnes země trpí, se projevovaly v zárodečném stadiu už v květnu 1986, kdy demokratický experiment začal. Je to dědictví po předchozím režimu. Všeobecně se soudilo, že politické strany, které v tak optimistickém duchu převzaly vládu, okamžitě zvrátí nezákonné praktiky vojenské diktatury, proti níž se postavily. Především se čekalo, že se zasadí o brzký konec občanské války. Nimajrí však zrušil autonomii jižního Súdánu a zavedl islámský zákon, což bylo hlavní příčinou nového vzplanutí občanské války. Před volbami v dubnu 1986 hlavní politické strany slibovaly, že tato dvě opatření budou zrušena. Ale ani po třech letech činnosti nedokázal ministerský předseda Sádik Mahdí a jeho strana Umma islámský zákon omezit a v době, kdy toto píše, je v těsném politickém svazku s fundamentalistickou Národní islámskou frontou, která tvrdě prosazuje islámský zákon po celém Súdánu. Spojením strany Umma s Národní islámskou frontou se vláda dostala mimo hlavní proud súdánské politiky a krizové jevy, jež z toho vyplynuly, ohrožují už beztak dost vratké postavení demokracie.

Aby se Súdán stal zemí ovladatelnou, je třeba určité dohody všech stran. Protože žádná z etnických či náboženských skupin není politicky, hospodářsky a vojensky natolik silná, aby mohla vnutit svou vůli ostatním, je nejvhodnější cestou k dosažení dohody demokratický postup. Kdyby ji bylo možné uskutečnit, mohlo by se jednat o smírném ukončení občanské války.

Jednou z hlavních podmínek ukončení války je bezpochyby uznání občanské rovnosti bez ohledu na rasu, kulturu, náboženství a původ. Za takových okolností by jižní Súdán mohl a měl akceptovat jednotu. K takovému pokusu došlo samozřejmě už v minulosti, ale nebyla dodržena dohoda o občanské rovnoprávnosti. Proto také vznikly dvě občanské války. Ovšem pokusit se o takovou dohodu je pro jih daleko lepší než přijmout hegemonii severu s náboženskými a jinými omeze-

ními. Kdyby severní Súdán přijal zásadu občanství v jeho ryzím a nefalšovaném smyslu, bylo by možno dospět k dohodě. Tolerantní Súdán, nebo aspoň Súdán, v němž by islám netvořil základ vládní moci, by se pak mohl stát domovem pro obyvatelstvo různých kultur a různého vyznání.

Aby demokracie v Súdánu měla vůbec nějaký smysl a prakticky fungovala, musela by být zákonem zaručena regionální autonomie a spravedlivé regionální zastoupení v ústřední vládě, volené regiony samotnými. Současná praxe je taková, že si je ministerský předseda vybírá.

Kdyby se vyhovělo těmto základním požadavkům spravedlivého rozdělení moci, bylo by možno vyřešit i jiné stejně důležité problémy, jako je spravedlivé rozdělení ekonomických a rozvojových zdrojů a regionální zastoupení v úřadech, armádě a policii. Bez těchto základních kroků zůstane demokracie v Súdánu hádankou a opiovým snem. Skupiny, jímž se soustavně upírá právo mluvit do řízení státu, se budou nadále bouřit a hrozba opětné vojenské diktatury bude větší než kdy jindy.

¹ D. M. Nimajrí provedl v roce 1969 státní převrat a stal se předsedou Revoluční rady. Pokus o jeho sesazení byl v roce 1971 krvavě potlačen.

JIHOAFRICKÁ REPUBLIKA

73 procent obyvatelstva bez volebního práva

Nthato Motlana

Na rozdíl od řečníků, kteří zde až dosud vystoupili, pocházím ze země, která o sobě prohlašuje, že je součástí západní evropské tradice, jinými slovy, že se hlásí k demokracii. Připomeňme si, co tu řekl Jacek Kuron, když mluvil o zemích, které působí zdánlivým dojmem parlamentní demokracie. Mnoho lidí, kteří navštíví Jižní Afriku, odjíždí často s falešnou představou, že jde o zemi s normální parlamentní demokracií.

Vraťme se trochu do historie této nešťastné země. Koncem anglo-búrské války vytvořila Británie z tří afrikánsky a jedné anglicky mluvící kolonie Jihoafrickou unii. Byla zavedena jistá forma parlamentní demokracie – pro bělochy. Jedna kolonie, totiž Kapská kolonie či provincie, měla dokonce ve volebních seznamech černé Jihoafričany. Bylo zásluhou Cecila Rhodesa, velkého tvůrce impéria a diamantového magnáta, že jeho strana trvala na zachování černošských a barevných poslanců v jihoafrickém parlamentu. Nakonec došlo k nekonečným tahanicím, poněvadž se rasistický režim, totiž nacionalistická strana, celá léta snažil zabránit všem, kdo nebyli bílí, ve volební kandidatuře. Roku 1948 toho nakonec dosáhli.

Doufáme, že demokratická revoluce objevující se na obzoru zasáhne též část světa, která se jmenuje Afrika. Bohužel to vypadá dost

Nthato Motlana je předsedou Občanského sdružení v jihoafrickém Sowetu (zkratka *south west township*), zakladatelem Programu černošské komunity a hlavním představitelem Národního fóra. Je též zakládajícím ředitelem Rozvojové nadace (Get Ahead Foundation), bývalým předsedou sowetského Výboru deseti a členem správní rady Institutu pro demokratickou alternativu v Jižní Africe (IDASA – Institute for Democratic Alternative in South Africa).

nepravděpodobně. Jižní Afrika učinila dokonce krok zpět. Ti z vás, kdo četli monumentální studii Thomase Karise a Gwendolyn Carterové o Jižní Africe, vědí, že černí Jihoafričané přišli během let i o to málo demokratických práv, která kdysi měli. Dnes, v roce 1989, třiasedesát procent obyvatelstva, které tvoří černoši, nemá volební právo vůbec a nemá tak žádnou možnost mluvit do záležitostí své vlastní země.

Teprve když britský premiér Harold Macmillan přijel do Jižní Afriky, varoval před „uhuru“ – svobodou pocházející ze severu, z Nigérie a Keni – a poznamenal, že se černí Jihoafričané nakonec sami postaví proti existujícím poměrům, začalo se mluvit o demokratických právech pro všechny. Tehdejší ministerský předseda Hendrik Verwoerd, rodem z Holandska, však prohlásil, že země zvaná Jižní Afrika neexistuje; že existuje de facto jen deset teritorií obsazených černochoy. Byla to malá území, kam osvobozovací války zatlačily černé obyvatelstvo a které běloch nechtěl pro sebe. Vytvořil pak deset nezávislých černých států; čtyři z nich získaly takzvanou nezávislost a šest jich je stále ještě takzvanými národními státy. Zbytek Jihoafrické unie, která zabírá osmdesát sedm procent jihoafrického území, má rasistický režim. Tím ovšem nechci říci, že se demokratická revoluce Jižní Afriky nedotkla.

Když nakonec byl jihoafrický režim pod tlakem nucen vytvořit parlament o třech komorách, aby byli zastoupeni „barevní“ a Jihoafričané asijského původu, moc zůstala tak jako tak v rukou patnácti procent bělochů. V roce 1983 se sešli černí Jihoafričané a jiní demokraté a založili Spojenou demokratickou frontu, která vyvíjí na vládnoucí stranu obrovský tlak. Údajně se prý vládnoucí nacionální strana rozpadá. Přitom se bohužel většina bílých Jihoafričanů obrací doprava k nově vznikající konzervativní straně. Velmi málo bílých voličů straní levici a souhlasí s rozdělením moci.

Zajímavým vývojovým rysem je nedávné zřízení právnické komise, která zkoumá otázku lidských práv. Když byla před čtyřiceti lety ve Spojených národech podepsána Všeobecná deklarace lidských práv, Jižní Afrika byla jednou z mála zemí a zůstává dnes, myslím, jedinou zemí, která ji odmítla. Jinými slovy, naše vláda v podstatě prohlašuje, že pojem lidských práv nepřijímá.

Neznamená to však, že demokratická revoluce neměla v Jižní Africe vliv. Není pochyby, že velká většina černých i bílých Jihoafričanů se shoduje v tom, že rasistický režim nemůže vládnout věčně. O jed-

nom z důvodů se zmínil Vladimír Bukovskij. Řekl výstižně, že Sovětský svaz se stahuje z východní Evropy a z vazalských území v Africe, poněvadž je na mizině. Jihoafrický rasistický režim jde také touto cestou. Za současných okolností nelze udržet hospodářskou prosperitu. Režim je nucen se liberalizovat, zbavit se diskriminačních zákonů, přesvědčovat nás, že je pro tržní ekonomiku. A kdo je pro tržní ekonomiku, nemůže být pro okovy. Jedna hospodářská oblast Jižní Afriky, která geometrickou řadou roste, je takzvaný neformální sektor. Ten je téměř stoprocentně černošský. Je to velmi zajímavý jev a z hlediska této zkušenosti radí ekonomové jihoafrické vlády: „Chcete-li v tomto světě něco znamenat, musíte dát volnost hospodářskému podnikání.“

Dovolte mi, abych zakončil svůj krátký proslov zmínkou o skutečných operativních složkách boje za demokratickou Jižní Afriku. Mám na mysli hlavní demokratické organizace. Naše občanské sdružení v Sowetu vedlo k založení podobných organizací po celé zemi. Mám na mysli též odbory, silné náboženské hnutí, soustřeďující se zejména kolem Rady církví, a statečné vojáky této demokratické války, univerzitní studenty, kteří se spojili s bílými i černými demokraty celé země a vytvořili masívní organizaci, jež vyvíjí obrovský tlak na jihoafrickou vládu. Tento tlak je tak silný, že když jsem před dvěma dny odjížděl z domova, jednalo se o nové ústavě, jež by nejen zaručovala práva bílým Jihoafričanům, kteří tvrdí, že vytvořili moderní zázrak nazývající se Jihoafrická unie, ale přiznala též černošské většině práva, která jí náleží.

Komise pro lidská práva, o které jsem se zmínil před chvílí, nyní zápasí s otázkou „co jsou lidská práva“. Lze současně hájit skupinová práva, jak chce africký rasistický režim, a práva jednotlivců? Myslíci Jihoafričané se nakonec shodli, že práva nemohou být skupinová. Jižní Afrika se, jak známo, skládá z přistěhovaleckých komunit z Británie, Německa, Polska a mnoha jiných zemí. Mluvíme-li o skupinových právech, znamená to, že když někdo pochází náhodou z Kavkazu, musíme hájit práva Kavkazanů? A máme vyloučit ty, co přišli z Paraguaye? Nebo Asiaty, kteří jsou třeba zrovna z Kavkazu?

Nově zvolený prezident Frederick de Klerk velmi jasně řekl, že musíme mít novou ústavu. A tak se možná přece jen zúčastníme této demokratické revoluce. Ale já v to příliš nedoufám; jako se Vladimír Bukovskij obává toho, co se ještě všechno může stát v Rusku, tak i já mám strach, že jihoafričtí sekerníci řeknou, že jsme zašli příliš daleko, a podrží moc

jen pro sebe. Nezapomeňte, že v Jižní Africe vládne nacionalistická strana a že tato rasistická strana vyhlásila 13. června 1986 výjimečný stav, který platí dodnes.

SENEGAL

Podpůrné zákonodárství pro legální opozici

Jacques Mariel Nzouankeu

Budu se zabývat nedávnými problémy demokratizace Senegalu a v jiných afrických státech v posledních dvou letech. Nejprve bych ale rád promluvil o svém pojetí demokracie, jak je uveřejnilo Středisko pro studium a výzkum pluralitní demokracie třetího světa v manifestu z roku 1985.

Předně musí existovat pluralitní struktura s několika politickými stranami a hlavně s legální opozicí. Musí existovat svoboda tisku a nezávislé soudnictví. Je třeba uspořádat svobodné volby a umožnit pokojnou výměnu vlády. Před touto konferencí jsem sice s prezidentem Obasanjem nemluvil, plně se však v těchto bodech shodujeme. Tato kritéria nám před dvěma roky umožnila vytvořit takzvanou „mapu demokracie“. V té době zahrnovala následující severoafrické státy: Egypt, Gambii, Maroko, Mauritius, Senegal, Súdán a Tunisko. Po dvou letech přibyl Madagaskar. A doufáme, že se do rodiny demokratických států vrátí též Nigérie a že ji bude následovat Alžírsko.

Jak známo, poslední dva roky se v naší části světa vyznačovaly významnými událostmi – volbami do národního shromáždění v republice Senegal, legislativními volbami v Tunisku a prezidentskými volbami na Madagaskaru. Ve všech případech byly podrobeny zkoušce demokratické principy, o kterých jsem mluvil. Všude šlo o začínající

Dr. Jacques Mariel Nzouankeu je ředitelem Střediska pro studium a výzkum pluralitní demokracie třetího světa v Dakaru (Center for the Study and Research of Plurastic Democracy in the Third World) a profesorem na právnické a ekonomické fakultě dakarské univerzity Cheikh Anta Diop. Předtím pracoval na ministerstvu zahraničí v Kamerunu.

demokracii – o zemi vynořující se zvolna z autoritářského režimu a přecházející k demokracii. Rád bych se tu zmínil o našich zkušenostech při těchto experimentech. Závěrem pak stanovím úkoly, jež leží před námi a jež vlády musí splnit, budou-li chtít zajistit přechod k demokracii.

Co se týče legální opozice, zkušenost ukázala, že musí jít o opozici reprezentativní: tou většina opozičních stran není. Některé vznikly teprve nedávno a neměly čas se zorganizovat, jiné byly za diktatury zakázány a začaly se nově organizovat teprve nyní. Jiné sice existovaly mnoho let, ale nikoho nepředstavují. V jiných případech zas zbrzdila činnost opozičních stran občanská válka.

Abychom těmto stranám pomohli získat určitý konkrétní charakter, přijali jsme několik řešení. Jedním z nich je takzvané podpůrné zákonodárství – změna ústavy, která má straně pomoci, aby se dostala přes riziko rozpadu. V Senegalu byla v roce 1978 upravena ústava tak, že dávala osmnácti poslancům Národního shromáždění právo požádat nejvyšší soud o zrušení určitého zákona. Číslo osmnáct bylo zvoleno proto, že opoziční strana měla osmnáct poslanců. Když se pak několik poslanců opozice vzdalo funkce, opoziční straně zbylo v parlamentu jen deset zástupců. Ústava byla tedy znovu změněna tak, aby žádost k Nejvyššímu soudu mohlo podat už jen deset členů Národního shromáždění. Přesto přese všechno se poslanci této opoziční strany nadále vzdávali svých funkcí.

Jiný příklad je volební systém. V Senegalu jsme měli volební systém, který prospíval jen většinovým stranám. Roku 1982 se změnila volební pravidla tak, aby umožňovala zastoupení opozice, ale tato změna nestačila. Proto jsme znovu změnilí volební zákon na ještě pružnější, aby se tak opoziční poslanci bezpečně do parlamentu dostali.

Nejsem si ovšem jist, zda podpůrné zákonodárství je tím pravým řešením problému legální opozice. Nereprezentativnost některých opozičních stran vyplývá z toho, že se národ často nedokáže dohodnout o základních věcech – dejme tomu o hranicích země, o ústavě nebo o typu společnosti, kterou chce budovat.

Z hlediska těchto podmínek je pak třeba zhodnotit situaci a změnit politický systém tak, aby se dostala ke slovu skutečná opozice. Často je nutné zúžit platformu dohody, protože v některých případech náboženské či jiné faktory vedou k jednomyslnosti, jež předem vylučuje

skutečnou diskusi. Víme sice, že v parlamentě existují různé strany, ale všechny mluví stejně. Debata pak není pravou debatou.

Mírou demokracie jsou svobodné volby. Materiální prostředky potřebné k jejich konání jsou důležitou podporou demokratických vlád.

Opozice v některých státech, o nichž jsem se zmínil, propadla iluzi, že svobodné volby jsou kvůli ní. Když ve volbách nezvítězí, prohlašuje, že byly zmanipulovány. Taková propaganda u nás ovšem vážně ohrožuje postup demokracie. I ti, kdo chtějí bojovat proti volebním podvodům, si pak právem vykládají chování některých stran jako nezodpovědné. Demokratické státy se proto musí zorganizovat tak, aby se tento problém vyřešil.

Lze to udělat trojím způsobem. Za prvé, volby se uspořádají tak, aby byla v maximální míře vyloučena možnost zmanipulování. To dokáže třetí svět zajistit. Za druhé, je třeba se postarat o to, aby občané pochopili a ocenili, že volby vskutku vnášejí do jejich života změnu, z které budou mít zisk. A za třetí, aby se dosáhlo takového pochopení a účasti, musí se volby konat co nejčastěji. Lze například volit třeba jen polovinu parlamentu a zvláště konat prezidentské volby, což všechno přispívá k oživení politické aktivity.

Také tisk by se měl angažovat víc. Všeobecně se soudí, že tisk neplnil svůj úkol v období, jímž jsme prošli před dvěma roky. Kolísal mezi svobodou projevu a systematickou kritikou každého kroku vlády. Vše, co vláda dělala, bylo špatné, ať šlo o činnost politickou, hospodářskou nebo sociální; nenašli na ní jediný dobrý rys. Snaha o senzaci za každou cenu demokracii nepomůže. Musíme mít svobodný tisk schopný kritizovat demokracii a vládu. Ale měl by též navrhnout řešení, aby se demokracie mohla vyvíjet dál.

Nakonec bych se rád zmínil o úloze soudů. Víme, že nestrannost a nezávislost soudců je pilířem demokracie. V Senegalu si však někteří soudci pletou svobodu justice s opozicí vůči vládě. Podle nich je soudce nezávislý, stojí-li proti ní. Je všeobecně známo, že v zemi panuje velká nespokojenost z neutěšené hospodářské situace. Soudci někdy vykládají zákon tak, aby se neznělíbili občanům, kteří mají ekonomické potíže. Jde jim o popularitu, nikoli o spravedlnost, což ovšem demokracii ohrožuje. Proto se bude muset celý justiční aparát přezkoumat, aby byla zaručena svoboda jednotlivce a omezena libovůle soudců.

Přechod k demokracii je rozhodující stádium ve vývoji afrických států. Tento proces může zahájit buď autoritářská vláda, která pro potřebné změny připraví půdu, nebo vláda mladé začínající demokracie. V každém případě je třeba pojem a úkoly přechodové vlády teoreticky promyslet. Taková vláda nemůže jednat jako normální demokratická a musí přijmout řadu opatření, jež by se z hlediska zavedené demokracie jevila nenormální. Bez nich by však byl tento proces, který má být postupný a nezvratný, znovu ohrožen.

Zásadní důležitost má také činnost a vzdělání lidí, kteří se zúčastňují demokratizačního procesu, zejména soudci, novináři apod. Jejich zaměření a činnost stavíme dnes na první místo. Nebudeme-li podporovat demokracii především v myšlení lidí, všechno naše snažení bude marné. Je to nejdůležitější úkol našeho demokratizačního úsilí.

NIGÉRIE

Afrika měla demokracii v kmenových seskupeních

Olusegun Obasanjo

Jak jsem si všiml, Americká demokratická nadace připouští a uznává, že přechod k demokracii může být nevyrovnaný, dlouhý a drsný proces. K tomu, musím dodat, patří i otázka, co vlastně doopravdy demokracie je. Nerad bych se utopil v bahně definic, a proto raději vyjmenuji určité základní požadavky, které je nutno akceptovat pro demokratické smýšlení i praxi jako minimum.

K nezastupitelným prvkům demokracie patří:

- pravidelné volby politického vedení tajným hlasováním
- možnost účasti všech dospělých osob ve volbách
- možnost výběru politických programů a osobností při volbách
- nenásilná výměna funkcí
- otevřenost celé společnosti
- nezávislé soudnictví
- svoboda tisku včetně svobody vlastnictví
- pluralismus institucí
- demokratická kultura a demokratické smýšlení
- dodržování základních lidských práv.

Zvlášť nutné je zdůraznit poslední bod, protože bez základních lidských práv se demokracie neobejde.

Generál Olusegun Obasanjo, původně úspěšný farmář, byl šéfem federální vojenské vlády v Nigérii a vrchním velitelem nigerijské armády. V roce 1979 předal moc demokraticky zvolené vládě. Vystupoval často na mezinárodních jednáních, zejména jako předseda Fóra představitelů Afriky (African Leadership Forum) a spolupředseda Jihoafrické skupiny význačných osobností Britského společenství národů (Commonwealth's Eminent Persons Group on South Africa).

Vraťme se však k základnímu tématu této konference, jímž je „demokratická revoluce“. My v Africe k ní máme ještě hodně daleko. Přesto je demokracie něco, po čem ovládaní nepřestávají toužit a co jim vládnoucí nepřestávají odpírat. Podle mého názoru je skutečná demokracie nadějí všech lidí, kteří žijí v relativně demokratických poměrech. Demokracie vyhovuje přirozenému instinktu člověka jako bytosti společenské. Věřím, že tato forma správy věcí veřejných nejenom přežije, ale že se rozšíří a prohloubí. Měli bychom si při této příležitosti připomenout, že před nástupem kolonialismu měla Afrika fungující demokracii v kmenových seskupeních.

Demokracie umožňuje všem občanům plné společenské uplatnění a vývoj. Proto musíme za tímto cílem jít. Omezování a represe prováděné autoritativními režimy plodí nenávist a nenávist je matka násilí.

Evoluční demokratizační proces je proto v naší zemi nevyhnutelný. Vojenské režimy mají své meze a nedostatky. Hospodářská situace Afriky o tom každého z nás přesvědčuje. Ekonomika nepodléhá vojenskému velení a neposlouchá jeho příkazů. A kromě toho, při vši úctě k bývalým vojenským kolegům v celé Africe, musím říci, že u většiny z nich není ekonomika právě tou nejsilnější stránkou. Ostatně ani západní politikové nejsou v tomto ohledu výjimkou: nemyslím, že by byli voleni zrovna pro své vynikající ekonomické znalosti nebo úspěchy.

Jak tedy napomůžeme demokratizačnímu procesu v Africe? Právě Afričané by měli stát v jeho čele, neboť věří v tento ideál, v jeho zásady i možnost praktického uskutečnění.

Jaká je přitom úloha Demokratické nadace? Řeknu nejprve, co byste dělat neměli. Neměli byste předpokládat, že budou všichni mít demokracii amerického typu. Například systém jedné strany, který uznává všech deset zásad, o nichž jsem mluvil, sice neobstojí v lakmusové zkoušce americké pluralitní demokracie, nicméně však znamená proti autoritářskému vojenskému režimu velký pokrok.

Neměli byste se příliš prosazovat nebo být vůbec příliš lidem na očích při demokratických akcích v naší části světa, protože to může mít opačné účinky. Nabízejte takovou pomoc jako dosud, a třeba i ve větším rozsahu. Při demokratizačním procesu musíme být partnery a nesmíme se dát odradit překážkami a nezdary. Pomáhejte nám organizováním institucí a školením našich občanů na vašich univerzitách.

Dovolte, abych upozornil ještě na něco. Chudoba a zaostalost rozhodně nepřispívají demokratizaci. V takové situaci chtějí lidé mít silné vedení, které by je vysvobodilo z hospodářského marasmu. Nakonec si vyslouží diktátora, který jejich bídu a potíže ještě rozmnoží, a situace se zhorší. Tvrzení, že kmenový systém nebo lokální patriotismus plodí nedemokratické režimy, neobstojí. Demokracie je jediným pojítkem, které může sjednotit různé krajové skupiny v národ se společným údělem, stejnými zájmy a společnou identitou na trvalém základě.

Čeho se nám nedostává, jsou vůdcové prodchnutí demokratickými ideály, s demokratickou orientací a s demokratickým smýšlením. Ale získáme je, i když jen v malém množství a postupně. I malé zisky je třeba chránit a upevňovat a nepřipustit, aby byl demokratický proces likvidován.

Nakonec bych chtěl podat určitý přehled přechodových stupňů, které na našem kontinentě předcházejí demokracii:

nevojenská vláda jednotlivce

vojenská vláda jednotlivce

původně vojenská, pak civilní vláda jednotlivce

vláda jedné strany

vláda jedné strany v pluralitním politickém prostředí.

Osobní a politická nestabilita a nejistota, které jsou důsledkem všech typů diktatury, vedou ke snaze usilovat o širší a někdy i hlubší účast občanů na politické moci. Tento proces musí podporovat a udržovat všichni stoupenci demokracie. Všichni ovládaní tíhnou instinktivně k demokratické alternativě a to je nejsilnější impuls schopný proměnit v Africe tenký pramínek demokratického myšlení v mohutnou řeku. Vyhličky na demokracii jsou dnes v našem světadílu lepší než kdykoli předtím od doby, kdy jsme získali nezávislost.

Závěrem mi dovoluji několik poznámek o demokratizačních snahách v Nigérii. Po třinácti letech vojenského režimu moje vláda i vláda mých bezprostředních předchůdců sestavila čtyřletý postupný politický program volené občanské samosprávy. Zahmoval novou ústavu, kterou měla navrhnout skupina vybraných odborníků různých politických názorů a příslušnosti a schválit Ústavodárné shromáždění, dále zahrnoval reformu místní správy a volby do všech volitelných funkcí. Nová občanská vláda trvala čtyři roky a pak znovu zasáhla armáda. Záminkou bylo tvrzení, že se politikové ničemu novému nenaučili a že

udrží staré praktiky. Za dvacet měsíců došlo k palácovému převratu. Nový režim, který nastoupil v srpnu 1985, slíbil a připravoval další politický program. Jeho charakteristickým rysem byl striktní zákaz činnosti politiků, kteří však stále mají rozhodující vliv a sympatie.

Zatím se ještě nedá posoudit, do jaké míry vojenský režim rozložil zákonodárství a paralyzoval vliv a oblibu zakázaných politiků a s jakou odvahou a obratností si tito politikové budou počínat v nově se rozvíjícím dramatu. Použijí noví vládcí starého triku a udělají z nich své rádce? Vyřídí vojenské samozvance, až se pokusí o samovládu? Nebo zažijeme něco nového, co jsme dosud neviděli? Znamení nejsou příznivá a prostředí je nezdravé. Jedna strana nakonec získá vrch. Ale ať to bude kdokoli, povede to ke konsolidaci a stabilitě poměrů? Udrží se demokratický vývoj, jeho zásady a praxe? To všechno jsou otázky, na něž ani můj národ, ani já sám nedovedeme odpovědět.

Karibská oblast a Latinská Amerika

NIKARAGUA

Zkušenosti a boj proti bludům 20. století otevívají nové možnosti

Violeta Chamorrová

Málo našich občanů má příležitost promluvit v tak vybrané společnosti o překážkách, které brzdí demokratickou revoluci v Nikaragui. Ráda bych proto úvodem poděkovala Americké demokratické nadaci i vám všem za zájem o mou zemi.

Budu se řídit otázkami, které mi Nadace poslala jako přípravu na tuto konferenci. Měla demokratická revoluce v Nikaragui vůbec nějaký vliv? Na tuto otázku jsem se snažila najít odpověď celých devět let sandinovské revoluce, když jsem viděla, jak sandinistická vláda potlačuje vítězství demokracie a promarnuje tak velkou historickou příležitost.

Podle mého názoru byla hlavním cílem nikaragujské revoluce sociální spravedlnost a demokracie, a proto roku 1979 revoluce také zvítězila. Její původní ústava, základní dokument vypracovaný v září 1979, požadovala svobodu, pluralismus, státní i soukromé podnikání a demokratický systém vlády.

Byla jsem členkou vládní junty, a když jsem zjistila, že sandinisté tyto zásady a tento závazek zrazují a že se snaží prosadit totalitní diktaturu, abdikovala jsem. Se svými omezenými silami a možnostmi – ale s veškerou vůlí a rozhodností – jsem se snažila demaskovat,

Violeta Chamorrová, šéfredaktorka nezávislých novin *La Prensa*. Předsedkyní jejich správní rady se stala roku 1978, po zavraždění svého manžela Pedra J. Chamorra Cardenala. Po vítězství revoluce 1979 byla členkou vládní Junty národní obnovy, ale v dubnu 1980 z ní vystoupila na protest proti politice sandinovské vlády. Ve volbách, které se konaly 25.2.1990, nečekaně zvítězila jako kandidátka Národního opozičního svazu (UNO) nad Danielem Ortegou a stala se tak nikaragujskou prezidentkou.

odsoudit a potírat tento režim, který chtěl podvodem a diktátorskými metodami zavádět v mé zemi marxismus-leninismus. Zahájila jsem tento dosud nekončící boj na stránkách deníku *La Prensa*, opírajíc se o morální odkaz svého muže.

Jaké jsou vyhlídky demokracie v nadcházejícím desetiletí? Abychom je mohli posoudit, museli bychom, myslím, zhodnotit výsledky nikaragujského boje proti marxismu-leninismu.

Nikaragujští občané, povzbuzováni mými novinami, politickými, odborářskými a náboženskými představiteli, se staví sandinistům na odpor. Ačkoli politologové a komentátoři to zřejmě nechápou, odpor měl neobyčejně velký úspěch, neboť zabránil sandinistům, aby z nás udělali druhou Kubu, která je jejich vzorem.

Kolektivizace zemědělství vyvolala bouři protestů; byla to hlavní příčina občanské války. Navzdory velkému úsilí a krutému pronásledování se sandinistům nepodařilo ovládnout církev. Lidé si nacházejí různé způsoby, jak dát najevo své smýšlení – odmítají pracovat pro stát, emigrují nebo se účastní ozbrojených občanských akcí proti režimu a jeho zaostávajícímu hospodářství.

Že je to možné i v nejhorších podmínkách a v nejnebezpečnějších situacích, dokazuje, že obyvatelstvo Nikaragui věří v demokracii a chce za ni bojovat. Vzniká však nová situace, tlak ze strany svobodného světa je organizovanější a soustředěnější, takže jsou větší vyhlídky na úplné vítězství republikánského a demokratického systému, za který bojovali ti, co svrhli Somozovu diktaturu.

Jaké jsou hlavní překážky, jež brání postupu demokracie? Myslím, že hlavní překážka je v demokracii samotné – nedostatek národní jednoty. Dosáhnout národní jednoty je právě cílem mého listu *La Prensa*. Nenásilný tlak demokratických a svobodných vlád může přispět k udržení vnitřní jednoty a k zorganizování společného neochvějného postupu.

Jakým způsobem lze posílit demokracii v budoucnu? Nikaragua nepostrádá demokratický idealismus a nadšení, potřebuje však vzor demokratické vlády a výchovu k demokracii. Kromě hospodářské obnovy, která nebude snadná, je předpokladem demokracie pomoc sympatizujících vlád a institucí, jež sdílejí naše ideály. Potřebujeme podporu při vytváření struktur demokratické účasti, které dávají smysl občanské odpovědnosti a povinností.

Jsem přesvědčena, že toto vědomí občanské odpovědnosti, jinými slovy demokracie projevující se na všech společenských rovinách, je úhlavním nepřítelem komunismu. Musíme pracovat s politickými stranami, odbory, školami a univerzitami, abychom je vychovali pro demokratické myšlení, jež bude příkladem i ostatním americkým státům a povede Nikaraguu po všech strastech a souženích s marxismem–leninismem k vítěznému východisku.

Dokáže demokracie vyplnit prázdný prostor uvolněný zdiskreditovanými utopickými ideologiemi? Ze zkušenosti s bojem proti marxismu ve své zemi a na základě toho, co slyším zde, jsem toho názoru, že to dokáže.

Díky krachu komunistických plánů sandinovského režimu bude Nikaragua proti komunistické demagogii imunní. Musíme nahradit centralizaci marxistického socialismu velmi aktivními formami demokratické účasti na správě věcí veřejných.

Musíme vytvořit ovzduší dialogu a solidarity, jež nahradí vazalskou hierarchii marxistů, musíme neustále lidem připomínat činy sandinistické fronty, které odlidštily nikaragujskou společnost.

Dovede demokracie zaujmout intelektuály a politické aktivisty třetího světa podobným způsobem jako za železnou oponou a na Západě? Samozřejmě, že dovede, s podporou intelektuálů a kulturních pracovníků musíme vytvořit potřebné strategie – přesný opak toho, co dělali sandinisté.

Musíme nestrannicky, decentralizovaně a svobodně propagovat, podporovat a hájit demokratizaci kultury. Musíme mít stipendia, kulturní střediska a výměny, při nichž se úloha státu omezi jen na velkorysou záštitu soukromé iniciativy.

Měli bychom založit nadaci demokratického myšlení, která bude hájit demokratické názory a ideály a ovlivňovat světové demokratické hnutí v příštích desítilétích a prosazovat demokracii proti jejím nedeokratickým soupeřům.

Široce založené sdružení umělců, intelektuálů a institucí, vedených duchem Americké demokratické nadace, by organizovalo a shromažďovalo nejvyšší hodnoty demokratické kultury, udržovalo posvátný oheň demokracie, prosazovalo a bránilo její práva, podporovalo její projevy, rozvoj a iniciativy. Myslím, že zkušenosti a boj proti bludům dvacátého století, které zažila i Nikaragua, nás dostatečně poučily, co znamená demokracie, a že dnes otvírají nové možnosti.

I když se demokracie zrodila kdysi dávno v Řecku, velkou dobou demokracie bude podle mého mínění jednadvacáté století. Záleží na nás, kteří jsme se poučili z hrozných zkoušek tohoto století, aby tomu tak bylo.

PANAMA

Noriega je produkt samoplození

Roberto Brenes

Ani ne za týden, v neděli 7. května, se budou konat v Panamě prezidentské a poslanecké volby. Zdaleka nepůjde o běžné opakování demokratické tradice, nýbrž o rozhodování mezi demokracií a diktaturou. A co horšího, bude to možná poslední mírový pokus Panamy zbavit se hlasováním dvacetileté vojenské vlády, kterou představuje neblaze proslulý generál Manuel Antonio Noriega¹.

Oč Noriegovi jde, není žádným tajemstvím. Zdiskreditován hospodářskou stagnací a politicky izolován, s ubývající podporou méně než patnácti procent obyvatelstva a silicím tlakem ze zahraničí, „el general“ se snaží svůj režim legalizovat podvodnými volbami. Aby toho dosáhl, nešetří námahy: už přes rok jsou umlčeny všechny nezávislé sdělovací prostředky, opoziční politikové jsou ve vězení nebo ve vyhnanství a ústavní práva obyvatelstva, nutný předpoklad svobodných voleb, vzala zasně.

Dokonce ani podmínky a mechanismus volebního procesu neponechal režim náhodě. Volební komise bez výjimky ovládá Noriega, čímž předem vyloučil jakýkoli nesouhlas. Přibývá důkazů, že kandidátní listiny byly zfalšovány a známí představitelé opozice z nich byli vyškrtnuti.

Bylo nade vše pochybnost zjištěno, že přes sto šedesát tisíc takzvané registrovaných voličů vůbec neexistuje. Úřední volební seznamy vykazují za posledních pět let nevidaný přírůstek obyvatelstva, což svědčí o tom, že do nich byly zahrnuty buď osoby smyšlené, nebo že jde o známé

¹ Roberto Brenes je významným členem výkonného výboru Národního občanského sdružení za spravedlnost a demokracii v Panamě. Je předsedou Společnosti panamských obchodníků a tajemníkem Národní rady pro soukromé podnikání. V současné době žije v emigraci v Caracasu, kde pracuje pro Panamské demokratické hnutí.

„hřbitovní hlasy“, kterých se běžně používalo v Mexiku nebo za Marcose na Filipínách.

Noriega je ovšem natolik chytrý, aby věděl, že čím víc je odevzdaných hlasů, tím větší může být rozdíl ve prospěch opozice. Za takových okolností se volby dají zmanipulovat jen přímou a otevřenou konfiskací výsledků, což zase odporuje snahám režimu o jejich objektivní a zákonnou platnost.

Aby odradil voliče a zabránil příliš velké účasti, uchyluje se diktátor k nátlaku a zastrašování. Ve státních úřadech šéfové osobně upozorňují své podřízené na následky hlasování pro opozici. Pod hrozbou propuštění jsou státní úředníci nuceni se účastnit shromáždění agitujících pro vládu. Přestože to ústava zakazuje, organizují prezident a ministři manifestace na podporu kandidátů režimu.

Násilí a zastrašování ze strany stoupenců vládnoucího režimu a jejich pomocných vojenských jednotek jsou v předvolební kampani na denním pořádku. Noriegova zpravodajská služba, aby ospravedlnila státní terorismus, si vymýšlí různé špionážní aféry, násilné akce a invaze americké armády. Předpokládá se, že koncem týdne se násilí a zastrašování vystupňuje tak, že se bude podobat předvolební situaci na Haiti v roce 1987.

Mezinárodní kontrolu voleb režim v podstatě znemožňuje. Kromě několika osobně vybraných jedinců odmítá účast nestranných pozorovatelů. K tomu účelu byly zavedeny nové vízové a jiné formality, které mají zabránit příjezdu nežádoucích cizinců.

Také zahraniční novináři budou podléhat přísné kontrole. Cizinecké oddělení ministerstva zahraničí bude dozírat na hotely a zabraňovat ubytování nezvaných pozorovatelů. Půjčovny automobilů byly upozorněny, že nemají pronajímat vozy představitelům opozice a cizincům, kteří nemají povolení.

Zatím se panamští občané drží. Jejich touha skoncovat s dvacetiletou korupcí a neschopností a dávné naděje na spravedlnost a demokracii jsou daleko silnější než zastrašování, podplácení a zjevné podvody.

Krátkodobý scénář, který začne v neděli, je těžko předpovědět. Zato dlouhodobé scénáře lze popsat poměrně snadno. Jestliže demokracie nezvítězí v neděli, dostaví se stejně, dříve nebo později. Demokracie je jev celosvětový, je příliš významnou součástí dnešního života, než aby s ní mohly soupeřit historické přežitky ve vojenských uniformách.

Demokracie ovšem zřídka kdy závisí jen na úspěšných volbách nebo na skončení vojenských diktatur. Panama není výjimkou.

Politické reality mé země jsou výslednicí složitých historických procesů, v nichž převládá střetnutí vnějších a vnitřních sil. Noriega je produkt samoplození: je společným výtvozem těchto sil a jejich konfliktů.

Dlouhodobé přežití demokracie v Panamě bude proto záviset do značné míry na naší schopnosti tyto síly rozeznat a úspěšně jim čelit. Jsou základní pro naši dnešní politickou situaci a budou nepochybně důležitým faktorem i nadále.

Podíváme-li se s odstupem na naši politickou situaci, zjistíme, že existují tři výrazné síly: za prvé to jsou strukturálně slabé skupiny partyzánů, za druhé je to vznik nacionalistických sil nezávislých na tradičním partyzánském hnutí a snažících se uplatnit v hlavním politickém proudu a za třetí historická úloha obranné politiky Spojených států na území Panamy.

Před vojenským pučem v říjnu 1968 měla Panama jakousi nedokonalou demokracii s pravidelnými volbami. Na politické scéně se octl velký počet slabých stran, které většinou neměly jasný politický program a existovaly jen čtyři roky, od voleb k volbám. Většinu z nich ovládala místní oligarchie a střední nebo nižší vrstvy obyvatelstva se jen zřídka kdy domohly nějakého politického významu.

Během doby se tyto strany vyvinuly v jakousi „opozici“, která ovšem měla neobyčejně zastaralou strukturu. Tyto strany však nedokázaly získat trvalé a spolehlivé stoupence a dnes v podstatě těží z nálad proti Noriegovu režimu a jsou dočasnými mluvčími obyvatelstva, jež očekává spravedlnost, svobodu a demokracii.

Naproti nim stojí takzvané vládní strany, které jsou výsledkem velkorysých politických plánů Omara Torrijose², když v roce 1968 převzal moc. Podle jeho představ se vládní strany měly vyvinout v nezávislé politické síly a vojáci měli ztratit vliv.

Když však Torrijos zemřel, vzaly zasně i jeho demokratizační plány. Jeho experiment degeneroval na vládou podporované strany dneška: jsou to civilní přívěsky armády bez jakéhokoli práva samostatně rozhodovat a bez vlastní nezávislé ideologie.

Je-li základním předpokladem silné demokracie existence politických institucí – a jsou-li silné politické instituce produktem silných

a nadšených politických stran – pak první úkol panamské demokratické revoluce začíná právě zde.

Dlouhý a intenzivní boj proti režimu vedl u většiny panamského obyvatelstva k vědomí, že byli až dosud opomíjeni a že mají právo na budoucnost. Mnozí vůbec demokratickou společnost nezažili. V říjnu 1968 bylo 67 % současného obyvatelstva mladší deseti let. 53 % se tehdy ještě ani nenarodilo a přibližně polovina jich bude v neděli volit poprvé. Jde vesměs o příslušníky vzdělané střední vrstvy: o studenty, učitele, lékaře, úředníky a obchodníky. Většina z nich se zúčastnila pouličních bojů proti režimu. Znají slabosti nynějšího stranického režimu z první ruky.

Panama překoná zastaralé politické zřízení a přejde k stabilní demokracii pouze tehdy, uznají-li politické strany nutnost zmodernizovat se a vzít na vědomí požadavky obyvatelstva. Jestliže systém stran, ať starých či nových, selže a bude sledovat jen sobecké stranické cíle, společenské síly svrhnou politické vedení a propadnou anarchii nebo diktatuře.

Jeden náš historik kdysi řekl, že Panama je země ničím nechráněná. Její tranzitní zeměpisná poloha přitahovala celá staletí ze strategických důvodů zájem cizích mocností, které pak rozhodujícím způsobem ovlivňovaly domácí politiku. V posledních osmdesáti letech tu měly nejsilnější vliv Spojené státy. Ty také nejvíc přispěly k rozvoji panamského militarismu.

Když nastala studená válka, Spojené státy v domnění, že silné národní armády zabrání expanzi mezinárodního komunismu, začaly podporovat své vojenské spojence v Latinské Americe, bohužel často na úkor demokracie. Pro takového Somozu a Batistu to byly zlaté časy. Dějiny dávno dokázaly, že taková politika je naprosto pochybená; z pravicových diktatur podporovaných po druhé světové válce Spojenými státy vzniklo více komunistických režimů než přímou sovětskou intervencí.

V zemích, kde nedošlo k pravicové vojenské diktatuře hned, se stala armáda důležitým politickým faktorem a demokracie chřadla, až se zhroutila úplně. Dosvědčují to politické dějiny Střední Ameriky v šedesátých a sedmdesátých letech; všechny země, jejichž armády podporovali Američané, měly stejný osud. Jen Kostarika, která od roku 1948 žádnou armádu neměla, si vypěstovala silnou a důslednou demokracii – výjimka potvrzující pravidlo.

Koncem sedmdesátých a během osmdesátých let se politika Spojených států ve Střední Americe drasticky změnila. Do popředí se dostala lidská práva a demokracie a bývalé vojenské režimy ustoupily svobodně zvoleným vládám. Zdálo se, že se Spojené státy po trpkých zkušenostech konečně poučily. Nikoli však v Panamě, kde vojenský režim existoval od roku 1968. Šlo totiž o strategicky důležité pásmo – Panamský průplav.

V září 1977 byla podepsána dohoda o Panamském průplavu, kterou uzavřel prezident Carter s generálem Torrijosem. Dohoda vyřešila definitivně otázku předání průplavu Panamě. Avšak její dodatky týkající se neutrality a obrany kanálu vedly k ustavičným americkým intervencím a k zákonným podkladům pro vybudování větší a důmyslněji vybavené armády, takzvaných Panamských obranných jednotek, které měly tuto vodní cestu hlídat. Byla to však příliš velká armáda na průplav, který ostatně američtí vojenští odborníci prohlásili za nehájitelný. Byla vycvičena a vyzbrojena Spojenými státy a sloužila především, jak jsme se přesvědčili z nedávných událostí, vojenské diktatuře.

V této nové roli amerického policisty se Panamské obranné jednotky zabydlely víc, než bylo zdrávo. Když se pak začala zhoršovat situace v Nikaragui a v jiných státech karibské oblasti, tato armáda a zejména Noriega byli jako výzvědná služba pro Spojené státy vítaným přínosem. Není samozřejmě třeba zdůrazňovat, že pokud Noriega pracoval pro Američany, všechny sliby o demokratizaci, které kdy režim učinil, byly zapomenuty.

Spojené státy trpí jakousi chronickou nerozhodností mezi demokratickými hodnotami, jichž si cení, a vlastním pocitem bezpečí, který si pěstují.

Celé dva roky bojují obyvatelé Panamy pod vedením Národního občanského sdružení proti vojenskému režimu. Jejich jedinou zbraní je morální a občanské povědomí. Jeho úlohou i v budoucnosti by mělo být prosazování demokratických zásad proti stranickým a osobním zájmům. Z něj by také mělo vzejít nové politické vedení, které zkonoliduje demokratizační proces a jednou provždy přemění naše dějinné protiklady v demokratickou společnost.

¹ 20.12.1989 provedla americká armáda do Panamy invazi. Noriega se 24.12. uchýlil na vatikánskou misi v Panamě 3.1.1990 se vzdal jednotkám USA. Byl dopraven do Miami, kde bude souzen mimo jiné též za organizování mezinárodního obchodu s narkotiky.

² Generál Omar Torrijos Herrera vládl v Panamě v letech 1968 – 1981. Jeho představa sociálně demokratické Střední Ameriky bez komunismu byla určitou inspirací proti diktatuře v Nikaragui a Salvadoru. Torrijos zahynul v srpnu 1981 v panamských horách při havárii svého soukromého letadla, na jehož palubě byla pravděpodobně umístěna časovaná bomba. Svůj pětiletý přátelský vztah k tomuto státníkovi zajímavě popsal Graham Greene ve vzpomínkách *Getting to Know the General (Jak jsem znal generála)*.

H A I T I

Demokratizaci zabraňuje všudypřítomná chudoba

Leopold Berlangier

Jsem potěšen, že se mohu zúčastnit tak znamenitého shromáždění lidí, kteří na celém světě bojují za demokracii. Současně bych chtěl poděkovat Americké demokratické nadaci za její snahy a iniciativu, s jakou umožnila tuto konferenci.

V posledních třech nebo čtyřech letech bylo Haiti zkušebním polem demokratické revoluce. Vlna demokratických změn, která zasáhla politické režimy Latinské Ameriky, se projevila také na Haiti. Jeho obyvatelé přivítali v únoru 1986 pád brutální a zkorumpované diktatury¹ po devětatdacetiletých jako druhé vyhlášení nezávislosti. Většina z nich byla přesvědčena, že revoluce roku 1986, jejímž cílem byla vláda lidu a politická práva, je definitivním uskutečněním vítězství nad kolonizátory z roku 1804².

Dnes se demokratické zásady a hodnoty staly prvořadou politickou motivací – společným základem pro politický konsensus a naději země na svobodu, odpovědnou vládu a lepší život. Mám zejména na mysli světový vliv obhajoby lidských práv, kterou zahájila Carterova vláda a na naší polokouli podpořila katolická církev zdůrazňováním základních lidských práv proti politickému útlaku.

Na Haiti jsou úspěchy této nové éry – svoboda projevu, svoboda tisku, více místa pro pluralitní uspořádání občanské společnosti – nesporné.

Leopold Berlangier je předsedou Haitského mezinárodního výzkumného a rozvojového ústavu (Haitian International Institute for Research and Development), který propaguje demokratické zásady a podporuje spolupráci a dialog mezi haitskými demokratickými soukromými podnikateli. Pracoval jako programový koordinátor Haitské rozvojové nadace (Haitian Development Foundation) a je profesorem ekonomie.

Přes tento bolestný, ale slibný začátek si Haiti zatím nemohlo demokraticky zvolit své představitele a právě uskutečnění politických aspirací – vyjádřených jasně ústavou, pro niž hlasovala v březnu 1987 většina obyvatelstva – zůstává nadále pouhým snem.

Dnes je na Haiti demokracie ohrožena ze všech stran. Především musíme vzít v úvahu historickou zátěž. Politickou kulturu ovládá autoritářská tradice, která straní malé exkluzivní skupině na úkor ostatních. Všeobecný konsensus obyvatelstva a rovnováha politického systému ji samozřejmě nezajímají.

Velkou překážkou pro demokracii je také nedostatek vhodných institucí na státní úrovni a profesionálních měřítek v armádě. Přestože existuje jasná představa o nezbytnosti legitimní občanské vlády, přetrvává neustále hrozba státního převratu nebo vojenského puče.

Jiným závažným problémem je soudnictví. Pojem spravedlnosti se stále ještě považuje za luxus silných. Přesto je hlavní oporou demokratického procesu občanská společnost. Silné vedení politických stran a odborů je známým předpokladem stabilní demokracie. Vybudování takových struktur potrvá ještě dlouho a vyžádá si mnoho práce a znalostí.

Hlavními překážkami haitské demokracie jsou však korupce a chudoba. Systematické podvádění, obrovská privilegia a monopoly jsou dnes běžnými praktikami tenké oligarchické společenské vrstvy. Tyto živly se staví proti jakémukoli konstruktivnímu pokusu o demokratickou a vývoj a jejich činnost uznává jen osobní a skupinové cíle na účet národních zájmů a obecného blaha. Z tohoto hlediska se demokratická revoluce stává současně revolucí morální.

Demokratickou brání také všudypřítomná chudoba. Jejím průvodním zjevem je nejenom hlad, ale i zaostalost. Chudoby a zaostalosti pak využívají političtí extremisté a ohlupují lidi hesly o totalitní revoluci a radikálních změnách za každou cenu.

Pokud by se dnes haitští demokraté rozhodli postavit proti totalitě a autoritářství a usilovat o demokracii podle společenských a historických pořádků, riskují násilnou konfrontaci. Tři léta politické a vládní nestability lze nepochybně charakterizovat jako chaos a anarchii. Jsou to však také roky hledání něčeho lepšího, než je diktatura. Dokonce lze říci, že společenská a politická nestabilita svědčí o vůli národa nepřijímat stará a tradiční řešení.

Z toho vyplývá, že na Haiti je jedinou schůdnou alternativou demokracie. Demokratická společnost, o kterou usilujeme, nebude pravděpodobně v příštích deseti letech ideální a zcela častou formou. Dnes i v budoucích letech se haitští demokraté musí mít na pozoru, aby nepropadli stoprocentnímu politickému soutěžení. V nejbližší budoucnosti je jedinou schůdnou cestou umírněný politický konsensus. V této fázi představuje též skutečnou tvář demokracie. Neboť demokratická revoluce je svou podstatou revoluce postupná³.

¹ Jde o rodinu Duvalierovu. François Duvalier, zvaný Papa Doc, byl haitským prezidentem v letech 1957–71. Po jeho smrti nastoupil jeho syn Jean-Claude, který byl svržen v únoru 1986 a utekl do zahraničí. Poměry na Haiti za Duvaliera staršího popsal Graham Greene v románu *Komedianti*.

² Západní Haiti bylo od roku 1697 francouzskou kolonií, východní zůstala španělská. Povstání čemochů a mulatů v letech 1791 až 1802 osamostatnilo španělskou část ostrova a roku 1804 získala nezávislost i francouzská část. Vznikl tak první čemošský ústavní stát. V letech 1822–44 byl ostrov sjednocen.

³ V březnu 1990 byla po lidových bouřích a po odchodu prezidenta Avrila do exilu opozicí vybrána za prozatímní prezidentku Ertha Pascal Trouillotová. Jejím úkolem je dovést zemi do tří měsíců, jak určuje ústava, ke všeobecným volbám.

K U B A

Snad jen dvě nebo tři tyranie se podobají Castrově

Ricardo Bofill

Pocházím z Kuby, malé ostrovní země v Karibském moři, kde se mísí španělská a africká kultura. Mluvím za Kubánský výbor pro lidská práva, který je v mé zemi v podstatě ilegální organizací, protože ho vláda neuznává a jeho členy pronásleduje.

Nejprve musím konstatovat, co mnozí z vás asi už dávno vědí, že se Kuba za režimu Fidela Castra stala jednou z nejrepressivnějších zemí na světě – spolu se Severní Koreou a možná Albánií. Castro odmítl i glasnost a perestrojku, jak je dnes provádí Sovětský svaz, a prohlásil se ortodoxním marxistou po vzoru Stalinově.

Poněvadž musím být stručný, nemohu podrobně popisovat současný stav lidských práv na Kubě. Koho to zajímá, odkazují na zprávu Komise Spojených národů pro lidská práva uveřejněnou před měsícem v Ženevě.

Tato zpráva je výsledkem šetření šesti velvyslanců, kteří navštívili Kubu. Obsahuje svědectví a spolehlivé důkazy, že na Kubě zmizelo spousta lidí a že členové politické opozice jsou vyvažováni – podobně jako v Argentině za vojenské diktatury a v Guatemale, kde se to děje už několik let. Zpráva také přesvědčivě dokazuje, že členové opozice jsou mučeni a podrobováni ponižujícímu a nelidskému zacházení, jež často končí smrtí.

Ricardo Bofill, bývalý předseda Kubánského výboru pro lidská práva, v současné době představitel výboru v zahraničí, působil dříve jako profesor marxistické teorie na havanské univerzitě. Roku 1976 založil Výbor pro lidská práva se sídlem v Havaně a byl jeho předsedou až do nuceného exilu v roce 1988. Za obranu lidských práv na Kubě byl odsouzen pro „ideologické úchylkárství“ a strávil 12 let v kubánských věznicích.

Tato čtyřsetstránková zpráva uvádí, že Kuba porušuje téměř všechna lidská práva – hospodářská, sociální, občanská i politická. Znovu zdůrazňují, že ji vypracovalo šest velvyslanců, mezi nimi i bulharský, který nemůže být obviňován ze zaujatosti proti komunistům nebo z toho, že je ve službách CIA.

Loni koncem roku dvě stě intelektuálů z celého světa, včetně šesti laureátů Nobelovy ceny a jiných známých osobností, poslali Fidelu Castrovi dopis, v němž žádají na Kubě plebiscit podobně jako v Chile.

Kubánské úřady v Havaně odpověděly, že žádného plebiscitu není třeba – že se konal před třiceti lety. Castro rovněž tvrdí, že je představitelem kubánské vlády a že žádné volby být nemusejí – konaly se přece v roce 1959.

A tak je situace na Kubě za třicet let vojenské vlády a diktatury opravdu hrozná. Asi nejlepší úvahy o tom, jak se na Kubě žije, obsahuje kniha Armanda Valladaresa *Proti vší naději*.

Země prožívá vážnou hospodářskou a společenskou krizi. Hospodářsky, jak známo, závisí na jediné plodině. Před třiceti lety vyráběla sedm miliónů tun cukru ročně při počtu obyvatel pět miliónů. Dnes je obyvatelstva dvakrát tolik a výroba cukru činí pouze 7,2 milióny.

Vnitřní opozice zorganizovala boj proti Fidelu Castrovi zbraněmi, kterých se používá v mnoha stalinistických zemích. Jinými slovy, soustředili jsme se na otázku lidských práv a snažíme se prosazovat zachování Deklarace Spojených národů o lidských právech.

Náš program se skládá z třiceti bodů obsažených v Deklaraci a počítá též do jisté míry s pasivní rezistencí a občanskou neposlušností. Jestliže zákon zakazuje například svobodu projevu, pak se tímto zákonem, pokud možno, neřídíme.

Nemohu neskončit svůj krátký projev, aniž bych nepoděkoval Kongresu Spojených států, že v roce 1985 zahrnul do svého rozpočtu financování rozhlasové stanice Martí a umožnil tak vysílat na Kubu zprávy ze svobodného a demokratického světa. A rád bych také poděkoval Kongresu za to, že zrovna před několika dny schválil rozpočet na televizní vysílání stanice Martí.

Tyto dvě věci nejsou v žádném případě vměšováním do vnitřních záležitostí Kuby, poněvadž jde o výsledek cílevědomého úsilí Kubánců žijících v exilu. V současné době žije ve Spojených státech jeden milión kubánských emigrantů.

Tito lidé se snaží hájit naše zájmy rozhlasem a televizí a díky americkému Kongresu se to podařilo. Je to pro nás jediný způsob, jak hájit demokracii. Je to boj, jehož základem jsou myšlenky.

Castrův režim ztratil svou přitažlivost, jako ji ztratily na celém světě stalinistické totalitní systémy. V Latinské Americe zbývá už jen několik tyranií. Snad jen dvě nebo tři se podobají Castrově. Ale monopolu moci už pozbyly.

DOMINIKÁNSKÁ REPUBLIKA

USA reagují jenom na krize

H. E. Eugenia Charlesová

Poslouchám vás už celý den a mám tak trochu pocit, že jsem bílá vrána, protože jsem nemusela bojovat o demokracii. Předali nám ji zadarmo naši někdejší kolonizátoři ve dvou etapách: když nás přebírali jako kolonii a když jsme se pak stali federativním státem. Když jsme získali samostatnost, pomohli nám vypracovat ústavu, jež měla velmi demokratický základ. Zúčastnily se jí obě strany politické struktury a občané podávali své připomínky, z nichž mnohé byly akceptovány. Vznikla ústava vskutku demokratická. I když si teď někteří myslí, že by se měla místy pozměnit, že západní systém nám v naší části světa úplně nevyhovuje, jisté je jedno: že jsme o demokracii bojovat nemuseli. Proto mám teď trochu dojem, že sem vlastně nepatřím.

Ale přece jen jsme měli revoluci – ústavní revoluci – v roce 1979. Když se jednalo o určitých zákonech, které by byly omezovaly svobodu projevu, došlo k demonstracím. Lidé se prostě rozhodli všeho nechat, závody zavřely brány a dělníci šli do stávký a na ostrově se tři týdny nepracovalo. Vláda kapitulovala a rozhodla se, že odstoupí. Nešli jsme tenkrát rovnou k volbám – jeden z důvodů byl, že vládu sesadilo veřejné mínění, a dále jsme chtěli sestavit nejprve řádný seznam kandidátů a pak teprve uspořádat volby. A tak jsme rok počkali.

Měli jsme prozatímní vládu. Opět to bylo jen na základě veřejného mínění – ne voleb, ale veřejné diskuse. Touto metodou, vlastně jen

H. E. Eugenia Charlesová je ministerskou předsedkyní Dominikánské republiky a zastává též funkci ministryně financí, ekonomického rozvoje a zahraničních věcí. Předtím byla předsedkyní Strany svobody, do vlády se dostala ve volbách v červenci 1980 a byla znovu zvolena v roce 1985. Poslankyní se stala roku 1970 a v letech 1975 až 1980 byla hlavní představitelkou opozice.

podle citu, jsme vybrali prozatímní vládu, která měla připravit volby. Mezitím přišla řada událostí, například katastrofální hurikány, ale vydrželi jsme a za dvanáct měsíců se konaly volby, při nichž má strana získala vedení.

Demokracie může přijít různými cestami, ale jakmile začne existovat, nestačí, že je; musí se udržovat. Platí to zejména pro východní část karibské oblasti, kde se na každém ostrově v naší těsné blízkosti vyskytují velké skupiny se silným sklonem k totalitě. Ne že by byly přesvědčeny o přednostech totalitního režimu, ale prostě proto, že se díky němu dostanou k moci a udrží se, neboť je to systém, který je zcela protichůdný systému současnému.

V politickém systému, který máme, se musí volby konat každých pět let. Kromě toho existuje justice, již nevolí vláda nebo lid, ale skupina moudrých specialistů. Proto máme, myslím, velmi nestranné soudnictví. Také státní úředníci, kteří zůstávají ve funkcích jako profesionálové, vykonávají své funkce nestranně. Tyto skutečnosti pak přispívají velmi účinně k stabilitě státního zřízení.

Perestrojka a glasnosť pro nás nejsou nedůležité; ale Moskva nám teď nevěnuje příliš pozornosti. Ve čtyřicátých letech byla mnohem lepší než západní státy – uvědomovala si, že je třeba s námi udržovat přátelství. A dělala to tak, že na univerzity, kde studovali naši mladí lidé, posílala své „misionáře“, kteří získávali docela slušné a inteligentní jedince pro své smýšlení. Že jim to tak úplně nevyšlo, neznamená, že by byli nevybírali dobře; ale většinou to byli venkované připoutaní k půdě, kteří se nedokázali dobře odloučit od navyklého způsobu života. Sovětský svaz také projevil určitý zájem o naše odbory. Několik předáků pozval do Moskvy, kde měli studovat nezávislé odborové hnutí. Pro mne to bylo dost překvapující a nikdy jsem si to nedokázala pořádně vysvětlit.

Největší vliv na naši zemi měla ovšem Kuba se svým zcela odlišným režimem. Dobře víte, že nechápou pojmy perestrojka a glasnosť – dokonce popírají jejich existenci. Kuba má v tomto ohledu v naší oblasti ještě stále velký vliv – poučili se, že obchodovat znamená získat důvěru a zájem mladých lidí. Výcvik v určitém povolání dává výtečnou příležitost k vymývání mozků. Proto se snaží utvářet myšlení a názory mladých lidí, kteří se pak vracejí do Dominikánské republiky.

Někteří samozřejmě nejsou tak nadšeni kubánským režimem, jak by si Kuba přála. Nelíbí se jim například, že by směli, až přijdou domů, vlastnit jen jeden pár bot a že by museli stát ve frontě na potraviny. Jejich ideologie se pak hroustí pod nápořem nepohodlí. Nicméně je mnoho takových, kteří přicházejí naprosto přesvědčeni, že kubánský systém je přesně to, co potřebujeme. Proti tomu musíme ustavičně bojovat. Mnoho amerických nevládních organizací v Dominikánské republice však takové myšlení podporuje. Někdy si říkám, že jedna z věcí, kterou by mohly Spojené státy pro demokracii udělat, je prozkoumat metody amerických nevládních organizací u nás. Velmi často jde o lidi, kteří u nás nejvíc šíří nespokojenost.

Demokraté mají vysoké aspirace a od svých demokratických politiků žádají maximum. Chtějí, aby hájili demokracii, aby byli energičtí a úspěšně řešili vznikající problémy. Myslím, že je rozhodně snazší být politikem v nedemokratické zemi. Když se demokratický vůdce nestará o pokrok a potřeby svých voličů, vždycky se najde nějaká malá skupina, která je ochotna šířit nespokojenost a vytvořit zmatek. Jak jsem už připomněla, není to proto, že totalita je systém, o který by přímo stáli, ale že jim takový systém poskytne moc, která jim pak zůstane natrvalo. Proto se neustále pokoušejí o rozvrat.

Demokratická revoluce znamená udržovat demokratické myšlení stále živé. Nelze samolibě odpočívat na vavřínech. Nelze si představovat, že je vše v pořádku, když máme parlament a volby, když má každý právo říkat, co si myslí, když máme rozhlas, který sice patří vládě, ale v němž se vláda kritizuje. Je důležité veřejnost pravdivě informovat. Ale žádný ze západních států není bohužel ochoten pomáhat malé a chudé rozvojové zemi udržet si spravedlivý politický systém, dokonce ani nechce podporovat řádnou informační funkci rozhlasu. Podle nich by to bylo vměšování a propaganda! A proto ruce pryč od demokracie!

Někdy vyčítám vaši organizaci, že neplní svou roli v zemích, které mají demokracii už delší čas. Asi je to tím, že je tolik zemí, které o demokracii teprve bojují, a musí jim věnovat víc pozornosti než pouhému udržování demokracie tam, kde už existuje. Možná, že to není tak docela chyba Demokratické nadace: vždyť takhle fungují celé Spojené státy – reagují jenom na krize. Když krize přejde a uhasí se, všechno je v pořádku a může se na to zapomenout. Jenže takhle se pracovat nedá.

My, kteří máme tradiční demokracii, požadujeme pomoc, abychom demokracii udrželi. Je například absurdní, že nám Demokratická nadace odmítá pomoc při volbách. Víím, že je to jedna z vašich zásad, ale nechápu proč. Mohlo by se to třeba vykládat jako vměšování, ale což není vaším posláním podporovat ty, kdo se snaží hájit a prosazovat demokratické zásady? Mně aspoň připadá dost pokrytecké, poštilé a krátkozraké nepomáhat demokratickým vůdcům, aby zůstali demokratičtí a aby se jako demokraté udrželi ve vládě. Zakročíte, teprve až se demokracie rozpadne; takový postup přijde ovšem po všech stránkách mnohem dráž.

A to už by pak vměšování do vnitřních záležitostí státu nebylo? Rozhodně ano. V této věci jsem zcela nekompromisní. Větší a bohatší státy, které chtějí, aby všechny země byly demokratické, musí pro to také něco udělat. Nelze zavádět demokracii tam, kde je bezbřehá chudoba a obrovský nedostatek. Lidem pak už nejde o demokracii, nýbrž o život. Demokracie je v takových podmínkách luxus. Hospodářská prosperita tu funguje jako určitý práh. Pomoc a ještě víc obchod jsou pro země, ve kterých chcete, aby demokracie přežila, životně důležité. Stručně řečeno, má-li demokracie v naší části světa vydržet, nestačí povzbuzovat její stoupence brožurami a knihami, je třeba jim též podat pomocnou ruku v duchu upřímného přátelství a rovnosti.

GUATEMALA

Konsolidace demokratických poměrů

Patricia Guillermo de Chea

Přehled událostí ve Střední Americe za posledních deset let je velice zajímavý. Pět států této oblasti, které mají společnou nejen zeměpisnou polohu, ale i dějiny, představuje dnes pro světové demokratické hnutí značný problém.

S výjimkou Kostariky lze říci, že státy Střední Ameriky prodělávají nerovnoměrný demokratický vývoj. Salvador pořádá prezidentské volby pod výhrůzkami a palbou už devět let působících partyzánských oddílů, které nechtějí volby připustit. Přesto, ve snaze udržet demokracii alespoň formálně, se volby konají.

Je zde Nikaragua, země, jež před deseti lety rozpoutala velký zápas o svržení Anastasia Somozy. Tohoto cíle dosáhla zásluhou převážné části obyvatelstva, které v boji nepochybně spatřovalo příležitost dostat zemi na cestu k prosperitě a demokracii. Později se tato vidina rozplynula, neboť zmizela naděje jak na politický pluralismus, tak na svobodu myšlení. Začala také válka proti povstalcům.

Salvador a Nikaragua jsou nejsložitější případy s nesnadným řešením. Má-li v těchto zemích dojít ke skutečné demokratizaci, je třeba podniknout řadu důležitých kroků.

Co se týče Hondurasu, je třeba si uvědomit, že i když tato země neměla závažnější problémy při zavádění demokratického zřízení, musí s ohledem na stabilitu systému postupovat v hospodářské a sociální oblasti velmi opatrně, protože její sousedé jsou s to působit v tom-

Patricia Guillermo de Chea je bývalou ředitelkou Střediska politických věd (CEDEP—Center for Political Studies) v Guatemale. Toto Středisko se od roku 1984 významným způsobem podílí na demokratizaci země. Paní Chea působí nyní jako poradkyně Nezávislého výboru pro mezinárodní humanitární otázky v Ženevě.

to směru značné potíže. Na druhé straně se území Hondurasu hraničící s Nikaraguou stalo základnou nikaragujských povstalců, což okolní státy kvalifikují jako zřejmě vměšování do vnitřních záležitostí Nikaraguy. Otázka povstalců byla předmětem Guatemalských dohod podepsaných 7. srpna 1987 a na nedávném setkání středoamerických prezidentů byla dojednána jejich demobilizace.

Ráda bych se také zmínila o situaci v Guatemale a o zkušenostech, které jsem získala jako vedoucí Střediska politických věd. Před více než deseti lety se nedalo o nějaké demokracii v Guatemale vůbec mluvit. Přestože jsme měli zvoleného prezidenta, docházelo k represím a politickému násilí. V té době byli zavražděni velcí politikové, jako Manuel Colom Argueta a Alberto Fuentes Mohr, a řada odborářských předáků a představitelů studentského hnutí. Nelze také zapomenout na rolníky a Indiány, kteří byli obviněni z podpory partyzánů.

Byla to léta nespokojenosti vyvolávající různá povstání a s nimi další a účinnější represe: v hornatých oblastech byly vyvražďovány celé rodiny, často omylem a nedopatřením. Výsledkem byl pocit beznaděje a strach, zejména mezi studenty, odbornými pracovníky a intelektuály. Mnoho lidí emigrovalo a ti, kteří zůstali, riskovali smrt za své názory.

V této atmosféře teroru se na březen 1982 připravovaly volby. Mnoho politiků a občanů doufalo, že by přece jen mohlo dojít k změně, byli však zklamáni, když zjistili, že v zmanipulovaných volbách zvítězili opět kandidáti vládnoucího režimu. V této těžké době dávali lidé otevřeně najevo svou nelibost a rozhořčení nad nedávnými událostmi. Nevyhnutelně došlo ke konfrontaci, která vyústila 23. března 1982 ve státní převrat.

Tato radikální změna nepochybně zvrátila běh guatemalských dějin. Převládl pocit všeobecného zadostiučinění a vyhlídky na návrat k demokracii se zdály být slibné. Mnoho politických pozorovatelů si všimlo, že poprvé v historii země téměř všichni Guatemalci přijali státní převrat s nadšením.

Vznikaly nevládní organizace, které usilovaly o návrat ke skutečné demokracii. Prvním krokem bylo pochopitelně svolání Národního ústavního shromáždění, které mělo sestavit novou ústavu. Mnoho intelektuálů, studentů, dělníků a politiků začalo projevovat své názory, ale velice váhavě a opatrně – nezapomínali totiž na léta útlaku a na to, že stále ještě docházelo v ojedinělých případech k únosům a poli-

tickému násilí. Tyto jevy vyvolaly určitou nestabilitu a nedostatek důvěry, která brzdila demokratizační proces.

Přesto ale lidé začali přemýšlet, pozorovali, co se děje v sousedních zemích, a rozhodli se pro důslednější prosazování demokratické alternativy. Toto období se vyznačovalo silnou uvědomělou aktivitou, všechny vrstvy obyvatelstva se hlásily o slovo a chtěly přispět k nastolení skutečné demokracie. Guatemala se dožadovala svobodných voleb; všude se mluvilo o nové ústavě. Ústavodárné shromáždění vyhlásilo volby a pak, roku 1985, byl zvolen prezidentem Vinicio Cerezo Arevalo.

Celý tento sled událostí vyjadřoval nepochybně skutečné smýšlení Guatemalců; přesto se v některých vrstvách obyvatelstva projevovala určitá apatie a nedostatek důvěry v platnost voleb a občanských práv. S podporou Americké demokratické nadace naše Středisko politických věd uspořádalo celonárodní akci s cílem prolomit tuto apatii, přesvědčit lidi, aby šli k volbám, a dát jim podrobné instrukce, jak při této příležitosti postupovat. Akce měla velký úspěch a podstatně se zasloužila o rozšíření demokratických názorů. Toto řešení je dost pozoruhodné, protože se všeobecně předpokládalo, že Guatemala bude další zemí, kde dojde k ozbrojenému konfliktu. Naštěstí se toto očekávání nesplnilo. Propracovali jsme se k demokracii v podstatě nenásilnou cestou. Ačkoli stále ještě hrozí nebezpečí střetu i jiné překážky, konsolidace demokratických poměrů je úkolem nás všech a musíme se všichni snažit, abychom je udrželi a upevnili. Proto nám jde dnes hlavně o to, zapojit všechny vrstvy obyvatelstva do celonárodního dialogu, který by oslabil projevy nepřátelství a vedl k dohodám umožňujícím žít pokojně v zemi, kde konflikt zbraní bude nahrazen souborem myšlenek a slov.

Musíme se postarat o to, aby se demokratizace stala revoluční silou; musíme se snažit, aby nahradila zastaralé vládní systémy, které se dosud drží ve většině států Latinské Ameriky. Demokratizace vyžaduje vzdělání obyvatelstva a propagaci demokratických zásad a hodnot. Nutno se také zamyslet nad tím, že účinný demokratický systém přináší zemi, která ho uskutečňuje, nečekaný blahobyt. Musíme se vzdát konfrontace a pěstovat dialog a vzájemnou úctu, usilovat o hospodářský rozvoj a svobodu jednotlivce. Jsou to hodnoty, které nám i v budoucnosti umožní eliminovat násilí a destrukci. Úspěch tohoto snažení bude zcela záviset na naší vůli a důslednosti.

CHILE

Vznik nového politického temperamentu

Mónica Jimenez de Barros

Musím se přiznat, že když jsem dostala pozvánku na konferenci o „demokratické revoluci“, bylo mou první reakcí, že snad slovo „revoluce“ není nejvhodnějším označením pro zdoluhavou demokratickou evoluci, které jsme my v Chile svědky. Výraz „revoluce“ se spojuje s drastickými změnami a zahrnuje násilí. U nás je situace úplně jiná. Kdysi jsme žili rychle se vyvíjejícím a intenzívním politickým životem. V šedesátých letech se mluvilo o revoluci. Vláda Lidové jednoty z roku 1970 trvala asi 1000 dní a v té době, již lze považovat za revoluční, došlo k radikálním změnám. V období vojenské vlády se také mluvilo o revoluci. Provedla mnoho drastických změn, které jednak upevnily autoritářský režim, jednak posílily volnou tržní ekonomiku.

V současné době se však díváme na politiku opatrně a s určitou dávkou trpělivosti; tempo vývoje se zpomalilo a zklidnilo. Někteří tvrdí, že vznikl nový politický temperament, který je méně ideologický, méně utopistický, méně intenzívní a generalizující. Je snad bolest nad ztrátou demokracie a nad represemi autokratické vlády příčinou, že všechny oblasti národního života našly své správné místo a dosáhly zralosti? Nebo nás snad těžce snášený exil naučil, že politika není všecko, že cesta k změně je zdoluhavá a svízelná, že chilská společnost je složitá a že se modernizuje? Naše společnost je rozmanitá, silná a vynalézavá, ale má své meze.

Mónica Jimenez de Barros je zakladatelkou chilského Sdružení na podporu občanských iniciativ (CIVITAS), které stálo v čele celonárodního úsilí o soupis voličů pro historický plebiscit 5. října 1988. Je také zakládající členkou Výboru pro svobodné volby v Chile. Povoláním je profesorkou sociálních věd.

5. října 1988, kdy se konalo referendum, Chile předvedlo světu určité rysy tohoto nového temperamentu. Všechno nasvědčovalo tomu, že dojde k násilí. Předpokládalo se to a byly obavy, že určité vrstvy obyvatelstva budou demonstrovat. Naštěstí se nic takového nestalo. Naopak, velká většina Chilanů ukázala světu, že mají v úmyslu dospět k demokracii pokojnou cestou. Šli se zapsat k volbám a pak klidně a ukázněně odevzdávali své hlasovací lístky. Hlasování se zdrželo jen asi tři procenta obyvatel, což může být ostatnímu světu příkladem. Ve volebních místnostech byli přítomni řadoví občané jako přisedící a pozorovatelé, takže byl jakýkoli podvod vyloučen. Všichni, civilisté i vojáci, se chovali vzorně. Jsme na to hrdí. Tento nový temperament se také projevil při oslavách, které následovaly po plebiscitu. Lidé byli ochotni čekat. Nevtrhli do ulic po oznámení volebních výsledků, nýbrž oslavovali klidně a radostně. Političtí, společenšší a náboženšší představitelé se velmi zasloužili o to, že radost převládla nad nenávisť a touhou po pomstě.

Všechno bylo provedeno s vážností a prozíravostí. Soudili bychom však povrchně, kdybychom se omezili pouze na zmíněnou změnu temperamentu a nevšimli si, že v politické sféře došlo k posunu ke středu. Po plebiscitu se očividně většina Chilanů nadále snaží uskutečňovat demokracii, aniž by bořila dosavadní struktury a likvidovala politický systém. Protože jsme měli před rokem 1973 demokracii dlouho a netušili jsme, jak vypadá život bez ní, razili političtí předáci heslo „Kupředu, ale bez ústupků“. Dnes je naproti tomu každý mnohem opatrnější, cítí odpovědnost za druhé. Dnes platí heslo „Kupředu, ale nezapomínejme na zájmy vlasti, na zájmy všech Chilanů“. Je to samozřejmě přístup mnohem lepší.

Co způsobilo tento vývoj? Jednou z příčin je bezpochyby bolestná ztráta demokracie; člověk dokáže ocenit víc to, co ztratí. Místo demokracie nastoupil autoritářský režim a my jsme se museli smířit se společností, kde moc byla soustředěna v jedné oblasti, kde vládní úředníci s omezenou pravomocí byli dosazováni shora, kde účast občanů na veřejném životě byla radikálně okleštěna a kde se činnost politických stran scvrkla na minimum. Kromě této naší zkušenosti se ve světovém měřítku začala demokracie prosazovat v novém pojetí.

Dnes se na ni díváme nejen jako na vládní formu; představuje též nejlepší způsob, jak uskutečnit vývoj a pokrok lidstva, neboť bere v úvahu hodnoty a potřeby jednotlivce i jeho vztahy k druhým. Demo-

kracie se čím dál tím víc ztotožňuje s respektováním lidských práv a s ideou občanské angažovanosti. Jestliže revoluce znamená hlubokou a zásadní změnu, pak je toto nové pojetí demokracie revoluční, protože znamená změnu kultury, chování a názorů – kvalitativní změnu. V tomto smyslu by měla být ustavičnou snahou o zlepšování světa. Z hlediska takového nedostižného ideálu, který je založen na svobodě, rovnosti a bratrství, jakož i na základních lidských právech shrnutých v Deklaraci Spojených národů, se demokracie stává společenským řádem vycházejícím z individuálních, sociálních a ekonomických práv, jež společnost považuje za nezbytné předpoklady všestranného vývoje člověka.

Demokratické hodnoty a ideály k tomu cíli zajisté vedou a uskutečňují se občanskou angažovaností v životě obce. Jen tak se může člověk naučit toleranci, vzájemné úctě a respektování odlišného názoru. Účast na životě obce umožňuje formulovat potřeby a zájmy, které přesahují volební požadavky a rozhodování vlády.

Angažovanost je zbraň, kterou lze bojovat proti pasivitě, konformismu, závislosti a ztrátě identity, jež způsobuje nadměrná chudoba. Nový pohled na demokracii, který lze považovat za skutečnou demokratickou revoluci v světovém měřítku, závisí na lidech. Pojem svrchovanosti nebo plné autonomie lidového parlamentu je dnes omezený. V demokratickém státě závisí jeho rozhodování na lidských právech chráněných světovým společenstvím prostřednictvím mezinárodních soudů, výborů a organizací.

Chápeme-li demokracii v tomto kontextu, jsou vyhlídky, že ji Chile v příštích deseti letech dosáhne? Naše země má zřejmě před sebou velký úkol – konsolidovat přechod k demokracii. Bylo by utopií si myslet, že dnes už pravou demokracii máme. Je také důležité si uvědomit, že až do března 1990 nám bude vládnout tatáž osoba, která stála v posledních patnácti letech v čele autoritářského režimu. A generál Pinochet nedávno prohlásil, že hodlá zůstat vrchním velitelem branné moci. Jsme tedy od skutečné demokracie ještě na hony daleko. Nicméně postupujeme kupředu a tlak nepřestane.

Existují určité závažné problémy, které překračují státní hranice a které sdílíme s ostatními republikami v Latinské Americe. Mezi nejohrovenější podle mého názoru patří: úloha vojenských institucí v demokracii, problém rozdělení bohatství, sociální pokrok a současně udržení hospodářského vzestupu; jak formulovat společenskou smlou-

vu mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci, aby byla zaručena práva obou stran a stabilita investic; jak udržovat politické klima vzájemného respektu, snášenlivosti, porozumění, dohody a odpovědnosti a zároveň efektivnost, pracovní produktivitu a poctivost bez demagogických fráží.

Především je ale třeba naučit se demokracii jako způsobu života. Život v demokracii vyžaduje individualizaci. Každý si musí být vědom vlastní osobnosti s jejími právy a odpovědností. Lidé musí být svobodnými a myslícími bytostmi, jejichž činnost se řídí určitými hodnotami a názory; musí být ochotni účastnit se diskuse a s pocitem odpovědnosti vytvářet demokratickou společnost, tj. ovzduší úcty a otevřeného dialogu různých stran s cílem hledat a nacházet pravdu. Musí být tolerantní, chápat a hodnotit objektivně a s klidem přesvědčení druhého a citlivě reagovat na odlišné názory; musí být ochotni vykořenit sektářství a fanatismus, který odporuje demokratickým principům, tvořit společné dějiny skládající se z různých mínění, milovat a bránit svobodu, bojovat za spravedlnost a pěstovat solidaritu a bratrství. Základem demokracie je důvěra v jednotlivce. Nelze stabilizovat demokracii a neuznat jeho důležitost a význam.

Na závěr bych chtěla říct, že jsme nepochybně svědky světového jevu, který lze nazvat demokratickou revolucí právě pro jeho obrovský rozsah a význam. Je to křehká revoluce vyžadující národní i mezinárodní solidaritu. Stále více si uvědomujeme vzájemnou ekonomickou, politickou a sociální závislost. Tuto demokratickou revoluci musíme pěstovat a hájit a já ze svého hlediska k ní mohu přispět v oblasti výchovy – snažit se působit na smýšlení a chování lidí tak, abychom mohli uskutečnit demokracii jako odpovědnost všech za všechno.

K O L U M B I E

Násilí, obchod s drogami a extrémní chudoba

Gabriel Murillo

Byl jsem požádán, abych promluvil o andských zemích. V tak krátkém vystoupení však mohu jen říci, že se v této oblasti demokratická revoluce zdaleka ještě nezkonsolidovala a že tu jsou sociálně ekonomické problémy značnou překážkou při uskutečňování demokratických ideálů. Přesto jsou některé země, jako například Bolívie, z volebního hlediska nejslibnější a mají k demokracii jasný a upřímný vztah. Mezinárodní zájem a pomoc se však soustřeďují hlavně na demokratizaci jižního cípu Ameriky a na dlouhotrvající občanské války v Střední Americe.

Tato podpora vyvolává dojem, že politické instituce v andské oblasti nemají problémy. Situace v těchto zemích by si zasloužila větší pozornost. Každá z nich je průkazným svědectvím o zranitelnosti současných demokratických struktur. Připomeňme jen lidové povstání ve venezuelských městech v únoru 1989, soustavné násilné akce levice i pravice a obchod s drogami v Kolumbii, nedostatečná sociálně ekonomická opatření nové vlády v Ecuadoru, zoufalství a ztrátu prestiže vlády v Peru a nejistotu protiinflační politiky v Bolívii. O případu Chile, která je šestou andskou zemí, se tu už mluvilo.

Jako v ostatních částech našeho světadílu tu stále existuje propastná sociálně ekonomická asymetrie. Zahraniční zadluženost brzdí inves-

Gabriel Murillo působí od roku 1981 jako vedoucí katedry politických věd na univerzitě Los Andes v kolumbijské Bogotě; profesorem tohoto oboru je od roku 1973. Je jedním ze zakladatelů Mezivědního střediska oblastních studií (Inter-Disciplinary Center for Regional Studies), které vzniklo v Bogotě roku 1977. Je autorem pěti knih a řady článků.

tiční výstavbu a realizaci sociálních opatření, úřady berou úplatky a snahy o nápravu se prosazují jen chabě, bez konkrétních kroků k větší sociální spravedlnosti. Politické instituce nejsou s to provést požadované změny, přestože je to naprosto nutné, nemá-li se jejich autorita oslabit a celý režim zhroutit.

V případě Kolumbie musím uvést následující fakta:

– Kolumbie žije už patnáct let pod výlučným vedením dvou tradičních politických stran, konzervativců a liberálů.

– Je to země, kde v padesátých letech vznikla v celé její republikánské historii druhá a poslední vojenská diktatura; země, která není schopna eliminovat politické násilí, jež ji tak dramaticky postihlo od konce čtyřicátých do poloviny padesátých let, a která nedokáže účinně vyřešit svou hluboce zakořeněnou sociální nespravedlnost.

– Je to země, která koncem padesátých let zavedla důmyslný systém dvou stran se střídáním prezidentů a rovným zastoupením obou stran ve vládě, což vydrželo čtyři administrativní období od roku 1958 do roku 1974. Ačkolí tento experiment podstatně snížil násilný stranický antagonismus a usnadnil modernizaci země, vedl na druhé straně k omezení demokracie. Protekcionářství se stalo základním jevem politického života, ideologicky oslabené strany omezily svůj zájem na požadavky nové koalice, rigidní systém zlikvidoval jakékoli další možnosti politického uplatnění mimo obě zavedené strany. Experiment vyvolal nespokojenost a protesty a stal se základní příčinou rozpadu autority kolumbijských politických institucí.

Po zmíněných šestnácti letech administrativního období došlo k pokusům o postupnou demontáž systému, která byla doprovázena velkým úsilím o strukturální politickou reformu a hledání ztracené autority. V následujících dvanácti letech (1974–1986: López, Turbay a Betancur) však protesty vzrostly geometrickou řadou, doprovázeny různými formami násilí, vzrůstajícím se obchodem s drogami a dalším snížením životní úrovně.

Prezident Barco nastoupil do funkce roku 1986 a s pomocí různých odborníků analyzoval složitou politickou situaci Kolumbie. Nelze popřít, že svou vládu zahájil s myšlenkou uskutečnit přechod od omezené reprezentativní demokracie k demokracii otevřené.

Navrhl proto posílit demokracii přiznáním formálního prostoru opozičním silám v parlamentu. Rozhodl se zajistit co největší finanční krytí pro rozsáhlé sociální akce. Cílem prvního návrhu byla náprava

v oblastech, které stát až dosud nejvíce zanedbával; druhý měl odstranit nejkřiklavější případy chudoby.

Barco chtěl pokračovat v linii svých předchůdců a provést politikou, administrativní a hospodářskou decentralizaci vypracováním zásad pro volbu starostů v jednotlivých obcích. Měl v úmyslu vyjednat trvalé příměří s partyzány podle zásady „podám ruku, ale vyžadují pevný a čestný stisk“. Chystal se prosadit další podstatné ústavní změny, jež by obnovily vážnost kolumbijských demokratických institucí.

Bohužel se tu opět projevil nepříznivý vliv trvalých sociálně ekonomických překážek, jež do značné míry omezují či dokonce znemožňují demokratizační proces. Jde hlavně o násilí, obchod s drogami a extrémní chudobu.

Krajní pravice způsobuje konflikty destabilizující činností polovojenských útvarů, zatímco extrémní levice podporuje jednotlivé partyzánské oddíly po celé zemi. Občas se nepředvídaně a na krátký čas sjednotí některé zájmové skupiny a podniknou frontální útok proti demokratické stabilitě. Partyzáni například překryjí svou aktivitou spojení mezi pašeráky narkotik a bohatými statkáři. Ve vládě a v soukromém sektoru dochází k četným případům administrativní a finanční korupce, což má za následek stále rostoucí nespokojenost a zklamání obyvatelstva. Jinou nešťastnou okolností je nedemokraticky odstupňované rozdělování příjmů, jež nadále prohlubuje propast mezi privilegovanou menšinou a většinou, která je v podstatě bez výsad.

V Kolumbii je státní mašinérie, jako v ostatních andských zemích, obrovská a společnost nesourodá a nejednotná. Mezi oběma stranami neexistuje žádná dohoda a zcela nápadný je nedostatek kompetentního a jednotného vedení. Zájmy jednotlivce převládají nad zájmem obecným.

Přesto dává decentralizační proces, který u nás začal, určitou naději – neboť navzdory překážkám postupuje. Účast občanů v místní samosprávě se zvýšila a poprvé jsou voleni starostové, kteří se za svou činnost musí zodpovídat voličům. Vedou si úspěšně v zemi, která se nedá zastrašit násilím ani četnými protidemokratickými akcemi. Občané toho mají už dost a chtějí dokázat světu, že jejich vlast není domovem vrahů a překupníků drog. Spíš jim jde o to, aby důstojným způsobem projevili svou angažovanost pro demokracii. Nedostatek příležitostí pro společenský rozvoj, zahraniční zadluženost, katastro-

fální vliv obchodu s narkotiky a devastace životního prostředí nejsou starosti, které by tížily jen nás. Jde tu spíš o společnou odpovědnost a společné úsilí hledat účinné demokratické řešení.

Asie

Č Í N A

Přechodné období mezi totalitou a demokracií nemůže být zcela demokratické

Liang Heng

Před více než deseti lety přinesl konec kulturní revoluce v Číně určitou svobodu projevu. Čínští nezávislí intelektuálové začali mluvit o demokratizaci.

Liberální reformistická elita v komunistické straně také projevila zájem o politické reformy a určité náznaky pokroku povzbudily inteligenci. Avšak dříve, než se takové reformy mohou uskutečnit, je podle mého názoru třeba pochopit základní problémy, které bude muset Čína při demokratizačních pokusech řešit.

Za prvé musí být jasné, že důležitým problémem čínské hospodářské a politické reformy je modernizace.

Tato složitá otázka má mnoho aspektů, z nichž dva jsou nejvýraznější: vybudovat stabilní a účinný politický systém schopný řešit dané úkoly a převést ekonomiku na cestu trvalého hospodářského rozvoje. V Číně víme dobře, že platí tyto rovnice: nejlépe může zajistit hospodářský rozvoj stabilní a kompetentní vláda, jež nezasahuje příliš do ekonomické sféry; a silným podnětem k politické modernizaci je trvalý ekonomický vzestup.

Z toho vyplývá, že je-li ekonomický vývoj předčasný nebo překotný, demokratizace ho může de facto zabrzdit. Pokud se ale na druhé

Liang Heng je zakladatelem a šéfredaktorem čtvrtletníku *Čínský intelektuál* (*The Chinese Intellectual*), určeného původně pro čínské studenty na Západě, vycházejícího však nyní v Číně, kde Liang Heng zřídil v Pekingu významné intelektuální středisko. Je spoluautorem řady publikací o Číně, včetně knihy *Syn revoluce* (*Son of the Revolution*) a *Probuzení ze zlého snu* (*After the Nightmare*).

straně politická situace nedemokratizuje současně s ekonomickým růstem, hospodářský vývoj se také může zastavit. Nedávné studentské demonstrace jsou důkazem, že následkem hospodářských reforem zesílila i touha obyvatelstva po reformách politických.

Při zavádění nového vládního systému je třeba nejprve vytvořit spolehlivou a účinnou administrativu (která nemusí být ze začátku ani příliš demokratická) a pak zajišťovat podmínky pro hospodářský rozvoj. Při hospodářském vzestupu a zvyšování životní úrovně lze pak zvolna provádět demokratizaci.

Za druhé: demokracie je pro moderní společnost nejvhodnějším politickým zřízením.

Podle dosavadních zkušeností je demokracie s to uspokojit potřeby a požadavky moderní společnosti, která je neobyčejně komplikovaná. Vyznačuje se výraznou dělbou práce a rychlým předáváním informací. Její výrobní schopnost neustále roste, dochází k novým a novým objevům a sociální vrstvy se neustále přelévají jedna do druhé. Tato společnost se skládá z nespočetného množství jednotlivců, skupin, institucí a politických orgánů, bez nichž společnost nemůže fungovat. V tomto typu společnosti musí být rozhodování, s výjimkou několika málo oblastí, které patří do kompetence nejvyšších míst, rozloženo ve všech vrstvách, a to jak mezi vedoucí pracovníky, tak mezi jednotlivce.

V Číně straničtí představitelé, zvyklí na monolitický systém, v němž jsou politika, ekonomika, kultura, vojsko a ideologie smíchány v jeden nepřehledný celek, nejsou s to funkci moderní společnosti pochopit. Proto se komunistická strana musí postupem času vzdát svého monolitického vedení. Má-li se Čína přeměnit v moderní společnost, musí splnit dva velké úkoly: hospodářský rozvoj a demokratizaci.

Za třetí, vzhledem k jmenovaným úkolům se základní strategie demokratizace Číny rozpadá na dvě oblasti: politickou a společenskou (jež zahrnuje nevládní hospodářskou činnost, univerzity, kulturu, informace a významné organizace). Nezávislost jednotlivých složek společnosti je pravděpodobně nejdůležitějším předpokladem demokratizace.

Reforma čínského politického systému nemá v minulosti země obdoby. Prvořadým problémem je přeměna společnosti centrálně řízené jedinou stranou a jejím administrativním aparátem na pluralistický, autonomní, ale současně vnitřně propojený a aktivní systém. Jestliže se společenská činnost nebude týkat především nového politického uspořádání, které by umožnilo vznik nezávislých iniciativ, pak politic-

ká demokratizace nejen nepřispěje k hospodářskému rozvoji, ale může dokonce způsobit velký chaos. Musíme proto vybudovat pro demokracii společenský základ, to znamená, podporovat široký rozvoj nezávislých organizací včetně obchodních společností, pracovních skupin, spisovatelských a uměleckých svazů, studentských a učitelských sdružení či klubů a podobně. Nejvýznamnějším činem nedávného posuvu k demokracii je to, že studenti založili vlastní organizaci nezávislou na vládě; zatím totiž neexistuje opoziční skupina, která by mohla nahradit komunistickou stranu. Za těchto podmínek je tedy nejdůležitějším úkolem uvést v život novou občanskou společnost.

V této situaci nelze omezovat demokratizaci pouze na politickou sféru. Je třeba mít neustále na paměti tyto body:

1. Demokratizace Číny závisí kromě politiky na řadě důležitých společenských a hospodářských faktorů.

2. Demokratizace Číny vyžaduje kulturní základy, včetně rozšíření demokratických návyků a zásad.

3. Autoritářský režim se musí změnit na demokratický. Proto se musíme zaměřit na přechodové politické iniciativy.

Realizace těchto tří bodů naráží v Číně na specifické potíže. V Polsku, v Maďarsku i v Sovětském svazu existují společenské skupiny věřících, obchodníků, intelektuálů atd. V Číně byly bohužel podobné společenské formace kulturní revolucí vyhlazeny. Náboženské, rodinné, rodové a školské tradice už neexistují. Proto každý pokus o demokratizaci, který nepočítá s touto realitou, staví na písku.

Shrneme-li tyto poznatky, musíme konstatovat, že s ohledem na skutečnou situaci naší země je nutno počítat s přechodným obdobím mezi totalitou a demokracií. Přechodné politické uspořádání nemůže být zcela demokratické. Bude teprve prvním krokem k demokratizaci Číny. Pokud si strana jasně uvědomí, že budou-li si lidé moci svobodně vybrat, budou s to vytvořit obrovské duchovní i hmotné hodnoty. A pokud budou lidé umět své svobody a nezávislosti využít, nemuselo by toto přechodné období trvat dlouho.

INDIE

Pokus Džaváharlála Nehrúa zasadil našemu vývoji těžkou ránu

M. R. Masani

Jsem šťasten, že jsem se mohl zúčastnit tohoto shromáždění, neboť mám pocit, že pocházím z periferie svobodného světa. To není nadsázka: máme sice demokracii, ale je poněkud křehká a nestálá. Bylo by předčasné tvrdit, že přežije; zatím se ji snažíme zpevnit, aby přežila.

Když Britové odešli z Indie a my jsme předělali ústavu, zavedli jsme všeobecné volební právo. Velký úspěch to nebyl, poněvadž většina voličů je negramotná. Neznamená to, že jsou hloupí – naopak, jsou to velmi moudří a citliví lidé, ale nelze se s nimi dorozumět, protože si nedovedou nic přečíst, ani politická prohlášení, ani projevy, ani noviny. Viděl jsem, jak drží mé publikace nohama vzhůru, vůbec nerozeznali, kde je nahoře a kde dole. Komunikace s těmito voliči je vskutku velmi obtížná.

Existují rovněž populistické a demagogické tendence a názor, že voliči odhlasují jakoukoli lež, pokud se jim bude slibovat ráj na zemi. S takovými potížemi se setkáváme. Kromě toho máme britský volební systém většinového, nikoli poměrného zastoupení. To znamená, že Indie má dodnes menšinovou vládu, která v parlamentě předstírá dvoutřetinovou nebo tříčtvrtinovou většinu, což jí umožnilo změnit ústavu a odvolat základní občanská práva. To ovšem není demokracie, indic-

M. R. Masani je zástupcem ředitele indického Občanského výchovného institutu Leslie Sawhnyho v Bombaji (Leslie Sawhny Programme, a civic training movement), je autorem mnoha publikací a dlouholetým úspěšným politikem. Byl bombajským starostou, indickým velvyslancem v Brazílii a předsedou podvýboru Spojených národů na ochranu menšin a proti diskriminaci.

ký parlament rozhodně nepředstavuje indický lid a také ho celých padesát let nikdy nepředstavoval.

Jaké jsou hlavní příčiny našich starostí? Myslím, že je to především nedostatek demokratické tradice. Vyslechli jsme už na této konferenci řadu projevů o demokracii v různých částech světa. Jejich společným jmenovatelem bylo, že lidé musí být připraveni vzdorovat útlaku. Říká se tomu „nekonformní svědomí“. V Indii je nemáme, aspoň většina obyvatelstva ne. Mahátma Gándhí, který své zemi rozuměl, říkával: „Indie se musí naučit říkat ne.“ A stále platí, že Indie neumí říci ne nikomu, kdo má autoritu. Na severu existuje úsloví: „Přidej svůj souhlas k jejich souhlasu. Když řeknou ano, řekni též ano.“ Jedině tak se u nás člověk prosadí, dostane zaměstnání nebo různá povolení. To ovšem není demokracie.

Co skutečně potřebujeme, je schopnost postavit se proti autoritě. Jeden anglický básník napsal: „Je otrokem, kdo nedokáže hájit pravdu sám.“ Bohužel jen velmi málo Indů ji takhle dokáže hájit; musí se skrýt v davu, teprve pak se cítí být bezpeční. Odvaha postavit se proti proudu, která je podstatným rysem demokracie, v Indii stále ještě chybí. Výsledkem je mnoho politiků a málo občanů. Britové nám zanechali určité hodnoty a zásady, například právní řád, nezávislost soudů, svobodný tisk a účinnou státní správu. Jenže tato západní fasáda začíná opadávat. Bohužel se objevují snahy o návrat k tradičnímu orientálnímu despotismu.

Pokus našeho prvního ministerského předsedy Džaváharlála Néhrúa přejít od zřízení v podstatě feudálního k socialismu stalinského typu zasadil našemu vývoji těžkou ránu. Jiné asijské země se dostaly dál díky své ukázněnosti a stimulům, jež vyplývají z volné podnikatelské soutěže.

Indové mají zdravý rozum a cit. Jsou schopni stát se dobrými občany. Dokazují to například Indové žijící ve Spojených státech. Naše země je však zamořena nečestnými politiky.

Indie potřebuje reformu, obnovu nebo omlazení. Jako národ jsme příliš staří. Jediným řešením je národní uvědomění a výchova, ale to vyžaduje čas.

Proto byl roku 1968 založen Institut Leslie Sawhnyho, který má z lidí vychovat správné občany. Navštěvuje ho mnoho mladých lidí. Učí se zásadám občanského života a proč je důležité usilovat o svobodnou společnost. Vyškolili jsme asi 20 000 lidí, většinou mladých.

V tak obrovské zemi jako Indie to ovšem nic neznamená. Ale nějak se začít muselo. A jsem rád, mohu-li konstatovat, že se tento druh myšlení v Indii ujímá. S výsledky jsme spokojeni, protože většina mladých lidí, které později zveme do opakovacích kursů, nás ujišťuje, že se díky Institutu naučili být řádnými občany. Dovídají se, co je to vlastenectví, co jsou společenské hodnoty a kázeň. Je to velmi prospěšné. Děláme tedy dobrou práci a vítáme jakoukoli pomoc z domova i z ciziny.

FILIPÍNY

Středem pozornosti by měla být místní samospráva

Dette Pascualová

Na Filipínách existuje rčení, že ten, kdo se neumí vracet, odkud přišel, nedojde svého cíle. Pro mne je velkou poctou být zde, mezi lidmi bohatých zkušeností, a dívat se zpět na cestu, kterou jsme buď jako jednotlivci, či kolektiv absolvovali, a uvědomovat si, kde jsme se teď jako zastánci demokracie octli.

V přítomné chvíli probíhá v různých částech světa dynamický proces, kterému říkáme demokratická revoluce. Dochází k ní v Polsku, v Maďarsku, v sovětské Gruzii, a pro nás na Filipínách jsou zvláště důležité studentské demonstrace v Číně. Mohu se jen modlit, aby vytoužené změny proběhly tak klidně jako před třemi roky lidová revoluce na Filipínách.

V únoru 1986 získala naše země znovu svobodu po řadě dramatických událostí, jež vyvolalo v roce 1983 zavraždění Ninoye Aquina, hrdinského představitele opozice. Dospěli i mládež se tehdy s holýma rukama postavili proti tankům a dělům dvou nepřátelských armád a vynutili si pokojnou změnu vlády. Byla to ukázka síly lidu, který prohlásil: „Máme toho už dost! Chceme změnu!“

Myslím, že v životě každého národa musí přijít chvíle, kdy lidé povstanou a velice jasně vykřiknou: „Chceme svobodu!“ A tento vý-

Dette Pascualová je zakladatelkou a předsedkyní Národního ženského hnutí na podporu demokracie na Filipínách (KABATID – National Women's Movement for the Nurturance of Democracy). Věnuje se humanitárním otázkám a je ředitelkou Nadace Evelio Javiera (EBJF – Evelio Javier Foundation). Působila též jako vedoucí zahraniční sekce Výboru pro svobodné volby (NAMFREL) a založila Klub přátel tohoto Výboru při Americké demokratické nadaci.

křik zazní tak přesvědčivě a mocně, že svou obrovskou vlnou smete autoritářskou vládu. To se stalo u nás.

Dnes si však uvědomujeme, že milovat svobodu a znovu ji získat nestačí. S demokracií musí přijít též odpovědnost. Neboť za to, co máme rádi, jsme zodpovědní.

Co vyplynulo z demokratické revoluce na Filipínách?

Nová filipínská ústava uznává moc lidu: „Stát musí respektovat nezávislé organizace, které v rámci demokracie pokojnými a zákonnými prostředky prosazují a hájí své legitimní a kolektivní zájmy a požadavky.“

Výbor pro svobodné volby přispěl do značné míry k tomu, že se kontrola voleb stala v naší zemi běžnou. Před měsícem, v dubnu 1989, učinili Filipínané poslední krok v obnově demokratických institucí a volili v jednotlivých vesnicích místní zastupitelstvo.

Na Filipínách je 42 000 vesnic. O 294 000 funkcí v místním zastupitelstvu se ucházelo přes milión kandidátů. K volbám se dostavilo sedmdesát procent dospělého obyvatelstva, což je neobyčejný úspěch. Volební komise prohlásila, že to byly až dosud nejklidnější volby. Oproti stovkám zabitých při minulých volbách přišlo při této příležitosti o život jen dvanáct lidí. Lidé si zřejmě vzali k srdci hojně propagované heslo: „Řádně a poctivě provedené volby dokazují, že jediné demokratickou a pokojnou cestou je možno dosáhnout pozitivních změn.“

Letos v lednu si 64 filipínských členů kongresu dovezlo ze zahraničí vysoce účinné zbraně a senátoři a jiní vládní úředníci si objednali luxusní automobily. Jak na to reagovala veřejnost? S takovým rozhořčením, že prezidentka Aquinová musela nakonec dovoz přepychových vozů pro vládní činitele zakázat a zbraně byly odevzdány vojákům.

Takže demokratický systém funguje! Nemuseli jsme vyrážet do ulic a demonstrovat, aby nás bylo slyšet. V tom je velký rozdíl mezi dnešní vládou a Marcosovou diktaturou. Zatímco dřív jsme museli s trpělivým mlčením snášet nesnesitelné, dnes můžeme říkat, co si myslíme.

Dochází sice stále ještě k divokým vandalským projevům, většínou ze strany militantní levice. Ale dokonce i ty jsou dalším důkazem existence demokratických svobod.

Velmi potěšující a povzbudivá je aktivní účast nevládních organizací v politickém životě. Uvedu dva případy, s kterými jsem dobře obeznámena – Nadaci Evelio Javiera a Národní ženské hnutí na podporu demokracie.

Nadace Evelio Javiera se věnuje demokratické výchově ředitelů, vedoucích, starostů a předsedů místních zastupitelstev. Vede poradní střediska a pořádá přednášky a semináře. Tematika je rozsáhlá: od administrativních detailů až po vznešené etické ideály.

Zatímco se Nadace Evelio Javiera snaží pomáhat hlavně místním úředníkům a funkcionářům, Národní ženské hnutí na podporu demokracie se zaměřuje na řadové občany a jejich odpovědnost. Pracují v něm ženy, které nejsou v žádné politické straně, angažují se však v demokratizačním procesu. Hnutí pořádá veřejné přednášky, diskusní fóra a semináře a vydává různé publikace. Upozorňuje tak na otázky celonárodního zájmu a působí výchovným vlivem na obyvatelstvo.

O těchto organizacích se zmiňují proto, že chci ukázat na přirozený přechod od dramatické aktivity přímého boje za svobodu k trvalé aktivitě, jež je nutná k jejímu udržení. Právě v tomto stadiu se naše země teď nachází. Po revoluci nastává období přechodu.

Výbor pro svobodné volby se zabývá dohledem nad jejich řádným prováděním. Nicméně pouhé volby ještě nezaručují pravou demokratickou vládu. Z toho důvodu Nadace Evelio Javiera provádí též kvalitativní kontrolu způsobu vlády. Vedle úkolu zvyšování kvalifikace veřejných pracovníků je také třeba rozvíjet odpovědnost občanů, kteří pak budou vhodně reagovat na pokyny vedoucích. To je potom úloha Národního ženského hnutí na podporu demokracie.

Všechny tři instituce tvoří trojici nevládních organizací, které jsou hlavní oporou demokratické společnosti. Zkoumají a zároveň tvoří veřejné mínění. Jsou projevem bajanihanského ducha.

Bajanihan znamená doslovně „lidé nesoucí dům“. Když se na venkově rozhodne někdo přestěhovat, pozve přátele a sousedy, pohostí je a pak všichni společně vezmou dům na ramena a přenesou ho na nové místo. Těto sousedské pomoci se říká bajanihan.

Dnes se slova užívá ve významu společenské angažovanosti. Znamená odpovědnost nejen za rodinu, ale i za sousedy, obec a národ. Je to zvláštní místní pojetí demokracie podle filipínské tradice z nejstarších dob malajského osídlování filipínského pobřeží.

Významným rysem nedávné filipínské revoluce bylo nenásilí. Lidé šli proti nepřátelským vojákům s holýma rukama – nabízeli jim květiny, jídlo a růžence. Kardinál Jaime Sin charakterizoval tento přístup jako „projev filipínské identity“. Zdá se však, že tyto vlastnosti, oceňované při revoluci, jsou zároveň příčinou naší dnešní nemohoucnosti, ne-

schopnosti postavit se proti škůdcům, představy, že jim nesmíme ublížit, že jsme jim snad něco dlužni.

V podstatě jde o jev kladný, ale někdy se může projevit jako tolerance vůči lajdáctví a bezpráví. Vede bohužel také k tomu, že se na odpovědná místa dostávají lidé nevhodní. Otec Joaquin Bernas píše v *Manila Chronicle* o rozčarování: „Celková náprava nenastane přes noc... Lidé chtějí vidět jasný a nekompromisní postoj vůči terorismu, porušování lidských práv, chtějí odstranění vlivných, ale nečestných a zkompromitovaných jedinců. Byl by to důkaz, že to vláda myslí vážně... že se parlament věnuje věcem, na kterých záleží. Chtějí mít sociální spravedlnost.“

Kladným příkladem je očista justice. Předseda nejvyššího soudu Marcelo Fernan provádí kontrolu rozsudků. Cílem je zavést naprosto nestranný právní řád. Parlament odhlasoval nový trestní zákoník, probíhají změny v administrativě. Čas ukáže, jak budou účinné.

Středem pozornosti by měla být místní samospráva. Její úředníci jsou prodlouženým ramenem vlády. Zajišťují klid a pořádek, dopravu, čištění ulic a odvoz odpadků, urovnávají občanské spory atd. Podle jejich práce posuzují lidé vedení státu.

Ferdinand Marcos využíval v minulosti tohoto systému pro podporu svého režimu. Dnes je zasahování politických stran do obecní správy zakázáno zákonem. Politikové však dobře vědí, že místní úředníci mohou mít na příští prezidentské volby značný vliv.

Je proto důležité zachovat neúplatnost systému. Jeho úředníci dostávají plat přímo od místních obyvatel. Pokud lidé chtějí, aby funkcionáři, které zvolili, byli nezávislí na politice, musejí na ně přispívat.

Jediná politická skupina, která projevila o místní správu zájem, je komunistická strana. Podle armádních údajů získala kandidáty v 17 000 obcích.

Vítězství demokratických sil v nedávné minulosti musí být uchováno pro přítomnost i budoucnost. Úspěch demokratizace závisí především na obyčejných lidech, kteří toto myšlení budou prosazovat ve svém okolí a jejichž přesvědčení a jednání se projevuje bajanihanskou odpovědností. Na takových zásadách a činech spočívají základy trvalé filipínské demokracie.

TURECKO

Islámská a asijská kultura je dokonale slučitelná s demokracií

Aydin Yalcin

Turecká republika, která vznikla 29. října 1923 po vítězné válce za nezávislost, začala jako pluralitní politický systém. Velké národní shromáždění, svolané roku 1920, představovalo široké vrstvy obyvatelstva a pracovalo velmi intenzivně po celou dobu války. Prezidentem republiky byl zvolen Kemal Mustafa zvaný Atatürk, intelektuál s hlubokým smyslem pro historii, oddaný vznešeným ideálům Francouzské revoluce a západních demokracií. Přesto musel zavést autoritářský režim jedné strany, který byl v letech 1924 a 1930 nakrátko přerušen experimentem s větším počtem stran. Zemřel v roce 1938, zanechav po sobě naději, že režim jedné strany, zajišťující národní konsensus, je pouze dočasnou záležitostí.

Po jeho smrti nastalo další období zmatků a nejistoty a vypukla druhá světová válka. Turecko se rozhodlo pro ozbrojenou neutralitu. V životě národa nastaly nové tlaky a deformace a v hospodářském, společenském a politickém životě státu se projevovaly útrapy válčícího světa. Ekonomický růst se zastavil, nastala inflace. Váleční zbohatlíci, spekulanti a velkoobchodníci bohatli na úkor drobných zemědělců, státních a soukromých úředníků, kteří jediní nesli břemeno válečného hospodářství.

Po válce byli všichni zajedno v tom, že situace je neudržitelná a že se musí co nejdříve začít znovu. Téměř půl století kulturního a politic-

Aydin Yalcin a jeho žena Nilufer jsou zakladateli a vydavateli tureckého dvouměsíčníku *Yeni Forum*, který komentuje současné politické události a uveřejňuje články o politických a hospodářských teoriích, umění a literatuře. Profesor Yalcin se věnuje novinářství a kultuře už čtyřicet let. Je vedoucím katedry na fakultě politických věd ankarské univerzity a vyučuje ekonomiku na ankarské technice.

kého vývoje, hluboké změny ve společenské a ekonomické struktuře země a velká touha po vzdělání poměrně stejnorodého obyvatelstva vytvořily prostředí pro nový pokus o politickou liberalizaci založenou na všeobecném hlasovacím právu a systému více stran.

Vítězství západních demokracií nad fašistickými totalitními režimy podpořilo snahy tureckých intelektuálů po demokracii a svobodě. Začalo se prosazovat veřejné mínění a tisk. Doposud servilní a bojácný parlament zahájil intenzivní debaty a diskuse se stala charakteristickým rysem veřejného života.

Opoziční tisk získal nebyvalý počet odběratelů a čtenářů. Soustředěná novinářská kritika a nová iniciativní vystoupení intelektuálů a elity způsobila, že monolitická vládní strana prezidenta İnönüho musela přiznat nezávislé skupině funkci „loajální opozice“. Snahy legalizovat tuto opozici byly ovšem brzy odsouzeny jako příliš umělé a nereálné. Po určité době však skupina význačných poslanců a státníků založila skutečnou opozici.

Nezávislá opoziční strana se zformovala pod vedením bývalého Atatürkova ministerského předsedy Celala Bayara a zúčastnila se voleb roku 1946. Roku 1950 ve volbách zvítězila. V politickém, společenském a hospodářském životě nastalo období hlubokých změn. Současně zahájilo Turecko hospodářskou, politickou a vojenskou spolupráci se Západem. Nejprve přijalo v rámci Trumanovy doktríny roku 1947 americkou hospodářskou, politickou a vojenskou pomoc, pak se v roce 1948 připojilo k Marshallovu plánu a roku 1949 vstoupilo jako zakládající člen do Evropské rady; členem NATO se stalo roku 1952.

Tím získalo určitou politickou zralost a sebedůvěru. Rozvíjel se politický a společenský pluralismus, Turci znovu nabyli sebevědomí. Lidská práva a svoboda jednotlivce, svobodný tisk a nezávislé odbory, shromažďovací právo, akademická svoboda, nezávislé soudnictví a nezávislé sdělovací prostředky se nyní považují za nedílnou součást tureckého národního života.

Svobodné a nezmanipulované volby umožnily Turecku změnit vládu v dokonalém klidu a pořádku. Živá volební kampaň a vysoká účast při volbách se staly zdrojem národní hrdosti.

Přes tyto pozoruhodné úspěchy došlo v posledních pětadvaceti letech k třem nepříjemným situacím. Z vnitřních i vnějších příčin vznikly v letech 1960, 1971 a 1980 politické a vládní krize, do nichž zasáh-

la armáda. Naštěstí netrvaly dlouho a po určitých ústavních a politických změnách vojáci vždy předali moc civilistům.

Nechci se obširně zabývat příčinami vnitřní slabosti turecké demokracie, nicméně stručně vyjmenuji určité prvky, z nichž tato slabost vyplývá. Jednou z hlavních příčin je zřejmě nedostatek vzdělání a vhodného kulturního prostředí politických představitelů, které by umožňovaly demokratickou diskusi na vysoké úrovni. Systém a povaha vzdělání takzvané elity zdaleka nedosahují morálních a intelektuálních kvalit potřebných pro úspěšnou práci v demokratické vládě. Nedostatek vnitrostranické demokracie, autokratické a autoritářské chování politických vůdců a jejich neochota ke kompromisu a spolupráci v základních otázkách zahaly často zemi do slepé uličky a vedly nakonec k vojenské intervenci. Nedostatečný vývoj společenských věd a politického myšlení je hlavní příčinou pokleslé kvality projevů v parlamentu i v tisku. Intelektuální život a intenzivní publikační činnost v oboru společenských a politických věd nyní však rozvíjejí univerzity. Jejich počet vzrostl na devětadvacet a počet studentů na 10,3 % příslušné věkové skupiny. Univerzitních studentů máme dnes přes půl miliónu.

Celkem vzato, metoda pokusu a omylu, občasné vojenské intervence vyvolávající okamžitou snahu o znovunastolení občanské vlády na pevnějším základě vedly k větší politické kultuře a zkušenosti. Veřejné mínění i politikové jsou dnes opatrnější a dobře si uvědomují hrozící propadliště politického života a nechtějí se už dopouštět chyb, jež by vedly ke krizi demokracie.

Vnější faktory, které přispěly k destabilizaci a k zásahu armády, se zasloužily o to, že lidé teď znají kořeny problému a vědí, oč jde. Marxistický terorismus, jehož zjevným cílem bylo zničit demokratickou strukturu Turecka, zastihl zemi nepřipravenou a způsobil zejména v oblasti právního řádu chaos. K vojenským zásahům v roce 1971 a 1980 došlo téměř instinktivně; byla to de facto poslední možnost, jak zabránit krveprolití a zmatku. Normální demokratická justice nebyla totiž s to zvládnout situaci, kdy denně docházelo k více než třiceti vraždám. Nakonec vojenskou intervenci přivítali, byť s hrůzou, jak občané, tak politické strany. Armáda pokaždé zasahovala s plným vědomím vnitřní disciplíny a s respektováním velitelských pravomocí. Zdůrazňovala dočasnost intervence se slibem, že předá moc civilistům, kteří pak budou svobodně voleni podle zdokonalené ústavy a v rámci nových politických opatření. Armáda se poučila přinejmenším tak jako

civilisté o záludnostech občanského života a ve všech případech se vzdala politické moci co nejdříve. A nutno zdůraznit, že do občanské vlády zasahovala vždy jen velmi nerada. Je proto velmi nespravedlivé dávat vinu za krizi občanské vlády v Turecku vojsku. Turecká armáda je vedena v tradici Atatürkově, který velmi dbal o to, aby nezasahovala do vnitřní politiky. Turecko jako spojenec NATO plně uznává, že občanská kontrola branných sil je nedílnou součástí demokratického způsobu života a jednou z hlavních zásad západní politiky.

Tento krátký přehled vývoje turecké demokracie bych rád skončil v optimistickém tónu. Přes zmíněné krize představuje turecká demokracie v našem národním životě nezvratný proces. Města i venkov si zvykly na pravidelné volby do místní i ústřední správy. Sociální struktura země se stala příliš složitou, než aby jí mohla vládnout samozvaná centrální autorita uzavřená vlivům z vnějška. Uvědomila si to na základě několika zkušeností a navzdory dočasnému držení moci i armáda. Vládnout tak obrovské zemi s pětapadesáti milióny obyvatel bez aktivní podpory veřejného mínění, jež představují četné pluralistické instituce, je zhola nemožné. Tisk, odbory, obchodní organizace, politické kluby a desetitisíce nejrůznějších zájmových sdružení spolu s vysoce mobilní společností a rozvinutou dopravou a komunikacemi – to všechno by určitě zastrašilo jakéhokoli budoucího kandidáta diktatury.

Přes časté nezdary a zklamání je demokracie jak u intelektuálů, tak u obyčejných lidí velmi uznávaným pojmem. Možná že má četné vady na krásu, ale přesto se domníváme – shodně s Winstonem Churchillem – že je lepší než každá jiná alternativa. Doufáme, že s hrozbou mezinárodního terorismu si poradí normální státní instituce a že se vyhneme nouzovým opatřením i dočasnému omezování občanských svobod. Zlepšené ovzduší mezinárodní bezpečnosti jistě přispěje k rozumnějšímu chování některých států, které až dosud používaly v boji se svými protivníky nečestných praktik destabilizační strategie. Státy, které se snaží podrýt tureckou demokracii aktivní podporou terorismu, si snad konečně uvědomí, že náš společenský a politický systém je natolik pružný, aby vydržel i takovou léčbu šokem, a že jejich zlé činy, budou-li v nich pokračovat, se nakonec obrátí proti nim.

Turecko mělo velký prospěch z ekonomické a politické spolupráce s otevřenou společností západního světa a účastí v kolektivním bezpečnostním systému svobodných národů posílilo svou demokracii. Náš způsob života a naše úspěchy budou, jak se domníváme, atraktivním

vzorem pro mnoho zemí v naší oblasti. Jsme přesvědčeni, že islámská a asijská kultura je dokonale slučitelná s demokracií, která představuje nejlepší způsob života pro lidi, jimž je drahá svoboda a civilizace moderního světa. Naše současné zkušenosti potvrdily naděje někdejších iniciátorů první ústavy před sto dvaceti lety. Úspěch demokracie v Turecku bude mít význam i za našimi hranicemi.

O demokracii

Respektování vzájemné odlišnosti

Milovan Djilas

Jediný skutečný a nepopíratelný pokrok lidstva je v jeho svobodě. Nebo přesněji řečeno, rozšiřování svobody je způsob a podmínka lidské existence. Svobodou se člověk liší od zvířete, svoboda je způsob, jakým buduje svou nezávislost na přírodě.

Demokracie je formou vlády a jako taková není a nemůže být ideální. Představuje však víc než každá jiná forma vlády imanentní tíhnutí člověka k svobodě a zůstává nejlepším a nejlidštějším státním zřízením.

Demokracie nemůže být jiná než demokratická – je demokracií pro ostatní: podléhá zákonům, které platí pro všechny. Je nutno zdůraznit – ačkoli to vyplývá už ze samého pojmu – že demokracie jako forma vlády je autentická jen tehdy, je-li parlamentní a pluralistická.

Tato obecná zásada dává smysl pouze tehdy, je-li aplikována na konkrétní, především národnostní a pak společenské podmínky. Demokracie oloupená o realitu, demokracie jako pouhý teorém nutně prohrává, kdykoli se setká s nedemokratickými silami, protože jsou bezohlednější a tím i přízřusivější.

Demokracie nebyla žádné zemi dána jednou provždy: jestliže se nerozvíjí a nepřizpůsobuje skutečným podmínkám, je odsouzena k zániku. O demokracii musí člověk právě tak jako o svůj život ustavičně zápasit. Jen ten je hoden svobody a žití, kdo rve se o ně znovu den co den, řekl Goethe.

Základním rysem demokracie je dorozumění a fair play. Demokracie by také neměla váhat použít síly proti násilí, nezákonnosti, tyranii a agresi. Totéž platí – mutatis mutandis – i o boji za demokracii, za

Milovan Djilas je jugoslávský spisovatel a známý disident. Od roku 1945 působil jako tajemník ústředního výboru Komunistické strany Jugoslávie a v roce 1948 hrál významnou roli v jugoslávské roztržce s Moskvou. Po svém rozchodu s Titem roku 1954 a vydání své slavné kritiky komunistické byrokracie *Nová třída* byl devět let vězněn.

demokratickou revoluci. Na vládu musí trpělivě čekat, ale nikdy nesmí podlehnout tyranii: musí se vyhýbat tomu, co odporuje její podstatě, akcím, jež vedou k občanské válce.

Demokracie nezaručuje ani mír, ani blahobyt – pouze nabízí nejlepší způsob, jak se vyhnout válce a nejlepší možnosti pro většinu. Není zárukou lidských práv – pouze jejich základem a předpokladem jejich uznání a rozšíření.

Nedělám si nárok na to, že bych o demokracii řekl něco nového – jsou to všechno jen zkušenosti s občanskou válkou a s autoritářskými a totalitními režimy, které jsem zažil a proti nimž jsem se postavil.

Mnohem důležitější a podle mého názoru mnohem užitečnější je však zkoumat vývoj v nedemokratických systémech, zejména v těch, které mají silnou totalitní strukturu. Mám na mysli především východoevropské státy, včetně Sovětského svazu, kde komunistické strany mají stále ještě velkou politickou a hospodářskou moc.

Tyto státy se ovšem liší ve svém vnitřním uspořádání. Projevuje se v nich hluboký, do samých základů pronikající chaos. Totalitní režimy v Rumunsku, v Albánii a ve Východním Německu jsou morálně rozvrácené, jejich vnitřní společenská organizace je dočasná.

Z toho plyne, že k těmto zemím by se nemělo přistupovat z hlediska obecných demokratických principů, nýbrž specifickým způsobem, poněvadž podmínky a rychlost, jakou se blíží k demokracii, je v každé z nich různá. Kromě toho se v mnohonárodních státech – jako je Sovětský svaz a Jugoslávie – aspirace a cíle jednotlivých národů liší, i když to ve všeobecné krizi režimu není vidět.

K zmíněnému chaosu a změnám nedochází a nemůže docházet bez vztahu k ostatnímu světu, zejména k západním demokraciím. Příčiny však jsou vnitřní – rozklad režimu a vzrůstající národní nespokojenost. Sovětský svaz tu sice ještě vládne, ale už neurčuje vnitřní vývoj východoevropských států. Jakýkoli pokus vnucovat jim nějaký zahraniční model a využívat existující krize k podpoře dominantních vlivů by proto nutně zabrzdil demokratizační proces a posílil autoritářské a autokratické tendence.

Ideologie se nenávratně rozložila; a už se nevzpamatuje. Totéž lze říci o hospodářství. Stát ovládaný jednou stranou už není s to udržet hospodářský monopol, nemluvě o zvyšování ekonomické aktivity.

Komunistický stát velmi tvrdě potlačil demokratické ideje a iniciativy, neboť v nich viděl, a právem, své nejhroževnatější a nejnebezpeč-

nější protivníky. Zčásti z tohoto důvodu a zčásti následkem deformací a ztotalitnění společenského vědomí se demokratické iniciativy ocitají uprostřed všeobecné dezintegrace nepřipraveny. A z tohoto bezbřehého zmatku se nečekaně vynořují síly, které jsou rovněž – a možná, že ještě víc – antidemokratické a samozřejmě antikomunistické. Změnit komunistický stát na stát fanatiků by znamenalo nastolit jen jiný druh otroctví a vyvolalo by možná i agresivitu vůči okolnímu světu. Proto by demokraté na Východě i na Západě měli spolupracovat a respektovat vzájemné odlišnosti a nedotknutelnost hranic. Společné ideály je k tomu zavazují právě tak, jako je k tomu zavazuje společné utrpení a jako je k tomu nutí i temné a nebezpečné síly.

Ideologické revoluce a ideologický internacionalismus zavedly nad společnostmi a národy totalitní vládu oligarchie. Demokratická revoluce šířící se světem vychází z národní identity a respektuje nedotknutelnost osobnosti. I když se jí nepodaří svět sjednotit a omezit ideologie a fanatismus, přispěje nepochybně výrazným způsobem k lidské a národní pospolitosti a zlepší životní úroveň. Což stačí, aby tato solidarita stála za úvahu.

Hrozby demokracii: Sovětismus, nacionalismus, náboženská nesnášenlivost, terorismus, chamtivost

Leszek Kolakowski

Ponecháme-li stranou historické proměny pojmu demokracie a nelegitimní, matoucí a lživé použití tohoto slova ve spojeních jako „socialistická demokracie“, „lidová demokracie“, „islámská demokracie“, lze říci, že pojem ve svém běžném významu má tři složky.

Za první máme na mysli soustavu institucí, jejichž cílem je zajistit, aby rozsah moci a vlivu politické elity odpovídal rozsahu podpory řadových občanů.

Za druhé míníme nezávislost soudnictví na výkonné moci: zákon funguje jako autonomní prostředník mezi osobními nebo skupinovými zájmy a státem a není nástrojem vládnoucí elity.

Za třetí myslíme na použitelné zábrany, jimiž disponuje právní systém, aby zaručil rovnost všech občanů před zákonem a základní lidská práva, k nimž patří (seznam je samozřejmě diskutabilní) svoboda pohybu, svoboda projevu, svoboda shromažďování, náboženská svoboda a svoboda získávat majetek.

Tyto tři složky nemusejí být nutně propojeny; mohou existovat odděleně – jako pojmy i jako historická zkušenost. S požadavkem většiny nevystačíme, máme-li odlišit demokracii od ochlokracie, vlády davu. Většinový princip ještě nedělá demokracii; známe tyranské režimy, které měly nebo mají podporu většiny, například nacistické Německo a iránská teokracie. Nenazýváme demokratickým režim, kde jednapadesát procent obyvatelstva může z nějakého důvodu beztrestně vraždit zbylých čtyřicet devět procent. Rovněž druhá složka se neobejde bez třetí: snadno si lze představit režim, kde použitelné a předem

Leszek Kolakowski je profesorem dějin filozofie a náboženství na Oxfordské a na Chicagské univerzitě. V padesátých a šedesátých letech patřil mezi přední kritiky komunistického režimu v Polsku. Byl donucen opustit svou vlast a působí nyní jako představitel Polského nezávislého výboru pro kulturu, vědu a výchovu na Západě.

známé právní normy nedokáží zajistit ani občanskou rovnost, ani lidská práva.

I když většina z nás, zastánců občanských svobod, vítá světové hnutí, jehož cílem je ustavení nebo obnova demokracie v komunistických zemích, vojenských diktaturách a jiných formách tyranie, neměli bychom si namlouvat, že máme v podstatě vyhráno a že vítězství na sebe nedá dlouho čekat.

Existuje řada různých faktorů a jevů, které nadále ohrožují demokratické instituce a budou je ohrožovat i v dohledné budoucnosti.

Jedním z nich je sice oslabený, ale stále ještě živý vliv sovětsismu. Jsme samozřejmě svědky hluboké krize totalitních zřízení, postupného prosazování občanské společnosti v komunistických zemích, hospodářského, společenského i kulturního bankrotu „reálného“ socialismu a krachu sovětského ideologického monopolu. Jenže k pohřbu čas ještě nedozrál. Urychlené změny, které ukazují, že vládcové sami ztratili víru v životaschopnost svých režimů (což je nejnápadnější symptom rozkladu), trvaly jen krátce a jejich výsledek je nejistý. Jsou dosti přesvědčivé důvody se domnívat, že ekonomická přestavba v Sovětském svazu splaskne a skončí politickou regresí. Nemá smysl spekulovat kdy a jak. Ideologická expanze je zabudována přímo do základů sovětského režimu a jednoznačně se jí zřící by vyžadovalo ideologickou proměnu, kterou si nedovedeme představit. Jediný potenciální soupeř marxismu-leninismu – velkoruský šovinismus – by byl pro režim smrtelným nebezpečím, kdyby se dokázal prosadit jako oficiální doktrína; rozdmýchal by totiž nacionalismus neruského obyvatelstva ještě daleko víc. A nedovedeme pochopitelně odhadnout, co by se stalo, kdyby vládnoucí strana musela čelit skutečnému nebezpečí, že ztratí moc. Psát komunismu úmrtní list je ještě brzy.

Dalším zdrojem antidemokratické energie je zhoubný nádorovitý růst nacionalismu po celém světě. Vlastenecké citění není samo o sobě neslučitelné s prosazováním demokratických hodnot, pokud znamená preferenční solidaritu s vlastním národem, vztah k národní kultuře a jazyku, touhu zcivilizovat a pozvednout svou zemi (vlastenectví chce národ očistit, nacionalismus ho chce nalakovat na růžovo, říká Chesterton). Nacionalismus je zhoubný a civilizaci nepřátelský, prosazuje-li přesvědčení o přirozené nadřazenosti vlastních lidí a nenávidí-li ostatní, hledá-li sebepošetilejší záminky, jak se rozšířit na cizí území a především hlásá-li modlářskou víru v absolutní primát národ-

ních hodnot, když se střetnou s právy jednotlivých občanů. Není třeba dokazovat, že tento druh dravého a potenciálně totalitního nacionalismu zvedá opět hlavu v různých částech naší planety.

Třetím faktorem je náboženská nesnášenlivost a teokratické zájmy. Teokratické tendence, které v podstatě ruší odluku církve od státu a zavádějí ideologický despotismus, se nejvíc a nejnebezpečněji projevují v islámských zemích. Bohužel se dá předpokládat, že porostou. Islámské země tvoří velkou část lidstva; žádná z nich není plně demokratická v západním smyslu, ale stupněm své nesnášenlivosti se podstatně liší. Vzrůst teokratických aspirací lze také pozorovat u židovského obyvatelstva v Izraeli. Analogické tendence v křesťanských státech se zatím nejeví tak silné a nebezpečné, ale jejich prameny jsou živé a občas vytrysknou.

Čtvrtou hrozbou pro demokracii je terorismus a zločinné násilí – ne sice v tom smyslu, že by teroristé a překupníci narkotik mohli v civilizovaných státech převzít moc, ale že by mohli donutit demokratické vlády bojovat proti nim – pravděpodobně se souhlasem většiny obyvatelstva – prostředky, jež jsou neslučitelné s demokratickými právy. Nikdo samozřejmě není proti kontrolám na letišti a pochopitelně se předpokládá, že jde pouze o banální obtěžování cestujících, malou daň, kterou platíme za relativní bezpečnost letu. Ale popravdě řečeno to znamená, že se s každým z nás bezdůvodně zachází jako s potenciálním zločincem. Což když úspěšný boj proti teroristům bude vyžadovat nejen rozsáhlé neoprávněné prohlídky, ale i preventivní zabíjení, zrušení základního právního požadavku presumpce neviny, intenzivní činnost policejních špiclů a podobně? Taková opatření bychom mohli přijmout pod tlakem okolností a v přesvědčení, že jsou nezbytná na ochranu demokracie, ale nelze předstírat, že tím zůstanou veškeré zásady demokracie nedotčeny.

Páté nebezpečí pro demokracii – a možná právě to největší – vyplývá z dlouhodobých změn, které postihují doslova všechny kouty světa. Rychle postupující hospodářský vývoj za posledních čtyřicet let vyvolal v bohatých i chudých zemích ovzduší neomezeného očekávání. Nějak jsme si zvykli doufat, že všichni budeme mít v neurčité budoucnosti všeho čím dál tím víc a že si to zasloužíme. Tyhle naděje musí bohužel skončit trpkým zklamáním, alespoň pro převážnou většinu. Přelidnění, úbytek zemědělské půdy a vodních zdrojů a ekologické katastrofy určitě donutí v blízké budoucnosti lidstvo, aby věnovalo

stále víc námahy a peněz na nápravu škod, které ve svém životním prostředí už nadělalo, a na odvrácení dalších kalamit. To bude mít za následek nejenom větší omezení svobody pohybu a majetkových práv, ale především ztlumení „velkých nadějí“ na stále rostoucí hojnost a dokonce i požadavek, abychom uznali, že už máme dost nebo že se musíme spokojit s málem, omezit své potřeby a žít skromněji. Tyto imperativy pak vyvolají ve velkém měřítku pocit frustrace, nepřičetný vztek a agresi. Propadnou tomu chudí i bohatí, neboť velikost frustrace nezávisí na absolutní míře uspokojení, nýbrž pouze na vzdálenosti mezi touto absolutní mírou a subjektivními potřebami a ty dovedou neomezeně stoupat po nekonečné spirále lidské chamtivosti. Ať už si najde tato frustrace jakýkoli ideologický výraz, je pravděpodobné, že bude zapotřebí řady nedemokratických omezení, aby se tato síla zkontrolovala a aby společnost neupadla do zmatků a nestala se kořistí bezohledného tyranie.

Všeobecný nedostatek a bída jsou živnou půdou pro úspěšnou demagogii totalitních hnutí a pro pokusy „řešit“ sociální problémy vojenskou diktaturou. Byli jsme toho svědky už vícekrát. Zejména v Latinské Americe a v Africe. Pokud budou relativně bohaté země nuceny snížit životní úroveň – a nemuselo by to ani vést k nedostatku – toto nebezpečí určitě vzroste.

Nechci tím tvrdit, že věc svobody je ztracena; máme dostatek důkazů, že lidé chtějí nejen bezpečnost, ale i svobodu. Obě představují velké hodnoty, které spolu často kolidují. Musíme si však uvědomit, že svoboda je vždy zranitelná a že si s ní natrvalo nikdy nemůžeme být jisti.

20. století bylo pro demokracii strašnou pohromou

Jean-François Revel

Včera i dnes jsme tu mnohokrát slyšeli slova „demokratická revoluce“; je to také název konference. Mluvíme o ní, jako by už skončila. Jsme optimisté a na nejlepší cestě si vzájemně gratulovat. Je tomu skutečně tak?

Celkem vzato bych řekl, že ano. Došlo opravdu k značnému pokroku, zvláště v Latinské Americe. S výjimkou dvou komunistických států, Kuby a Nikaraguy. Ale existuje též záporná bilance. V Africe například není prakticky ani jediná demokracie.

Afrika dosud trpí zklamáním z postkoloniálního období. Jisté zlepšení nastalo sice nedávno v Tunisku, v Senegalů však, který byl demokratickou zemí, byly poslední volby, jak se zdá, zfalšovány.

V nedávných událostech se projevují stinné stránky situace. Loni v létě se v Íránu masově popravovalo. Za posledních deset let, jež považujeme za období vzestupu demokracie na celém světě, jsme byli svědky zmizení jediné demokracie mezi arabskými zeměmi – v Libanonu.

Nedávno jsme se dověděli o chemické genocidě Kurdů. A také o Tibetu, kde byla zlikvidována polovina obyvatelstva. Dochází k represím v Alžírě. Loni v říjnu tam vojáci stříleli do dětí; bylo prý asi tisíc mrtvých. Na ostrovech Fidži byl proveden státní převrat. Také jsme se dověděli o dalších teroristických akcích a o upevnění jedné z nejdespotičtějších vlád – v Rumunsku.

Diktatura není pro demokracii hrozbou jedinou – je jí také anarchie. Například na Haiti byly velké naděje téměř okamžitě zničeny krvavou anarchií.

Jean-François Revel je francouzský spisovatel a filozof. Mezinárodní ohlas mu zajistilo dílo *Ni Marx Ni Jésus* (1970). Podobný úspěch měla i díla *La Tentation totalitaire* (1976) a *Comment les démocraties finissent* (1983). Jeho poslední kniha *La Connaissance inutile* (1988) byla poctěna Chateaubriandovou cenou.

Především bych rád zdůraznil, že dvacáté století bylo pro demokracii všude strašnou pohromou. Pohromou, z níž se teprve dostáváme.

Mám dojem, že se musíme vrátit aspoň o sto let. Demokratická revoluce, která začala hýbat světem koncem devatenáctého a začátkem dvacátého století, byla nejprve zastavena a pak ukradena, zejména ve střední Evropě a v mnoha jiných zemích.

Nyní začínají některé státy z mnohem nižší úrovně, než když vstoupily do komunistického světa, kdy existovaly ještě dost mírné formy nedemokratické vlády. Komunismus se sice už nešíří, ale mezi hrozbami demokracie se zas ujímá vedení islámský fundamentalismus.

Jaká je přítomná situace? Řekl bych bez váhání, že mimo komunistický svět dobrá a slibná. Rozvojové země už nekoketují s marxismem, marxistické a polomarxistické režimy a hospodářské experimenty evidentně selhaly. A z toho plyne konečné ponaučení. I když se země s kolektivistickým nebo polokolektivistickým hospodářstvím vracejí k svobodnému trhu velmi obtížně, většina představitelů těchto zemí se o to aspoň snaží.

Komunistický svět je ovšem nejtěžším a nejzávažnějším aspektem celého problému. Rád bych se tu zmínil o nové knize Zbigniewa Brzezinského *Velký omyl**, která podle mého názoru podává dokonalý obraz současné situace, jejich příčin a výhledů do budoucna.

Předně je velmi důležité, že komunistické systémy samy přiznaly svůj neúspěch. Hospodářský i ideologický. Svým doznáním prokázaly zároveň absurditu mnohých našich dřívějších, patnáct let starých názorů na komunistickou ekonomiku.

Vzpomínám si na jednu televizní diskusi v roce 1976, kdy se odborníci snažili dokázat výborný stav sovětského zemědělství. Když jsem se jim tehdy snažil vysvětlit, že země, která musí dovážet milióny tun obilí, na tom patrně nebude nejlépe, byli všichni prakticky proti mně.

Pokusil bych se z toho vyvodit jeden závěr. V minulých sedmdesáti letech jsme se velmi často o komunismu mýlili. Proč bychom se na jednu po roce 1985 měli stát neomylní? Asi bychom měli být velmi opatrní v úsudcích a v tom, jak vidíme a interpretujeme Gorbačovovu vládu.

*The Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the 20th Century. New York, Scribner's 1989.

Jaká je současná situace? Řekl bych, že největší změny – pravděpodobně vznik úplně nového systému – se odehrávají v Polsku, v Maďarsku a v Jugoslávii.

A co Sovětský svaz? Glasnosť je bezpochyby reálná, zejména co se týče minulosti. Když Gorbačov řekne, že Sovětský svaz je ve velmi zlé situaci, protože se sedmdesát let lhalo o tom, co se v zemi děje, je to neobyčejně silná obhajoba nutnosti svobodných, pro demokracii důležitých informací.

V Sovětském svazu je však za Gorbačova nadobyčejná koncentrace moci v rukou jednoho člověka, což není zrovna příliš demokratické. Četl jsem v západních novinách, že nedávná čistka v ústředním výboru umožnila Gorbačovovi získat většinu – to znamená, že ji předtím neměl. Na mně to ten dojem nedělalo; jestliže komentátoři neustále mluví o boji mezi velmi slabými liberály a silnými konzervativci, pak si nedovedu vysvětlit, jak to, že ten slabý člověk pořád vyhrává.

Myslím, že Gorbačov si stejně jako jeho předchůdci dosadil všude své lidi. Kolonizoval vládní aparát, což je typický způsob, jakým si počíná generální tajemník v prvních letech své funkce. V jiných směrech, a myslím, že to sám přiznává, přestavba selhala. Zásobování potravinami je horší než předtím.

Velmi dobrý a kladný rys, který se projevil při nedávných volbách, je politická zralost lidí. Předpokládalo se, že obyvatelé sovětských republik nebudou schopni politického výběru a politického úsudku, protože žili léta v totalitním systému. Ukázal se však pravý opak: v minulých volbách si v řadě případů počínali nadmíru chytře.

V jednom směru má, myslím, Sovětský svaz Gorbačovovy éry úspěch – v zahraniční politice. Nevím, je-li to pro nás dobré. Zhroucení sovětského hospodářství se někdy srovnává s rozkladem atlantické aliance.

Jaké jsou vyhlídky do budoucna? Domnívám se, že konflikt mezi ekonomickou reformou a politickou změnou představuje pro Sovětský svaz – a také pro Čínu – těžký problém. V Číně, jak se zdá, ten konflikt právě probíhá.

Marxismus není ekonomický systém, i když Marx psal o ekonomice. Marxismus – nebo marxismus-leninismus – je systém politický, který dokáže fungovat jen tím, že hospodářství ničí. Skutečná hodina pravdy tedy přijde, až ekonomická reforma svrhne politický systém, což jí umožní pokračovat. Až se toho dočkáme, co se stane?

Také bychom neměli zapomínat, že velmi tuhé stalinské režimy existují i mimo Sovětský svaz a Čínu. Velmi tvrdý gulag je například ve Vietnamu, nemluvě o Etiopii, Kubě a řadě „polokomunistických“ zemí.

Systém ovšem prodělává hlubokou krizi – doufejme, že konečnou. Jde však v podstatě o to, jak a kdy lze tuto krizi převést ve skutečnou a nezvratnou demokracii. To právě nevíme, protože žádný model neexistuje. Historie zná samozřejmě mnoho autoritářských společností – vlastně jenom autoritářské – které se staly demokratickými, ale nezná absolutně totalitní režim na způsob Stalínova Ruska nebo Maovy Číny.

Musíme zkoumat všechna fakta, ale pouze fakta. Nezavírejme oči před kladnými rysy, ale zároveň nepovažujme za samozřejmé cíle, jež Gorbačov a jiní chtějí nebo předstírají.

Skutečným cílem je změnit situaci tak, aby byla nezvratná. Jsme vždy nakloněni si myslet, že ke změně už došlo, kdykoli vidíme několik náznaků nebo touhu po změně. Od roku 1945 jsem ani jednou nezažil u komunistických států situaci, která by byla hodnocena podle faktů a ne podle názorů, jež byly v té době zrovna v módě. Demokratická euforie může být právě tak nebezpečná jako demokratický pesimismus.

Skončím však v optimistickém tónu. Myšlenka demokracie zvítězila – realita demokracie zatím ještě ne. Největším nepřítelem demokracie je pravděpodobně strach vidět věci tak, jak jsou. Ano, můžeme se přičinit, aby se situace v Sovětském svazu změnila k lepšímu. Ale nebude to třeba zrovna podle Gorbačovových představ. Pro demokracii je charakteristické, že překonává problémy ne tím, že je vyřeší, ale že tyto problémy prostě zmizí nebo se řeší samy. V současné době je bohužel zatím řešime jenom my.

Důležitost autentických místních předpokladů

Larry Diamond

Demokracie nevznikla na Západě: je třeba vyvrátit tvrzení diktátorů na celém světě, že demokracie je pouze americký nebo západoevropský výmysl. Demokracie představuje pravidelné soutěžení a střídání moci, účast občanů na rozhodování, odpovědnost vlády vůči ovládaným, respektování právního řádu, svobodu projevu, shromažďování, svědomí, náboženství a hospodářské činnosti. Jak tohle všechno může být výlučným produktem Západu?

Jde o všelidské kulturní a civilizační ideály, které odpovídají řadě společenských a institucionálních formací. Ačkoli typy demokracie mohou být v různých částech světa různé, základní principy a hodnoty se sobě nápadně podobají.

Řečníci na této konferenci podcenili totální bankrot a neodvolatelný rozklad marxismu-leninismu jako ideologie, která motivovala celé národy. Jak řekl Milovan Djilas, zánik jeho motivační síly je samozřejmě pro demokracii příležitostí, ale to neznamená, že se demokracie musí v každém případě a nevyhnutelně ujmout. Je třeba ji ustavit jako pozitivní alternativní systém hodnot, politických představ a zásad a nespokojovat se s diskreditací marxismu-leninismu nebo jiných forem autoritářského myšlení.

Jak vyplývá z diskusí na této konferenci, demokracie také musí mít do jisté míry obecný a vše zahrnující vliv jako její ideologičtí soupeři. Musí pronikat celou společností a kulturou a organizovat je. Nestačí, uznáme-li ji jen v politické sféře. Neuplatní-li se v občanské společ-

Larry Diamond je vedoucí výzkumný pracovník Hooverova ústavu a přednáší na Stanfordské univerzitě. Je autorem knihy *Class, Ethnicity and Democracy in Nigeria: The Failure of the first Republik*. Spolu s S. M. Lipsetem a J. Linzem vydal sborník srovnávacích studií *Democracy in Developing Countries*. Je spoluvydavatelem čtvrtletníku Americké demokratické nadace *Journal of Democracy*.

nosti cele, neprojeví-li se ve všech hodnotách, názorech a životní praxi lidí na všech rovinách jejich činnosti, bude mít jen vratký základ.

Rozdíl mezi touto všudypřítomností demokracie a totalitou marxismu-leninismu spočívá v pluralitě, která je jedním z typických znaků demokracie, neboť demokratické hodnoty, názory a zřízení nevytváří jediná vládnoucí strana, ale desítky různých organizací, hnutí a iniciativ. Skutečně konsolidovaná demokracie může být jen výsledkem pluralistických snah, nikoli hegemonského, centralistického a dogmatického řízení shora.

Bylo by také velmi problematické zavádět demokracii zvnějšku; kdyby to byl její jediný zdroj a popud, stála by opět jen na hliněných nohách. Z naší srovnávací studie o demokracii v rozvojových zemích vyplývá, že jedním z důvodů, proč tolik postkoloniálních demokratických experimentů neuspělo, bylo nekritické předávání zkušeností koloniálními mocnostmi nebo přijímání importovaných ústav a modelů státního zřízení, jež neodpovídaly domácím tradicím a nerespektovaly v dostatečné míře typické sociální, kulturní a jiné podmínky příslušných zemí.

Proto se také na této konferenci tak často mluvilo o důležitosti autentických místních předpokladů. Demokracie musí vzniknout organicky z domácího prostředí, z historických a kulturních hodnot, jež jsou každému národu vlastní. Každá země musí jít vlastní cestou a vlastním vývojem dosáhnout trvalé a stabilní demokracie.

Nechci tím samozřejmě tvrdit – a myslím, že v té věci musíme být upřímní a realističtí – že každá kulturní tradice je demokratická nebo že všechny historické okolnosti obsahují demokratickou zkušenost, z níž lze čerpat. Často se však takové demokratické prvky najdou, v Africe, v Asii, v Latinské Americe a dokonce i na Středním východě, a na nich lze stavět. Takové úsilí, které využije všeho, co je v specifické národní kultuře dobré, bude určitě věrohodnější a bude mít úspěch.

Vnější síly, které chtějí demokracii podporovat, se pak musí mít na pozoru, aby nevnucovaly vlastní modely, myšlenky a strategii. Musí mít ohled na domácí kulturní tradice. Musí hledět pomáhat skupinám, které jsou autentické a vycházejí z národní podstaty. Jeden ze závažných rysů, jímž se Demokratická nadace liší od předchozích amerických iniciativ propagujících demokracii, je právě ta okolnost, že se Nadace vždy snaží pochopit prostředí a podporovat místní demokratická hnutí a nevnucovat druhým americkou představu demokracie.

Ačkoli si každá země musí najít svou vlastní cestu, význam mezinárodní solidarity, o kterou se může opřít, je nesporný. V tomto směru se můžeme mnohému naučit od komunistů – existuje totiž určitý druh soudržnosti spočívající na výměně myšlenek, taktických nápadů a na společném nadšení – soudržnosti, která překračuje hranice mezi národy. Demokraté celého světa by se měli organizovat a intenzivně a neohroženě spolupracovat. Musíme se vzájemně učit, pomáhat si a povzbuzovat se. Musíme vytvořit skutečně mezinárodní demokratické hnutí.

Autoritářské a totalitní vlády mají čím dál tím větší strach z mezinárodního veřejného mínění a z izolace v mezinárodním politickém, hospodářském a kulturním společenství. Tento strach by měl být pobídkou demokratickým silám a národům, aby prosazovaly demokracii u nedemokratických států.

Slyšeli jsme na tomto místě mnohokrát, že podstatné jsou prostředky, jakými se bojuje a dosahuje daných cílů. Všichni jsme se shodli na tom, že důležité je nepoužívat násilí, zdůrazňovat občanskou angažovanost, organizovanost, výchovu a tvůrčí schopnosti. Současně však je boj za demokracii často plný nebezpečí, jak jsme toho byli svědky v Jižní Africe, v Chile, v Nikaragui, v Sovětském svazu a ve východní Evropě. Demokratické síly si proto nemohou dovolit rozkol a hašteření. Jedním z nejdůležitějších rysů demokracie je schopnost kompromisu, jednání, spolupráce a jednotného postupu za společnou věc.

V situaci, kde celá desetiletí vládlo autoritářství a totalita, si nemůžeme představit, že demokracie zčistajasna zvítězí a stabilizuje se pouze zásluhou občanské revolty. Mnoho účastníků této konference vyslovilo požadavek pozvolného vývoje a postupného zvyšování úrovně. Také upozorňovali, že bude třeba trpělivosti a houževnatosti. V některých případech bude nutno projít několika stadii, než vznikne plnohodnotná demokracie. Prvním a nezbytným předpokladem je vybudování občanské společnosti, spolupráce, pluralistického zázemí a kulturních základů demokracie hustou sítí společenských organizací.

Nezávislé a svébytné skupiny vykonávají řadu nezastupitelných funkcí. Kontrolují státní moc, vyžadují odpovědnost a jsou druhotným zdrojem informací. Pokud zachovávají demokratické zásady a postupy, jsou školou angažovanosti, spolupráce, jednání a kompromisu, učilištěm budoucích politiků.

Slyšeli jsme na této konferenci mnoho zmínek o nevyhnutelnosti demokratické revoluce a nezvratnosti celého procesu. Jsem rád, že

řečníci v našem diskusním shromáždění brali takové nadšení s rezervou. Demokratická revoluce dává dnešnímu světu obrovský impuls; o tom není pochyby. Rozklad komunismu, odmítání autoritářských vlád a pozoruhodná revalvace demokratických myšlenek dokonce u levičových radikálních skupin Latinské Ameriky o tom vydává pádné svědectví.

Ale o nevyhnutelnosti mluvit nelze. Nedávné demokratické zisky v různých státech světa se dosud nezkonsolidovaly. Jsou křehké a velice vratké. Jejich konsolidace – stejně jako budoucí možné přechody k demokracii – vyžadují spousty trpělivé práce a chytrou a důmyslnou taktiku v boji proti totalitním režimům a při posilování demokratických tendencí a iniciativ.

OBSAH

POZNÁMKA K ČESKÉMU VYDÁNÍ / <i>Vilém Prečan</i>	5
ÚVODEM / <i>Carl Gershmann</i>	9

Východní Evropa a Sovětský svaz

POLSKO / <i>Jacek Kuron</i>	13
MAĎARSKO / <i>János Kis</i>	16
SSSR / <i>Vladimír Bukovskij</i>	21
ČESKOSLOVENSKO / <i>Vilém Prečan</i>	26

Afrika

SÚDÁN / <i>Bona Malwal</i>	37
JIHOAFRICKÁ REPUBLIKA / <i>Nthato Mollana</i>	42
SENEGAL / <i>Jacques Mariel Nzouankeu</i>	46
NIGÉRIE / <i>Olusegun Obasanjo</i>	50

Karibská oblast a Latinská Amerika

NIKARAGUA / <i>Violeta Chamorrová</i>	57
PANAMA / <i>Roberto Brenes</i>	61
HAITI / <i>Leopold Berlanger</i>	67
KUBA / <i>Ricardo Bofill</i>	70
DOMINIKÁNSKÁ REPUBLIKA / <i>H. E. E. E. Charlesová</i>	73

GUATEMALA / <i>Patricia Guillermo de Chea</i>	77
CHILE / <i>Mónica Jimenez de Barros</i>	80
KOLUMBIE / <i>Gabriel Murillo</i>	84

Asie

ČÍNA / <i>Liang Heng</i>	91
INDIE / <i>M. R. Masani</i>	94
FILIPÍNY / <i>Dette Pascualová</i>	97
TURECKO / <i>Aydin Yalcin</i>	101

O demokracii

<i>Milovan Djilas</i>	109
<i>Leszek Kolakowski</i>	112
<i>Jean-Francois Revel</i>	116
<i>Larry Diamond</i>	120

Demokratická revoluce

Stav a výhledy světa: Jaro 1989

Z amerického originálu *The Democratic Revolution*
vydaného National Endowment for Democracy ve
Washingtonu 1989 přeložil Jan Čulík.

Úvodní poznámku napsal Vilém Prečan.

K vydání připravila Milena Janišová.

Obálku a značku navrhl Jaroslav Pejčoch.

Počítačovou sazbu navrhl a zhotovil Petr Šimečka.

Vydalo Čs. dokumentační středisko nezávislé literatury
ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny ČSAV.

Praha – Scheinfeld 1990.

1. vydání. 123 stran.

Náklad 2000 výtisků.

Distribuce mimo Československo: ČSDS, Schwarzenberg 6,
D-8533 Scheinfeld

Druck + Papier Meyer GmbH, Scheinfeld
gedruckt auf säurefreiem Recyclingpapier